

Riku Rinta-Seppälä

SUKUPUOLI SUOMENNOKSESSA

Tapaustutkimus *The Forever War*

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2019

TIIVISTELMÄ

RINTA-SEPPÄLÄ, RIKU: Sukupuoli suomennoksessa – Tapaustutkimus *The Forever War*

Pro gradu -tutkielma, 71 sivua

Tampereen yliopisto

Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriopinnot

Englannin kääntämisen ja tulkauksen opintosuunta

Elokuu 2019

Tämä Pro gradu -tutkielma on käännöstieteellinen ja vertaileva tapaustutkimus, jossa tarkastelen Joe Haldemanin englanninkielistä kaunokirjallista teosta *The Forever War* (1974) ja sen suomennosta *Loputon sota* (1990). Suomen kielessä ihmistarkoitteen sukupuoli ei tule ilmi persoona-, possessiivi- ja refleksiivipronominien avulla, joten ensisijaisena tutkimuskysymyksenä on: missä määrin sukupuolineutraalit pronominit heikentävät henkilöahmojen sukupuolen ymmärrettävyyttä suomennoksessa? Toissijaisena tutkimuskysymyksenä on: millaisin keinoin henkilöahmojen sukupuoli tulee ilmi suomennoksessa ilman pronominaalista sukua?

Tutkielman teoreettinen osuus keskittyy englannin ja suomen kielen piirteisiin, jotka vaikuttavat siihen, kuinka pronominit ja ihmiseen viittaavat substantiivit tai substantiivilausekkeet ilmaisevat henkilöahmojen sukupuolen. Tutkimusmenetelmänä on *aiheen jatkuvuushypoteesi*, jonka mukaan kaunokirjallisessa kertomuksessa eli narratiivissa esiteltävä keskeinen henkilöahmo on tekstin ensisijainen aihe. Tällöin myös sukupuoliviittauksen etäisyys hahmon ensimainintaan vaikuttaa tekstin senhetkisen aiheen ymmärrettävyyteen. Aiheen jatkuvuushypoteesia soveltamalla voidaan vertailla lähde- ja kohdetekstien välisiä eroja siinä, kuinka etäällä henkilöahmon ensimaininnasta taaksepäin viittaava anafora ilmaisee henkilöahmon sukupuolen.

Aineiston perusteella voidaan eritellä yhteensä neljä erilaista viittauskeinoa, joita käytetään molemmissa teksteissä viittaamaan ihmistarkoituksiin. Nämä viittauskeinot ovat pronominaalinen viittaus, viittaus henkilöahmon sukunimellä, viittaus henkilöahmon etunimellä sekä viittaus ihmistarkoitteen vastineella. Kaksi viimeistä viittauskeinoa voivat ilmentää henkilöahmon sukupuolta myös suomenkielisessä tekstissä.

Tutkielman analyysiosuudessa keskityn siihen, kuinka suomennoksen käännösratkaisut vaikuttavat siihen, miten henkilöahmojen sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä. Analyysi jakautuu käännösratkaisujen mukaisesti kolmeen osaan: viittaukseen sukupuolineutraalilla pronominilla, sukupuoliviittaukseen etunimellä ja sukupuoliviittaukseen tarkoitteen vastineella. Analyysi perustuu ensisijaisesti henkilöahmojen ensimainintojen ja henkilöahmojen sukupuolta ilmaisevien viittauskeinojen havaitsemiseen sekä lähde- että kohdetekstissä. Toisaalta analyysi perustuu myös kyseisten ensimainintojen ja viittauskeinojen välisten etäisyyksien mittaamiseen. Pyrkimyksenä on ensinnäkin vertailla lähde- ja kohdetekstien eroja ja toisaalta analysoida sitä, miten kohdetekstin käännösratkaisut tuovat ilmi henkilöahmojen sukupuolen.

Tutkimustulokset vastaavat tutkimuskysymyksiin varsin yksiselitteisesti. Ensinnäkin suomen kielen sukupuolineutraalit pronominit heikentävät tapaa, jolla henkilöahmojen sukupuoli tulee ilmi suomennoksessa. Toisaalta tutkimustulokset osoittavat, että sukupuolen ilmenemiseen vaikuttaa yhteensä kolme erilaista käännösratkaisua.

Ensinnäkin, kun ensisijaisena käännösratkaisuna on suomentaa lähdetekstin sukupuolta ilmaiseva persoonapronomini sukupuolineutraalilla pronominilla tai objektin refleksiivinauksella, henkilöahmon sukupuoli tulee ilmi suomennoksessa ainoastaan silloin, kun lähdeteksti sisältää myös vaihtoehdoisen viittauskeinon, jonka suomennos tuo ilmi hahmon sukupuolen. Toiseksi, kun sukupuoliviittaus tapahtuu lähdetekstissä henkilöahmon etunimellä, sukupuolen ymmärrettävyys riippuu suomennoksessa siitä, onko etunimi etymologisesti hahmon biologisen sukupuolen mukainen vain sen vastainen. Kolmanneksi, kun sukupuoliviittaus tapahtuu ihmistarkoitteen vastineen avulla, sukupuolen ymmärrettävyys riippuu pitkälti kielten erilaisista konventioista, jotka liittyvät sanojen yleispätevään maskuliinisuuteen ja tiettyjen tehtävänimikkeiden yleiseen sukupuolijakaumaan.

Avainsanat: anafora, anaforinen viittaus, ensimaininta, etäisyys korrelaattiin, korrelaatti, pronomini, sukupuoli, tarkoite

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Sisälllys

1 Johdanto.....	1
2 Sukupuoli lähde- ja kohdekielissä.....	7
2.1 Kielityypit ja sukupuoli.....	7
2.1.1 Englanti luonnollisen suvun kielenä.....	7
2.1.2 Suomi sukupuolineutraalina kielenä.....	8
2.2 Subjekti ja tarkoite	8
2.2.1 Sukupuoli korrelaatissa ja anaforassa.....	8
2.2.2 Subjekti korrelaattina	10
2.2.3 Muodollinen subjekti ja subjektin ellipsi.....	11
2.3 Pronomini korrelaattina ja anaforana	12
2.3.1 Persoonapronomini	12
2.3.2 Refleksiivipronomini	14
2.4 Tarkoitteen sukupuolta ilmaiseva vastine	15
2.4.1 Geneerinen maskuliinisuus ja piilosukupuoli.....	15
2.4.2 Etunimen sukupuolisuus	17
2.4.3 Puhuttelumutojen sukupuolisuus	18
3 Aineisto ja menetelmä.....	20
3.1 <i>The Forever War</i>	20
3.2 Aiheen jatkuvuushypoteesi	22
3.3 Viittauskeinot aineistossa.....	26
3.4 Aineiston analyysin kohteet	27
4 Sukupuoliviittausten analyysi	31
4.1 Viittaus sukupuolineutraalilla pronominilla	31
4.1.1 Vastineen piilosukupuoli	31
4.1.2 Sukpuolineutraali refleksiivipronomini	34
4.2 Sukupuoliviittaus etunimellä.....	36
4.2.1 Henkilöhahmon sukupuolen mukainen etunimi	36
4.2.2 Henkilöhahmon sukupuolen vastainen etunimi.....	38
4.3 Sukupuoliviittaus tarkoitteen vastineella	41
4.3.1 Vastine ilmaisee sukupuolta molemmissa teksteissä.....	41
4.3.2 Vastine ilmaisee sukupuolta ainoastaan kohdetekstissä	44
4.3.3 Vastine korrelaattina	47
4.3.4 Vastine anaforana.....	49
4.4 Analyysin yhteenveto.....	52
5 Päättäntö	61
6 Lähteet	68
7 Summary	i

1 Johdanto

Se, miten ihmisen sukupuoli tulee ilmi kielessä, ei ole pelkästään kielitieteellinen, vaan myös yhteiskunnallinen aihe, sillä kielenkäytössä esiintyvät sukupuoliviittaukset vaikuttavat esimerkiksi sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Toisin sanoen kieli voidaan nähdä representaation välineenä, jolloin se, miten kieli jakaa maailman maskuliiniseen ja feminiiniseen, vaikuttaa myös siihen, miten kielen käyttäjä hahmottaa ympäröivää maailmaa. (Cameron 1996, 22–23.) Muun muassa feministisen kielentutkimuksen mukaan kielenkäyttö on kokonaisuudessaan seksististä, sillä kielen käyttäjä aktiivisesti luokittelee ja tulkitsee ulkoisesta todellisuudesta saamiaan ärsykeitä. Tällöin kieli vaikuttaa siihen, kuinka tietyt ympäröivässä todellisuudessa esiintyvät asiat mielletään joko miehiseksi tai naiselliseksi. (Mts. 162.)

Riippumatta siitä, ohjaavatko erilaiset kielet käyttäjiensä maailmankuvaa, kielet joka tapauksessa jaottelevat maailman kieliopillisesti maskuliiniseen ja feminiiniseen eri tavoin. Feministinen tutkimus keskittyy pääosin eurooppalaisiin valtakielisiin eli romaanisiin ja germaanisiiin *kieliryhmiin*, joissa ihmisen sukupuoli tulee ilmi muun muassa substantiivien, adjektiivien ja pronomien sisältämän suvun avulla. Romaaniset ja germaanisiiet kielet ovat *kielityypeiltään* niin sanottuja *kieliopillisen* ja *luonnollisen suvun* kieliä. (Sczesny, Formanowicz & Moser 2016, 2.) Kyseisten kielityyppien tapa ilmaista ihmisen sukupuolta ei päde suomen kieleen, joka edustaa *sukupuolineutraalia* kielityyppiä (Laakso-Tammisto 2007, 16).

Sukupuolineutraalissa kielityypissä substantiivit tai pronominit eivät sisällä sukua (Sczesny ym. 2016, 2). Kyseiset sanat eivät ilmaise ihmisen sukupuolta, jolloin sukupuolineutraalissa kielityypissä ei esiinny sukupuolten erottelamiseen, kielenkäytön loukkaavuuteen tai kielen avulla välittyviin ennakkoluuloihin liittyviä ongelmia samoissa määrin kuin muissa kielityypeissä (Laakso-Tammisto 2007, 16). Käännöstieteellisestä näkökulmasta esimerkiksi suomen kielen sukupuolineutraali *hän*-pronomini on kuitenkin siinä mielessä ongelmallinen, että sen yhteydessä on usein annettava ihmisen sukupuoleen liittyvää lisäinformaatiota, jotta pronominin viittauskohde voidaan ymmärtää. Esimerkiksi luonnollisen suvun kielityyppiin kuuluvassa englannin kielessä mieskeskeistä kielenkäyttöä pyritään usein muokkaamaan tasa-arvoiseksi, mutta suomen kieleen käännettäessä sukupuolittunutta kieltä ei niinkään yritetä

neutralisoida, vaan suomenkieliseen tekstiin joudutaan usein nimenomaan lisäämään sukupuoliviittaus. (Mts. 17.)

Kielityypistä ja kielenhuoltoon liittyvistä pyrkimyksistä riippuen kielenkäytössä siis joko yritetään painottaa tai neutralisoida ihmisen sukupuolta (Nuoranne 2012, 32–33). Aihetta tarkasteltaessa on huomioitava, että on varsin kiistanalaista, voidaanko ihmisen sukupuolta pitää puhtaasti kaksijakoisena niin biologiselta kuin sosiaaliseltakaan kannalta (Ainsworth 2015, 288–289). En kuitenkaan tässä tutkielmassa pyri ottamaan kantaa siihen, onko ihmisen sukupuolen ymmärrettävyys tekstissä tärkeää esimerkiksi sosiaalisessa ja kulttuurisessa mielessä tai sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta. Toisin sanoen pyrin tarkastelemaan ilmiötä ainoastaan kieli- ja käännöstieteellisestä näkökulmasta, sillä tutkielman tarkoituksena on selvittää, minkälaiset kielelliset erot vaikuttavat siihen, miten henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi englanninkielisessä kaunokirjallisessa teoksessa ja sen suomennoksessa.

Tutkielman ensisijainen tutkimuskysymys on: miten suomen kielen sukupuolineutraalit persoonapronominit vaikuttavat siihen, miten henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi, kun tarkastellaan englanninkielisen kaunokirjallisen teoksen suomennosta? Toissijainen tutkimuskysymys on: millaisin keinoin henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi suomennoksessa, jossa ei voida käyttää sukupuolta ilmaisevia pronomineja? Käännöstieteellisessä mielessä tutkimusaihe on varsin kiinnostava, sillä kyseessä on suomen kielen kaltaiselle sukupuolineutraalille kielityypille ominainen käännösongelma. Ongelman perustavanlaatuisesta luonteesta huolimatta vaikuttaa siltä, että aihetta ei ole juurikaan tutkittu tavoin, jotka vastaisivat tämän tutkielman lähtökohtia. Tarkoitukseni on siis tarkastella henkilöhahmojen ensimainintoja ja niihin tekstissä taaksepäin viittaavia pronomineja ja substantiiveja sekä vertailla, miten henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi englannin- ja suomenkielisissä teksteissä.

Kyseessä on tapaustutkimus, joka keskittyy ainoastaan yhden kaunokirjallisen teoksen ja sen suomennoksen tarkastelemiseen. Siksi tutkielman pääasiallisena ongelmana on, että tutkimus keskittyy ainoastaan yhteen lähdetekstiin, joka sisältää varsin rajoitetun määrän tietynlaisten henkilöhahmojen ensimainintoja tietynlaisessa tekstilajissa. Suomennoksen eli kohdetekstin osalta ongelmana on etenkin se, että suomenkielinen aineisto koostuu ainoastaan yhden suomentajan tekemästä käännöksestä. Tällöin analysoitavista käännösratkaisuista ei voida vetää yleistäviä ja kattavia johtopäätöksiä, sillä ratkaisut perustuvat yhden tietyn kääntäjän toimintatapoihin ja käännöstyylisiin. Näistä lähde- että kohdetekstien rajoituksista johtuen

aineiston perusteella on käytännössä mahdotonta rakentaa kattavia kaava- ja rakennemalleja tavoista, joilla ihmisen sukupuoli voidaan tuoda ilmi lähde- ja kohdekielissä.

Koska englanninkielisessä lähdetekstissä ihmisen sukupuoli tulee ilmi pronominin avulla, tutkielma keskittyy etenkin pronominaaliseen sukupuoliviittaukseen. Aiempi pronominaalista viittausta koskeva tutkimus keskittyy lähinnä puhekielen ilmiöihin eli diskurssiin yleisesti. Englannin kieleen liittyvä tutkimus painottuu pääasiassa diskurssin viittauskohteiden ymmärrettävyyteen silloin kun ihmistarkoituksia on useita. Suomen kieleen liittyvä tutkimus syventyy puolestaan pääasiassa siihen, millaisia pronomineja käytetään viittaamaan joko diskurssin osallistujiin tai sen ulkopuolella oleviin ihmisiin. Diskurssianalyysin menetelmät kuitenkin soveltuvat myös tähän tutkielmaan kahdesta syystä. Ensinnäkin aineisto sisältää runsaasti dialogia, joka noudattaa puhekielen konventioita. Lisäksi ihmisiin viitataan myös kerronnan tasolla anaforisilla eli tekstissä taaksepäin viittaavilla pronomineilla. Tällöin diskurssianalyysissä tutkitut sukupuoli ilmaisevat pronominit ovat lähdetekstissä erittäin tärkeässä asemassa viittauskohteiden ymmärrettävyyden kannalta.

Pronominaaliseen viittaukseen keskittyvä englanninkielinen tutkimus on 1980-luvulta lähtien kiinnittänyt huomiota myös kirjallisuustutkimukseen ja etenkin pronominaalisiin viittauksiin kaunokirjallisuudessa, mutta tällöin tutkimus käsittelee lähinnä eroja narratiiveissa eli kertomakirjallisuudessa ja puhutussa diskurssissa käytettyjen viittauskeinojen välillä (mm. Fox 1987a, 1987b). Suomenkielinen tutkimus puolestaan keskittyy pääasiassa siihen, kuinka tärkeää sukupuoliviittaus on asiateksteissä esimerkiksi oikeustieteelliseltä kannalta, mutta esimerkiksi kirjallisuustutkimuksessa sukupuoliviittauksia ei ole juurikaan tutkittu (mm. Laakso-Tammisto 2007). Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että sukupuolta ilmaisevat pronominit ovat suomen kaltaisessa sukupuolineutraalissa kielityypissä keskeisessä asemassa ainoastaan silloin, kun aihetta lähestytään nimenomaan käännöstieteellisestä näkökulmasta.

Tutkielman aineisto koostuu englanninkielisestä tieteiskirjallisuuden genreen kuuluvasta teoksesta *The Forever War* (TFW) ja sen suomennoksesta *Loputon sota* (LS). Tarkemmin sanoen tutkielma käsittelee lähde- ja kohdeteksteissä esiintyvien henkilöhahmojen ensimmäintöjä, joiden yhteydessä henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi englanninkielisessä lähdetekstissä joko yksikön kolmannen persoonan pronominin, sen possessiivimuodon tai refleksiivipronominin avulla. Vertailen keskenään lähde- ja kohdeteksteissä esiintyviä ensimmäintöjä ja tarkastelen sitä, kuinka etäällä ensimmäinnasta henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi molemmissa tekstissä. Koska suomen kielessä ihmisen sukupuoli ei tule ilmi

pronominiin avulla, tutkin samalla myös sitä, millaiset käännösratkaisut vaikuttavat siihen, kuinka henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi suomenkielisessä kohdetekstissä.

Tutkimusmenetelmänä on alun perin diskurssianalyysin tarpeisiin kehitetty *aiheen jatkuvuushypoteesi*. Kun hypoteesia sovelletaan kertomakirjallisuuden tutkimukseen, voidaan kerronnassa keskeisessä asemassa olevaa henkilöhahmoa pitää kyseisen kerronnallisen jakson ensisijaisena aiheena. (Givón 1983.) Aiheen eli henkilöhahmon ymmärrettävyyteen vaikuttaa se, kuinka hahmon identiteetti ja sukupuoli tulevat ilmi lähde- ja kohdeteksteissä. Siksi vertailun kohteena on ensinnäkin se, kuinka etäällä henkilöhahmon ensimaininnasta henkilöhahmo voidaan tunnistaa muista hahmoista eroteltavaksi yksilöksi, ja toiseksi se, kuinka pian ensimaininnan jälkeen hahmon sukupuoli tulee teksteissä ilmi. Aiheen jatkuvuushypoteesin avulla ensimaininnan ja viittauskeinon välistä etäisyyttä voidaan tarkastella määrällisesti siten, että kyseisten sanojen väliset etäisyydet mitataan niiden välissä sijaitsevien sana- ja kirjainmerkkimäärien mukaisesti.

Tutkielman aineistoa käsittelevä sisältö jakautuu kolmeen lukuun. Näistä ensimmäisessä keskityn aihealueen teoreettiseen taustaan ja aineiston analyysissa tarvittaviin käsitteisiin. Toisessa luvussa käsitelen yksityiskohtaisemmin sekä aineistoa että analyysissa käyttämäni tutkimusmenetelmää. Viimeisessä aineistoa käsittelevässä luvussa keskityn analysoimaan henkilöhahmojen ensimainintoja ja niihin tehtäviä viittauksia sekä lähde- että kohdetekstissä.

Ensimmäisessä luvussa esittelen aineiston analyysin yhteydessä ilmeneviä käsitteitä, jotka liittyvät siihen, kuinka ihmisen sukupuoli tulee ilmi englannin ja suomen kielissä. Kyseisessä luvussa esittelen lähde- ja kohdetekstien kielityypit ja tarkastelen sitä, kuinka kielten lause- ja kieliopilliset piirteet vaikuttavat viittauskohteiden tunnistamiseen. Lisäksi tutkin tapoja, joilla erilaiset pronominit viittaavat ihmiseen ja esittelen, kuinka ihmisen sukupuoli tulee ilmi ihmiseen viittaavien substantiivien tai substantiivilausekkeiden (lyhenteenä NP) avulla.

Kielityyppien yhteydessä keskityn aluksi siihen, miten sukupuoli tulee ilmi lähde- ja kohdekielissä. Sen jälkeen tutkin sitä, kuinka lause- ja kieliopilliset erot lähde- ja kohdekielissä vaikuttavat viittauskohteiden tunnistettavuuteen. Tässä yhteydessä tarkastelen etenkin ihmistarkoitteen, korrelaatin ja anaforan käsitteitä sekä niiden suhdetta subjektiin lauseenjäsenenä. Lisäksi tutkin sitä, kuinka muodollinen subjekti ja subjektin ellipsi vaikuttavat korrelaatin sijaintiin subjektina lähde- ja kohdekielessä. Persoona- ja refleksiivipronominien yhteydessä keskityn siihen, kuinka erilaiset pronominit käyttäytyvät

korrelaatteina tai anaforina lähde- ja kohdekielessä. Lopuksi käsittelen sitä, kuinka ihmistarkoitteen sukupuoli tulee ilmi tarkoitteen vastineella eli ihmiseen viittaavalla NP:llä.

Ihmistarkoitteiden vastineiden kohdalla tarkastelen aluksi sanojen niin sanottua piilosukupuolisuutta lähde- ja kohdekielissä. Tällöin keskityn kahteen piilosukupuolisuuden muotoon. Ihmiseen viittaavat NP:t voivat ensinnäkin olla geneerisesti eli yleispätevästi maskuliinisia, jolloin ne sanatasolla viittaavat mieheen riippumatta siitä, mikä on ihmistarkoitteen todellinen biologinen sukupuoli. Toisaalta ihmiseen viittaavat NP:t voivat myös sisältää niin sanotun piilosukupuolen, jolloin tietty kielenaineksiltaan sukupuolineutraali sana tai tehtävänimike mielletään edustamaan tiettyä sukupuolta.

Sen jälkeen keskityn tutkimaan sitä, miten etunimi tuo ilmi ihmisen sukupuolen englannin ja suomen kielissä. Sekä kielensisäisistä että -ulkoisista tekijöistä johtuen ihmisen etunimi sisältää eräänlaisen piilotetun sukupuoliviittauksen riippumatta siitä, edustaako etunimi ihmisen biologista sukupuolta. Etunimen ilmaiseman sukupuolen yhteydessä tutkin siis aihetta kahdesta näkökulmasta: etunimi saattaa joko vastata henkilöahmon biologista sukupuolta tai se saattaa olla hahmon biologisen sukupuolen vastainen.

Seuraavaksi käsittelen sitä, kuinka ihmisen sukupuoli tulee ilmi erilaisten puhuttelumuotojen avulla. Tässä yhteydessä esittelen neljä aineistossa esiintyvää nimipuhuttelun henkilökategoriaa, joiden avulla henkilöahmojen sukupuoli tulee ilmi joko lähde- tai kohdetekstissä. Kyseessä on pääasiassa diskurssiin liittyvä ilmiö, mutta aineistossa puhuttelumuotoja käytetään viittaamaan henkilöahmojen sukupuoleen sekä dialogin että kerronnan tasoilla. Siksi käsittelen tässä yhteydessä myös sitä, kuinka dialogin puhekieli ja kerronnan yleiskieli sekoittuvat toisiinsa ensimmäisessä persoonassa olevan minäkertojan avulla.

Toinen luku keskittyy aineistoon, tutkimusmenetelmään ja analyysin kohteisiin. Kuvailen aluksi aineistona olevan kaunokirjallisen teoksen temaattisen ja juonellisen sisällön, minkä jälkeen esittelen tarkemmin aineiston analyysissa käytettävää tutkimusmenetelmää eli aiheen jatkuvuushypoteesia. Sen jälkeen käyn tarkemmin läpi aineiston analyysin ensisijaisia kohteita eli aineiston lähde- ja kohdeteksteissä esiintyviä viittauskeinoja ja keskityn siihen, miten ne tuovat ilmi henkilöahmojen sukupuolen. Samalla käsittelen sitä, kuinka sukupuolineutraali kielityyppi vaikuttaa suomenkielisen kohdetekstin käännösratkaisuihin.

Kolmannessa eli tutkielman analyysiluvussa tarkastelen henkilöhahmojen ensimainintojen ja niihin viittaavien anaforien välisiä etäisyyksiä lähde- ja kohdeteksteissä ja esittelen analyysin tulokset. Lisäksi tarkastelen sitä, kuinka englannin ja suomen kielten erilaiset rakenteet vaikuttavat sukupuoliviittausten eroihin lähde- ja kohdeteksteissä. Analyysiluku jakautuu kohdetekstin käännösratkaisujen mukaisesti kolmeen osaan. Ensimmäiseksi käsittelen henkilöhahmoja, joiden yhteydessä sukupuoliviittaus tapahtuu lähdetekstissä sukupuolta ilmaisevan pronominin avulla. Toiseksi käsittelen ensimainintoja, joiden yhteydessä henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi tämän etunimen avulla. Viimeisenä tutkin tapauksia, joissa sukupuoli tulee ilmi tarkoitteen vastineen eli sukupuolta ilmaisevan NP:n avulla.

Analyysin yhteenvetoa seuraa tutkielman päätäntöluku, joka käsittelee tutkielmaa kokonaisuutena. Tässä yhteydessä pyrin vastaamaan johdannossa esittelemiini tutkimuskysymyksiin ja tarkastelen tutkielman tekemiseen liittyneitä ongelmia yleisellä tasolla. Lisäksi käsittelen aiheen merkitystä käännöstieteelliselle tutkimukselle ja pohdin mahdollisen jatkotutkimuksen kohteita. Päätäntöä seuraa lähdeluettelo ja koko tutkielman päättää englanninkielinen lyhennelmä.

2 SUKUPUOLI LÄHDE- JA KOHDEKIELISSÄ

Maaailman kielet jakaantuvat kolmeen kielityyppiin, jotka ovat *kieliopillisen suvun kieli*, *luonnollisen suvun kieli* ja *sukupuolineutraali kieli* (Engelberg 2016a, 159). Kielityypit määritellään sen mukaisesti, miten niiden kielijärjestelmissä *nominat* jakaantuvat kieliopillisiin sukuihin (Sczesny ym. 2016, 2). Koska tutkielma keskittyy sukupuoliviittauksen eroihin englannin- ja suomenkielisissä teksteissä, käsittelen nomineista ensisijaisesti pronomineja, joiden avulla viittauskohteiden sukupuoli tulee ilmi englanninkielisessä lähdetekstissä. Lisäksi tarkastelen substantiiveja ja substantiivilausekkeita (NP), jotka voivat viitata ihmisen sukupuoleen molemmissa teksteissä. (VISK 2004, s. v. *nomini*.)

2.1 Kielityypit ja sukupuoli

2.1.1 Englanti luonnollisen suvun kielenä

Englanti on kielityypiltään luonnollisen suvun kieli, jossa NP:t ovat kieliopillisesti sukupuolineutraaleja (Engelberg 2016a, 159). Tällöin NP itsessään ei eksplisiittisesti ilmaise sukua, vaan viittaus ihmisen sukupuoleen tapahtuu pääasiassa yksikön kolmannen persoonan pronomineilla. Toisin sanoen englannin kielessä ihmistä tarkoittavan eli *ihmistarkoitteisen* NP:n sukupuoli on kieliopillisesti havaittavissa ainoastaan silloin, kun kyseiseen NP:hen viitataan yksikön kolmannen persoonan pronominilla. (Siemund 2008, 147.)

Englannin kielessä yksikön kolmannen persoonan pronominilla on kaksi ihmisen sukupuolta ilmaisevaa muotoa: maskuliininen *he* ja feminiininen *she*. Englannin kielen neutri eli sukupuolineutraali pronomini *it* viittaa yleensä elottomiin esineisiin tai toisaalta elollisiin olioihin, jotka eivät ole ihmisiä. (Sczesny ym. 2016, 2–3.) Myös yksikön kolmannen persoonan pronominin possessiivimuodot *his* ja *her* sekä refleksiivipronomit *himself* ja *herself* ilmaisevat englannin kielessä sen NP:n sukupuolta, johon ne viittaavat (Wales 1996, 166–167).

Luonnollisen suvun kielissä NP sisältää määräisen tai epämääräisen artikkelin, joka ei ilmaise NP:n sukua. Englannin *definiittinen* eli määräinen artikkeli *the* on taipumaton, mutta *indefiniittinen* eli epämääräinen artikkeli taipuu NP:n alkuäänteen mukaisesti joko muotoon *a* tai *an*. Epämääräinen artikkeli määräytyy siis yksinomaan sen konsonantti- tai vokaaliäänteen mukaisesti, jolla NP alkaa. (McArthur, Lam-McArthur & Fontaine 2018, s. v. *article*.)

Määräinen *the*-artikkeli on etymologisesti sukua demonstratiivipronomineille *this* ja *that*, joten määräinen NP viittaa aina johonkin tiettyyn *entiteettiin*, joka on yleisnimitys tekstinulkoisille konkreettisille tai abstrakteille asioille, joihin kielen ilmaukset voivat viitata (mt. s. v. definite article; VISK 2004, s. v. entiteetti). Epämääräiset artikkelit ovat puolestaan kehittyneet numeraalia *yksi* merkitsevästä sanasta *one*, jolloin epämääräinen NP viittaa aina *entiteettiin*, joka on toistaiseksi tuntematon (McArthur ym. 2018, s. v. indefinite article).

2.1.2 Suomi sukupuolineutraalina kielenä

Suomi kuuluu sukupuolineutraaliin kielityyppiin, jossa ihmiseen viittaavat NP:t ja pronominit ovat kieliopillisesti täysin sukupuolineutraaleja (Engelberg 2016a, 159). Siksi yksikön kolmannen persoonan pronomini *hän* voi viitata sekä miestä että naista tarkoittavaan NP:hen (Sczesny ym. 2016, 2). Yleiskielessä muihin elollisiin olioihin ja elottomiin esineisiin viitataan demonstratiivipronominilla *se*, joka muistuttaa kieliopillisesti englannin neutria *it*-pronominia. Etenkin puhekielessä myös ihmiseen voidaan viitata *se*- tai *tämä*-pronominilla, jolloin pronominin valinta riippuu siitä, mikä on kyseisen ihmisen asema diskurssissa tai siitä, mikä on kyseistä ihmistä tarkoittavan NP:n rooli lauseenjäsenenä. (Kallio 1978, 69; Laitinen 2005, 76.)

Suomen kielessä NP ei sisällä määräistä tai epämääräistä artikkelia, mutta pronominit *se*, *eräs*, *joku* ja *yksi* viittaavat etenkin puhekielessä siihen, onko NP määräinen eli tunnettu vai epämääräinen eli tuntematon. Näitä *kvanttioripronomineja* käytetään myös ihmisviittauksessa, kun tekstissä tai puheessa pyritään esittämään aiemmin mainittu entiteetti ilman, että sen identiteetti mainitaan uudelleen. (VISK 2004 § 749, 1410, 1418.) Esimerkiksi NP *se mies* merkitsee, että kyseessä on aiemmin mainittu määräinen ihmistarkoite, kun taas NP *joku mies* viittaa ihmistarkoitteeseen, jota ei olla mainittu aiemmin eli jonka identiteetti on tuntematon.

2.2 Subjekti ja tarkoite

2.2.1 Sukupuoli korrelaatissa ja anaforassa

Englannin kielessä ihmistarkoitteinen viittaus voi ilmaista tarkoitteen sukupuolta kahdella tavalla. Ensinnäkin ihmisen sukupuoli tulee ilmi, jos viittaus tehdään sukupuolta ilmaisevan NP:n eli ihmiseen viittaavan ja tämän sukupuolta ilmaisevan vastineen avulla (Siemund 2008, 153–156). Toiseksi sukupuoli tulee ilmi, jos viittaus ihmiseen tapahtuu yksikön kolmannessa persoonassa olevan pronominin avulla, joita ovat persoona-, possessiivi- ja

refleksiivipronomini (mts. 151). Suomen kielen pronominit ovat sukupuolineutraaleja, joten suomen kielessä ihmisen sukupuoli tulee ilmi ainoastaan silloin, kun viittaus tehdään sukupuolta ilmaisevan vastineen avulla (Lampinen 2001, 7).

Korrelaatti tarkoittaa NP:tä, joka edustaa tarkoitteen ensimainintaa tekstissä eli viittaa tekstinulkoisesti joko todellisessa tai kuvitteellisessa maailmassa olemassa olevaan entiteettiin (VISK 2004 § 1405, 1406). Samaan tarkoitteeseen voidaan viitata tekstissä useasti, jolloin ensimaininnan jälkeen NP:hen voidaan tekstin sisällä viitata käyttämällä tarkoitteen vastineita tai pronomineja (mt. § 1405, 1428, s. v. substantiivilauseke). Aineistossa ihmistarkoitteisia korrelaatteja ovat erisnimet, yksikön kolmannen persoonan pronominit, kvanttoripronominit sekä ihmiseen viittaavat tarkoitteen vastineet, jotka tietyissä tapauksissa ilmaisevat ihmisen sukupuolta sekä lähde- että kohdekielellä (mt. § 717).

Anaforat ovat lingvistisiä yksiköitä, jotka viittaavat aiemmin mainittuihin tarkoitteisiin tekstin sisällä (Mühlhäusler & Harré 1990, 9). Jos korrelaatti ja siihen viittaava anafora sijaitsevat samassa lauseessa, ilmiötä kutsutaan *lauseen sisäiseksi* anaforaksi. (VISK 2004 § 1428.) *Lauseiden välinen* anafora tapahtuu yleensä yksikön kolmannen persoonan pronominin avulla, joka viittaa aiemmassa lauseessa olevaan NP:hen (mt. § 1405). Anaforan käsite kattaa siis ensisijaisesti sekä lauseiden sisäiset että lauseiden väliset pronominaaliset viittaukset. (mt. s. v. prototyypisyys.)

Anaforan vastakohtaa kutsutaan *kataforaksi*. Pronominaalisessa kataforassa pronomini edeltää korrelaattiaan eli viittaa tekstissä myöhemmin sijaitsevaan tarkoitteeseen. Sekä anafora että katafora viittaavat korrelaattiin tekstin sisällä, joten ne kuuluvat yhteiskäsitteeseen *endofora*, jolla tarkoitetaan yksinomaan tekstinsisäisiä viittaussuhteita. Näiden lingvististen yksiköiden vastakohtana ovat yhteiskäsitteeseen *eksofora* kuuluvat deiktiset yksiköt, jotka viittaavat tarkoitteisiin tekstinulkoisessa todellisuudessa. (Mühlhäusler & Harré 1990, 9.)

Vaikka anafora perustuu tekstinsisäisiin viittauksiin, on otettava huomioon, että tarkoitteen sukupuolta ilmaisevat viittauskeinot perustuvat aina tekstinulkoisiin merkityssuhteisiin. Sukupuolta ilmaiseva anafora viittaa siis paitsi kielensisäisiin lingvistisiin yksiköihin, myös kielenulkoisiin merkityksiin, jotka ilmaisevat ihmistarkoitteen sukupuolen. Tekstinsisäisten viittaussuhteiden tutkimuksessa on siis huomioitava, että sukupuolta ilmaisevaa anaforaa ei voida käsitellä ainoastaan tekstinsisäisenä ilmiönä. (Mühlhäusler & Harré 1990, 9–10.)

2.2.2 Subjekti korrelaattina

Englannin kieli kuuluu niin sanottuihin SVO-kieliin, jotka noudattavat kanonista *subjekti-verbi-objekti*-sanajärjestystä, minkä vuoksi subjektin asema on lähes poikkeuksetta lauseen alussa. Korrelaatti on yleensä lauseen subjekti, mikä edistää anaforan viittauskohteen ymmärrettävyyttä. (Kaiser 2003, 246.) Anafora voi viitata korrelaattiin joko saman lauseen sisällä tai lauseiden välillä, ja jos kyseessä on pronominaalinen anafora, jossa pronomini viittaa aiemman lauseen subjektiin, myös pronomini on yleensä omassa lauseessaan subjektin paikalla. (Wales 1996, 21–22.)

Englannin kielessä subjektin ymmärrettävyys saattaa kuitenkin heiketä, jos anaforan ilmaisema sukupuoli eroaa korrelaatin eli ihmistarkoitteen sukupuolesta. Koska anafora voi korvata NP:n myös lauseiden välisesti, anaforalla tuotetaan *koheesiota* myös erillisten lauseiden välille. Siksi pronominin suku on aina alisteinen sitä edeltäneen korrelaatin sukupuolelle myös lauseiden välisessä anaforassa. Niinpä koheesio pronominaalisessa anaforassa syntyy ainoastaan silloin, kun anaforisen pronominin ilmaisema sukupuoli vastaa korrelaatin sukupuolta. (Mts. 21–26.)

Englannin kielessä pronominin suku ja ihmistarkoitteen sukupuoli saattavat poiketa toisistaan persoonapronominin *geneerisen maskuliinimuodon* vuoksi. Tällöin yksikön kolmannen persoonan maskuliininen *he*-pronomini ja sen taivutusmuodot saattavat viitata myös ihmistarkoitteeseen, jonka sukupuoli on tuntematon tai epäolennainen. (Engelberg 2016a, 157–158.) Ilmiö juontuu historiallisesti siitä, että englannin kielioppisäännöt ovat miesten toisilleen laatimia. Siksi englannin kielessä persoonapronominin maskuliinimuotoa käytetään myös viittaamaan ihmislajiin yleisesti, joten pronominin tarkoitteena voi olla joko mies tai nainen. (Miller & Swift 2001, 43–44.)

Suomen kielen sanajärjestys on suhteellisen vapaa, joten subjektin sijainti lauseessa ei ole yhtä vakiintunut kuin englannin kielessä (Kaiser 2003, 246). Suomen kielen pronominit ovat sukupuolineutraaleja, joten ne eivät vaikuta tarkoitteen sukupuolen ymmärrettävyyteen (Engelberg 2016a, 159). Suomen kielessä viittauskohteen ymmärrettävyyteen vaikuttaa kuitenkin kaksi asiaa. Ensinnäkin erilaisiin lauseenjäseniin ja semanttisesti eriarvoisiin ihmistarkoitteisiin voidaan suomeksi viitata erilaisilla pronomineilla, kuten *se*- ja *tämä*-pronomineilla. (Kaiser 2003, 245–250; Kallio 1978, 70–71; Laitinen 2005, 76).

Toisaalta viittauskohteen ymmärrettävyys liittyy lauseiden väliseen anaforaan. Suomen kielessä sanajärjestys voi olla kahdessa muodossa: kanonisessa SVO- tai sen vastaisessa OVS-järjestyksessä, ja subjektin sijainti lauseessa määrittyy sen lauseopillisen roolin eli *syntaktisen funktion* mukaisesti. Sanajärjestys vaikuttaa paitsi subjektin ja objektin sijainteihin lauseessa, myös niiden merkittävyyteen etenkin lauseen informaatioarvon kannalta. Siksi myös anaforisen pronominin asema lauseenjäsenenä määrittyy sen mukaisesti, onko sen korrelaattina oleva subjekti edellisessä vai samassa lauseessa. (Kaiser 2003, 248.)

2.2.3 Muodollinen subjekti ja subjektin ellipsi

Englannin kielessä *muodollinen subjekti* on varsin yleinen, sillä englannin kieliopin mukaisesti lauseessa täytyy olla subjekti. Englannin kielessä muodollinen subjekti on usein *it*- tai *there*-pronomini, joka on semanttisesti sisällötön ja liittyy lauseisiin, joissa on passiivirakenne, kuten esimerkiksi lauseessa ”It gets dark in November”, jossa muodollisen subjektin (*it*) funktiona ei ole viitata minkäänlaiseen tarkoitteeseen tekstinsisäisesti tai -ulkoisesti. Muodollisen subjektin funktiona on *ekstrapositio*, jonka avulla lauseen informaationsisältö siirtyy objektin asemaan. Muodollinen subjekti siis muuttaa lausetta sekä rakenteellisesti että temaattisesti, sillä lauseen uusi, muodollinen subjekti vaikuttaa lauseen informaatioarvoon eli siihen, miten lauseen *teema* ilmaistaan. (Svevonijs 2002, 5–6.)

Koska suomen passiivirakenne on subjektiton, sen kielioppi ei vaadi muodollista subjektia. Varsinkin puhekielessä muodollisena subjektina voidaan kuitenkin käyttää painotonta *se*-pronominia. Myös suomen kielessä muodollinen subjekti on semanttisesti sisällötön eli sillä ei ole tekstinsisäistä tai -ulkoista anaforista funktiota, kuten käy ilmi esimerkiksi lauseesta ”Ei se mitään”, jossa muodollinen subjekti (*se*) ei viittaa minkäänlaiseen tarkoitteeseen. (VISK 2004 § 915.) Yleiskielessä *se*-pronominin partitiivimuotoa eli *sitä*-partikkeliä voidaan käyttää muodollisena subjektina esimerkiksi nollapersoonaa- ja passiivilauseissa. Myöskään *sitä*-partikkeli ei viittaa tekstinulkoiseen tarkoitteeseen kuten pronomini. (Mt. § 827.) Toisin sanoen myös *sitä*-partikkeli täyttää subjektin paikan ainoastaan lauseopillisesti, kuten esimerkiksi lauseessa ”Sitä voisi mennä kotiinkin” (mt. § 915).

Subjektin ellipsi on eräänlainen vastakohta muodolliselle subjektille. Subjektin ellipsi tarkoittaa sitä, että kahdella peräkkäisellä lauseella on yhteinen subjekti (mt. § 1117, 1180). Tällöin ensimmäisen lauseen subjekti on myös myöhemmän lauseen korrelaatti, ja siksi korrelaattiin viittaava anaforinen subjekti voidaan jättää kokonaan pois (mt. § 874). Ilmiötä

kutsutaan myös *nolla-anaforaksi*, koska aiemmassa lauseessa mainitulla tarkoitteella on niin sanottu nollaedustus myöhemmässä lauseessa, mikä tarkoittaa sitä, että edellisessä lauseessa mainittuun ihmistarkoitteeseen voidaan viitata ilman subjektia (mt. § 1431, 1180).

Subjektin ellipsiä käytetään etenkin rinnasteisissa ja alisteisissa yhdyslauseissa. Rinnasteisissa lauseissa taaksepäin viittaavan subjektin tilalla on nolla-anafora esimerkiksi yhdyslauseessa ”Mikko polkaisi luukun auki ja * nakkasi puun pesään”, jossa asteriski (*) ilmaisee aiemman lauseen korrelaattiin (*Mikko*) viittaavan nolla-anaforan paikan myöhemmässä lauseessa (Mt. § 1431.) Subjektia (*Mikko*) ei toisteta, koska siihen viittaavan nolla-anaforan sijainti on subjektin paikalla omassa lauseessaan. Vaikka subjekti on ihmistarkoite, siihen ei myöskään viitata pronominaalisella anaforalla (*hän*), koska pois jätetyn anaforan merkitys- ja viittaussuhde voidaan tulkita edellisestä lauseesta sen korrelaatin (*Mikko*) sijainnin perusteella. (Mt. § 1177.)

Englannin kielessä subjektin ellipsi eli nolla-anafora liittyy alisteisiin sivulauseisiin, kun päälause on kanonisessa SVO-järjestyksessä ja sivulauseen subjekti on sama kuin päälauseessa (mt. § 1351). Tällöin subjekti voidaan jättää kokonaan pois sivulauseesta ilman, että se vaikuttaa viittauskohteen ymmärrettävyyteen. Tämä voidaan nähdä esimerkiksi lauseessa ”He tried to get away, but * couldn’t move”, jossa asteriski havainnollistaa subjektin (*he*) paikan sivulauseessa (Haegeman 2017, 243–244).

Suomen kielessä subjektin ellipsi on varsin yleinen, sillä subjekti voi rakenteellisesti puuttua lauseesta luonnostaan, kuten esimerkiksi nollapersoonaa- ja passiivilauseissa (Jokela 2017, 113). Myös suomen kielen alisteisissa sivulauseissa subjektin paikalla on nolla-anafora silloin, kun subjekti ilmenee aiemmin tekstissä. Tämä voidaan havaita esimerkiksi lauseesta ”Hän huomasi, ettei * pääse ovesta”, jossa asteriski havainnollistaa korrelaatin paikalla olevan subjektin (*hän*) sijainnin lauseessa (Laitinen 2006, 213).

2.3 Pronomini korrelaattina ja anaforana

2.3.1 Persoonapronomini

Englannin yleiskielessä maskuliiniset, feminiiniset ja neutrit persoonapronominit ovat suoraan verrannollisia niiden tarkoitteiden tekstinulkoisiin ominaispiirteisiin (Siemund 2008, 147). Vaikka luonnollisen suvun kielityypissä persoonapronominin suku määräytyy yksinomaan tarkoitteen biologisen sukupuolen kautta, kielenulkoisen todellisuus ei englannin kielessä

heijastu pronominiin sukuun yksiselitteisesti (Corbett 2011). Toisin sanoen on olemassa kaksi näkemystä siitä, viittaavatko pronominiin maskuliini- ja feminiinimuodot pelkästään ihmisiin vaiko elollisiin olioihin yleisesti.

Ensimmäisen näkemyksen mukaisesti pronominiin sukupuoleen vaikuttaa kaksi semanttista luokitusta. Ensisijaisesti pronominiin sukupuoleen vaikuttaa tarkoitteen elollisuus ja toissijaisesti elollisen tarkoitteen sukupuoli. Pronominiin suku perustuu siis ensinnäkin siihen, onko pronominiin tarkoite ihminen tai elollinen olio, jolloin siihen viitataan joko *he-* tai *she-*pronominiinilla, kun taas neutria *it-*pronominiä käytetään yksinomaan viitattaessa elottomaan esineeseen. Toissijaisesti jaottelu *he-* ja *she-*pronominiin välillä perustuu kyseessä olevan ihmisen tai elollisen olion sukupuoleen. (Audring 2014, 7.)

Toisen näkemyksen mukaisesti pronominit jakaantuvat ensisijaisesti tarkoitteen ihmisyyden mukaisesti. Jos tarkoite on ihminen, siihen viitataan joko *he-* tai *she-*pronominiinilla ihmisen biologisen sukupuolen mukaisesti. Toissijaisesti *it-*pronomini viittaa sekä elolliseen olioon että elottomaan esineeseen. Tässä näkemyksessä pronominiin sukupuoli vastaa ainoastaan ihmistarkoitteen biologista sukupuolta, jolloin muiden elollisten olioiden sukupuoli ei tule lainkaan ilmi. (Siemund 2008, 147.)

Suomen yleiskielessä yksikön kolmannen persoonan *hän-*pronomini viittaa sekä mieheen että naiseen, kun taas *se-*pronomini viittaa elolliseen olioon tai elottomaan esineeseen (VISK 2004 § 253, 720). Se, että kielijärjestelmästä puuttuu pronominaalinen sukupuoli, ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kieli olisi sukupuolellisesti täysin tasa-arvoinen tai etteikö sukupuolineutraalia termiä tulkittaisi puolueellisesti (Prewitt-Freilino, Caswell & Laakso 2012, 278). Toisin sanoen myös suomen kielessä sanat saavat merkityksensä kielenulkoisesta todellisuudesta, joka vaikuttaa tulkintaan sanojen tarkoitteista.

Kielityypistä riippumatta kaikkea kieltä leimaa niin sanottu *maskuliininen puolueellisuus*, jonka myötä ihmistarkoitteiset NP:t tulkitaan ensisijaisesti miestä tarkoittavaksi (Stahlberg, Braun, Irmen & Szesny 2007, 169). Ilmiötä kutsutaan myös *ihmisviittausten mieskeskeisyydeksi*, ja miehen käsitteellistäminen ihmisen normiksi perustuu ajatukseen siitä, että mies hahmotetaan enemmän ihmisen kaltaiseksi kuin nainen (Engelberg 2016b, 4, 13). Tämän semanttisen merkitysongelman vuoksi on syytä suhtautua varauksella ajatukseen, että täysin sukupuolineutraalia kieltä on edes olemassa (Cameron 1996, 155).

Tekstinulkoisiin, maskuliinisesti puolueellisiin merkityksiin perustuva näkemys tarkoittaa, että ihmisillä on taipumus mieltää ennalta tuntematon ihmistarkoite ensisijaisesti

miespuoliseksi. Tätä näkemystä voidaan luonnollisesti soveltaa myös kieliopillisesti sukupuolineutraalien persoonapronominien viittaussuhteisiin. Esimerkiksi feministisen kielentutkimuksen mukaan myös sukupuolineutraali *hän*-pronomini tulkitaan herkästi siten, että se viittaa miespuoliseen tarkoitteeseen. Toisin sanoen ihminen hahmotetaan helpommin mieheksi kuin naiseksi. (Engelberg 2001b, 23.)

2.3.2 Refleksiivipronomini

Refleksiivipronomini viittaa anaforisesti joko ihmistarkoitteeseen NP:hen tai pronominiin, joka sijaitsee joko samassa tai aikaisemmassa lauseessa subjektin asemassa (VISK 2004 § 729, 730). Englannin kielessä maskuliininen *himself* ja feminiininen *herself* käyttäytyvät persoonapronominien tavoin eli mukailevat viittauskohteena olevan NP:n tekstinulkoisia piirteitä (Siemund 2008, 151). Ne siis ilmaisevat tarkoitteen persoonaa, sukupuolta ja määrää (Wales 1996, 184).

Suomen kielessä refleksiivipronomini on sukupuolineutraali *itse*-pronomini, johon liittyy possessiivisuffiksi eli sanavartaloa taivuttava pääte, joka mukailee subjektin taivutusmuotoa (VISK 2004 § 729). Esimerkiksi lauseessa ”Hän katsoi itseään peilistä” refleksiivipronomini ja sen possessiivisuffiksi (*itseään*) mukailevat subjektin persoonaa (*hän*) (mt. § 95). Myös suomen kielessä refleksiivipronomini siis mukailee korrelaatin persoonaa ja määrää, vaikkakin kolmannessa persoonassa pronomini ei eksplisiittisesti ilmennä, onko viittauskohde yksikkö- vai monikkomuodossa. Esimerkiksi lauseissa ”Hän pettää itseään” ja ”He pettävät itseään” refleksiivipronominin (*itseään*) persoona on havaittavissa ainoastaan subjektin ja verbin avulla (Laitinen 2006, 211).

Suomen kielessä refleksiivipronominin viittauskohteen ymmärrettävyyttä häiritsee myös se, että *itse*-sanaa voidaan käyttää lauseenjäsenenä myös muuhun tarkoitukseen, kuten kontrastoivana täytesanana tai huomioarvoa lisäävänä fokuspartikkelina (VISK 2004 § 768, 846). Koheesiota helpottaa se, että ihmiseen viitattaessa refleksiivipronomini *itse* ei esiinny perusmuodossaan lauseen subjektina, vaan sillä on aina possessiivisuffiksi (mt. § 769). Sekä *itse*-sana että sen possessiivisuffiksi viittaavat lauseen subjektiin, joka on yleensä ihmistarkoite (mt. § 729).

Refleksiivipronomini voi viitata korrelaattiin lauseen sisällä vai lauseiden välisesti, jolloin sen funktio on joko refleksiivinen tai anaforinen. Refleksiivipronomini kuuluu kielen *refleksiivisiin aineksiin* silloin, kun se viittaa korrelaattiinsa lauseen sisällä eli viittaa samaan

tekstinulkoiseen tarkoitteeseen kuin lauseen subjekti. Tällöin refleksiivipronomini on rajoittuneesti anaforinen eli se ei voi olla lauseen subjekti, minkä lisäksi se viittaa korrelaattiin eli subjektiin ainoastaan lauseen sisällä. (Mt. § 1445.) Lauseen sisällä refleksiivipronominia voidaan käyttää painottamaan subjektin omistajuutta objektiin nähden. Tällöin refleksiivipronomini lisätään lauseeseen NP:n määritteeksi eli eräänlaiseksi ylimääräiseksi subjektiksi, kuten esimerkiksi lauseessa ”*She’s going to buy herself a car*”, jossa refleksiivipronomini (*herself*) viittaa subjektiin (*she*) (Wales 1996, 88).

Refleksiivipronominin funktio lauseenjäsenenä ei ole pelkästään lauseen sisäinen eli refleksiivinen. Kun refleksiivipronomini on alisteisessa sivulauseessa ja viittaa aiemman päälauseen subjektiin, sen funktio on täysin anaforinen ja se kuuluu silloin kielen *anaforisiin aineksiin*. (VISK 2004 § 1447.) Tällöin hallitsevan lauseen subjekti toimii myös sivulauseen *refleksiiviainesten* korrelaattina, kuten esimerkiksi lauseessa ”Hän katsoi itseään peilistä, muttei tunnistanut itseään”, jossa sivulauseen refleksiivipronomini (*itseään*) viittaa päälauseen korrelaattiin (*hän*) (mt. § 1452).

2.4 Tarkoitteen sukupuolta ilmaiseva vastine

2.4.1 Geneerinen maskuliinisuus ja piilosukupuoli

Tarkoitteen sukupuolta ilmaiseva vastine on NP, joka sisältää viittauksen tiettyyn sukupuoleen ja merkitsee siten myös viittauskohteena olevan ihmistarkoitteen kyseisen sukupuolen edustajaksi. Vastine voi viitata tiettyyn sukupuoleen, vaikka kyseisen NP:n tarkoitejoukkoon lukeutuva ihminen ei edustaisikaan kyseistä sukupuolta. Tarkoitteen vastine voi olla joko kielenaineksiltaan *geneerisesti maskuliininen* tai sanan merkitys voi sisältää niin sanotun *piilosukupuolen*.

Kun ihmistarkoitteen vastine on geneerisesti eli yleispätevästi maskuliininen, sukupuolen ilmaiseva NP saa merkityksensä kielen yleistävästä maskuliinisuudesta. Tällöin NP sisältää miessukupuoleen *eksplisiittisesti* viittaavan yleispätevästi maskuliinisen ilmaisun, kuten esimerkiksi sanoissa *foreman* tai *esimies*, joissa miehen nimitys tai muu maskuliininen kielenaines (*man* ja *mies*) viittaa paitsi miehiin, myös naisiin. (Engelberg 2016b, 10.) Ilmiö juontuu historiallisesti siitä, että yleispätevästi maskuliiniset sanat ovat usein kehittyneet kuvaamaan nimenomaan miesvaltaisia tarkoitejoukkoja (Engelberg 2001a, 114).

Käsite geneerisestä maskuliinisuudesta perustuu Jeannette Silveiran (1980) teoriaan niin sanotusta *ihminen=mies-vinoumasta*, joka puolestaan perustuu englannin kielen yleispätevästi maskuliinisiin termeihin (ks. Merritt & Kok 1995). Näitä ovat muun muassa *he*-pronominin geneerinen maskuliinimuoto ja *man*-sana, jota voidaan käyttää viittaamaan koko ihmislajiin eli molempiin sukupuoliin (Engelberg 2016b, 89). Teorian mukaan vinouma perustuu kognitiiviseen puolueellisuuteen tavassa, jolla ihmisäivot prosessoivat verbaalista ja tekstuaalista informaatiota. Vinouma aiheuttaa maskuliinista puolueellisuutta, jonka vuoksi henkilöllisyydeltään tai sukupuoleltaan epämääräinen ihmistarkoite käsitteellistetään ensisijaisesti miespuoliseksi, oli informaatiota prosessoiva ihminen kumpaa sukupuolta tahansa. (Merritt & Kok 1995, 145–146.)

Tarkoitteen vastine voi myös sisältää piilosukupuolisia merkityksiä. Tällöin NP viittaa *implisiittisesti* tiettyyn sukupuoleen, sillä tekstinulkoinen todellisuus vaikuttaa sanan merkityssisältöön myös silloin, kun sana on kielenaineksiltaan sukupuolineutraali. (Engelberg 2016b, 21.) Vaikka NP ei viittaisikaan eksplisiittisesti tiettyyn sukupuoleen, se voi sisältää piilosukupuolisia merkityksiä, joiden vuoksi kyseinen sana mielletään edustamaan tiettyä sukupuolta siihen yleisesti assosioitavan tarkoitejoukon takia.

Etenkin ammatti- tai muiden tehtävänimikkeiden yleinen sukupuolijakauma vaikuttaa siihen, kumman sukupuolen edustajaksi NP koetaan. Esimerkiksi suomenkielinen sana *sotilas* on implisiittisesti piilomaskuliininen, kun taas *sairaanhoitaja* on piilofeminiininen. (Engelberg 2007, 7.) Feministisen kielentutkimuksen mukaan muodollisesti sukupuolineutraalit NP:t tulkitaan ensisijaisesti siten, että ne viittaavat miehiin (Engelberg 2001a, 118–119). Kielen maskuliiniseen puolueellisuuteen viittaa myös se, että usein nimenomaan feminiiniset sanat muodostetaan erilaisten määritteiden avulla niiden muodollisesti sukupuolineutraaleista vastineista, kuten esimerkiksi sanoissa *naissotilas* tai *opettajatar* (Stahlberg ym. 2007, 167–169).

Yleinen sukupuolijakauma kuitenkin vaikuttaa myös naisvaltaisten alojen nimikkeisiin, sillä tiettyihin tehtävänimikkeisiin liittyy tietynlaisia sukupuoleen liittyviä odotuksia. Ilmiötä kutsutaan myös *sosiaaliseksi* tai *semanttiseksi sukupuoleksi*, ja poikkeavuudet normista merkitään sukupuolta ilmaisevilla määritteillä, kuten esimerkiksi sanoissa *miessairaanhoitaja* ja *miessihteeri*. (Hellinger & Bußmann 2001, 10–11.) Englannin kielessä nämä odotukset vaikuttavat myös pronominaaliseen viittaukseen, sillä tarkoitejoukon yleisen sukupuolijakauman takia nimikkeeseen viitataan joko maskuliinisella tai feminiinisellä

persoonapronominilla, vaikka tietyn ihmistarkoitteen biologinen sukupuoli ei olisi tiedossa. Muodollisesti sukupuolineutraaliin NP:hen viittaavan pronominin suku riippuu joko viittauksen kohteena olevan tietyn yksilön sukupuolesta, NP:n geneerisestä maskuliinisuudesta tai puhujan kielenhuollollisista pyrkimyksistä, jolloin pronomina voidaan käyttää sukupuolineutraalia *they*-monikkomuotoa. (Mts. 7, 9.)

Tarkoitteen vastineella voi myös olla niin sanottu *leksikaalinen* sukupuoli, jolloin NP viittaa kielenulkoisesti tarkoitteen luonnollisiin tai biologisiin ominaisuuksiin (Mts. 7.) Suomen kielessä esimerkiksi ihmiseen viittaavat NP:t *isä* ja *tytär* ovat sanoja, joiden semanttinen sisältö viittaa poikkeuksetta ihmistarkoitteen biologiseen sukupuoleen (Sczesny ym. 2016, 2). Englannin kielessä esimerkiksi maskuliininen *father* ja feminiininen *daughter* ovat leksikaalisesti sukupuolta ilmaisevia sanoja, jolloin niihin viitataan myös anaforisesti persoonapronomineilla, jotka viittaavat tarkoitteiden sukupuoliin. Kyseisten sanojen merkitys on siis sidoksissa tekstinulkoisiin, semanttisiin piirteisiin, jolloin sanat viittaavat tiettyyn sukupuoleen sekä kielensisäisesti että -ulkoisesti. (Hellinger & Bußmann 2001, 7.)

2.4.2 Etunimen sukupuolisuus

Ihmistarkoitteen sukupuoli voi tulla ilmi myös silloin, kun ihmiseen viitataan etunimen avulla. Se, ilmaiseeko etunimi kantajansa sukupuolta, liittyy sekä englannin että suomen kielessä kysymykseen siitä, voidaanko etunimiä ylipäätään pitää maskuliinisina, feminiinisinä tai sukupuolineutraaleina. Etunimellä tapahtuvan sukupuoliviittauksen ymmärrettävyyttä häiritsee pääasiassa kaksi asiaa. On ensinnäkin erittäin harvinaista, että molempiin sukupuoliin viittaava, niin sanottu *unisex*-nimi annetaan sekä poika- että tyttölapselle, minkä lisäksi saman nimen antaminen molemmille sukupuolille on ilmiönä varsin lyhytkestoinen. (Larson 2011, 200.) Myös suomenkielisen etunimen tapa ilmaista kantajansa sukupuolta saattaa vaihdella sen mukaisesti, milloin nimi on lapselle annettu (Lampinen 2001, 7).

Englanninkielisen etunimen sisältämä sukupuoliviittaus kehittyy tavallisesti seuraavanlaisesti: alun perin maskuliininen nimi muuttuu ensin molempien sukupuolten käytössä olevaksi unisex-nimeksi, minkä jälkeen se siirtyy yksinomaan feminiiniseen käyttöön. Jos etunimi on etymologisesti maskuliininen, sen koetaan ensisijaisesti kuuluvan miespuoliselle henkilölle. Alun perin maskuliininen etunimi mielletään siis ensisijaisesti miespuoliseksi, vaikka ihmistarkoitteen biologinen sukupuoli olisi kielenulkoisessa todellisuudessa päinvastainen nimen sisältämään sukupuoliviittaukseen nähden. (Barry & Harper 1982, 15.)

Myös suomen kielessä yksi etunimen tärkeimmistä funktioista on ilmaista, kuuluuko se miehelle vai naiselle. Toisesta kulttuurista peräisin olevan etunimen sukupuolisuu- tta on kuitenkin vaikea tunnistaa, sillä yleensä nimi sisältää tietyssä kulttuurissa eräänlaisen tekstinulkoisen merkityksen siitä, kumman sukupuolen edustajalle se kuuluu. Kulttuurin sisällä etunimet saattavat myös sisältää tekstinsisäisiä piirteitä, jotka antavat viitteitä kantajan sukupuolesta. Etunimet saattavat siis kielestä riippuen noudattaa yleisiä äänteellisiä sääntöjä esimerkiksi siitä, millaiset nimien loppuvokaalit viittaavat tiettyyn sukupuoleen. (Lampinen 2001, 7.)

Vieraskielisten nimien perustella on vaikeaa määritellä ihmisen sukupuolta, sillä koheesio nimen ja sen sisältämän sukupuoliviittauksen välillä on jokaisen nimen kohdalla opittava ja omaksuttava erikseen (mts. 7). Englanninkielisten etunimien suhteen tilanne on kuitenkin erityinen, sillä etenkin angloamerikkalaiselta kulttuurialueelta peräisin olevat etunimet ovat laajalti tunnistettavissa myös muissa kulttuureissa. Ilmiö johtuu osittain angloamerikkalaisen populaarikulttuurin maailmanlaajuisesta suosiosta. Etenkin julkisuuden henkilöiden tunnettavuuden vuoksi useat englanninkieliset etunimet ja niiden ilmaisema sukupuoli ovat varsin yleisesti tiedossa. (Rossi 2010, 147.)

2.4.3 Puhuttelumuotojen sukupuolisuus

Ihmistarkoitteen sukupuoleen voidaan viitata myös niin sanotuilla *puhuttelumuodoilla*, jotka voivat joko olla geneerisesti maskuliinisia tai saattavat sisältää piilosukupuolen. Puhuttelumuotoja kutsutaan myös *nimipuhutteluksi*, jossa tarkoitteeseen viitataan tämän ominaisuuksia kuvailevalla, nominaalisella NP:llä (VISK 2004 § 1078). Alla on eritelty neljä aineistossa esiintyvää nimipuhuttelun *henkilökategoriaa*, joiden sukupuolta ilmaisevat englannin- ja suomenkieliset esimerkit ovat suluissa:

- 1) yleinen luokkanimi (*sir, herra; ma'am, rouva*)
- 2) yleisnimi (*man, mies; girl, tyttö*)
- 3) tehtävänimike (*medic, lääkintämies; sairaanhoitaja, nurse*)
- 4) arvonimi ja -nimike (*corporal, herra korpraali; rouva korpraali*).

Vaikka puhuttelumuodot ovat ensisijaisesti puhekielen ilmiö, niiden sisällyttäminen tähän tutkielmaan on varsin aiheellista kahdesta syystä. Ensinnäkin edellä mainitut henkilökategoriat viittaavat aineistossa henkilöhahmojen sukupuoleen dialogin sisällä, jolloin niitä käytetään puhekielisinä ilmauksina. Lisäksi aineisto käsittelee sotilaskulttuuria, minkä

vuoksi etenkin tehtävä- ja arvonimikkeet voivat esiintyä myös yleiskielessä dialogin ulkopuolella. Aineistossa esiintyviä puhuttelumuotoja voidaan siis käsitellä joko diskurssin piirteenä tai narratiivisena anaforan muotona. Esimerkiksi aineistossa esiintyvä leksikaalisesti maskuliininen puhuttelumuoto *sir* tai *herra* voidaan luokitella sekä yleiseksi puhuttelumuodoksi että sotilaskielen tehtävä- tai arvonimikkeeksi, jolloin se kuuluu samanaikaisesti useampaan henkilökategoriaan.

Aiemmin kerronnan tasolla mainittuun NP:hen voidaan myös viitata puhuttelumuodolla dialogin sisällä. Vaikka puhuttelumuoto tällöin esiintyykin dialogin sisällä, sitä voidaan käsitellä puhtaasti tekstinsisäisenä anaforana, jolla viitataan kerronnan tasolla tapahtuneeseen ihmistarkoitteen ensimmäintään. (Mt. § 1077, 1078, 1652). Lisäksi aineiston kerronta toteutuu *minäkertojan* vuoksi ensimmäisessä persoonassa. Tällöin narratiivin voidaan nähdä aktivoivan lukijaa pitkälti samalla tavalla kuin diskurssiin osallistuminen. Tässä mielessä teoksen kerrontaa voidaan kokonaisuudessaan käsitellä eräänlaisena minäkertojan monologina. Siksi raja puhe- ja yleiskielisten ilmausten välillä on häilyvä. (Lissa, Caracciolo, Duuren & Leuveren 2016, 43–45.)

Luokittelusta riippumatta aineistossa esiintyvät puhuttelumuodot tuovat ilmi henkilöhahmojen sukupuolen joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti. Edith Disler (2005, 59) on Elinor Ochsini (1992) viitaten todennut, että puhuttelumuodot ovat englanninkielisessä diskurssissa niitä harvoja NP:itä, jotka viittaavat suoraan diskurssin osallistujien sukupuoliin ja jotka puhuttelun tasolla ilmentävät kielen sukupuolihierarkiaa. Myös suomen sotilaskielessä on olemassa konventioita, joiden avulla ihmisen sukupuoli tulee ilmi eksplisiittisesti. Kyseiset sukupuoliviittaukset liittyvät pitkälti sotilaiden arvohierarkiaan, sillä alaisen tulee käyttää leksikaalisesti sukupuolta ilmaisevaa *herra*- tai *rouva*-sanaa, kun hän ilmoittautuu, ilmoittaa joukkoaan tai esittäytyy esimiehelleen tai kun hän aloittaa keskustelun esimiehensä kanssa. (YLPALVO 2009, 19, 89.)

3 AINEISTO JA MENETELMÄ

Aineisto koostuu henkilöhahmojen ensimaininnoista sekä henkilöhahmoihin tehtävistä anaforisista viittauksista sekä englanninkielisessä lähdetekstissä *The Forever War* (TFW) että suomenkielisessä kohdetekstissä *Loputon sota* (LS). Tutkimusmenetelmänä on *aiheen jatkuvuushypoteesi*, jonka mukaan keskeisessä asemassa oleva henkilöhahmo on kyseisen kerronnallisen jakson ensisijainen aihe. Tällöin aiheen ymmärrettävyydellä tarkoitetaan henkilöhahmon tunnistettavuutta ja tämän sukupuolen ymmärrettävyyttä, joita voidaan vertailla tutkimalla etäisyyksiä henkilöhahmon ensimaininnan ja hahmon identiteettiä tai sukupuolta ilmaisevien anaforien välillä.

3.1 *The Forever War*

Vuonna 1974 julkaistu *The Forever War* (TFW) on tieteiskirjallisuuden genreen kuuluva kaunokirjallinen teos. Joe Haldemanin kirjoittaman teoksen päähenkilö William Mandella on miespuolinen sotilas, joka on myös teoksen minäkertoja. Kerronta toteutuu siis yksikön ensimmäisessä persoonassa ja tapahtumat kuvataan menneessä aikamuodossa. Vaikka teoksen tapahtumat sijoittuvat tulevaisuuteen, se perustuu yhdysvaltalaisen Haldemanin kokemuksiin Vietnamin sodan veteraanina (Roberts 2009, vii).

Teoksessa käsiteltävä sota käydään ulkoavaruudessa ihmiskunnan ja Tauruksen tähdistöstä peräisin olevien avaruusolioiden välillä. Teoksen nimi *The Forever War* liittyy aikadilaatioon, joka teoksessa suhteellisuusteorian mukaisesti aiheuttaa sen, että ulkoavaruuteen matkustavien sotilaiden näkökulmasta aika kuluu hitaammin kuin Maassa. Teos kertoo siis paitsi sodan kauhuista, asetovereiden menetyksestä ja muukalaispelosta, myös vieraantuneisuuden tunteesta, joka sotilaille syntyy, kun he taistelukomennusten välissä vierailevat Maassa, joka on heidän silmissään muuttunut tunnistamattomaksi vuosisatojen kuluessa. (Mts. viii–ix.)

Teos alkaa, kun päähenkilö Mandella on sotilaskoulutuksessa. Tällöin paljastuu, että ihmiskunta ei tiedä käytännössä mitään kaukaisesta vihollisestaan, joka on aloittanut sodan ihmiskuntaa vastaan hyökkäämällä Maan avaruusaluksia vastaan ulkoavaruudessa. Koulutusjakson jälkeen sotilaat matkustavat vieraalle planeetalle valloittamaan vihollisen etuvartioasemaa ja osallistuvat ensimmäiseen lähitaisteluun vihollista vastaan, jota yksikään ihminen ei ole vielä kohdannut. Ensikohtaamisen yhteydessä paljastuu, että ihmiset eivät

pysty lainkaan kommunikoimaan avaruusolioiden kanssa. Telepaattisesti kommunikoiva vihollinen ei edes ymmärrä lähitaistelun käsitettä, joten ihmissotilaat valloittavat planeetan varsin helposti. (Booker & Thomas 2009, 236–237.)

Valloitettuaan planeetan sotilaat ovat siirtymässä seuraavalle planeetalle, kun vihollisen avaruusalukset hyökkäävät heidän aluksensa kimppuun. Tällä kertaa ihmiset häviävät taistelun, sillä heidän nyt kohtaamansa vihollisalukset ovat aikadilaation vuoksi teknologisesti vuosisatoja kehittyneempiä. Mandella haavoittuu hyökkäyksessä, ja hänet lähetetään Maahan toipumaan vammoistaan. Aika on kulunut Maan päällä nopeammin kuin ulkoavaruudessa, joten Mandella huomaa, että ihmiskunta on kehittynyt siten, että kukaan ei enää lisäänty luonnollisesti, vaan kaikki ihmiset ovat sukupuolettomia klooneja. (Mts. 237–238.)

Käy ilmi, että ulkoavaruudessa käydyn sodan aloittivatkin alunperin ihmiset, joiden motiivina oli kohentaa Maan taloustilannetta sotateollisuuden avulla. Koska ihmiskunta on lajina kehittynyt ajan saatossa, telepaattinen kommunikaatio vihollisen kanssa on vihdoin mahdollista, ja yli tuhat vuotta kestänyt sota päättyy. Aikadilaation vuoksi Mandella on vanhentunut sodan aikana vain muutaman vuoden, mutta hänen annetaan vetäytyä eläkkeelle planeetalle, jossa sotaveteraanit voivat elää ja lisääntyä yksilöinä, sillä heitä pidetään eräänlaisina geneettisinä varmuuskopioina siltä varalta, että Maan klooniyhdistykselle tapahtuisi jotakin. (Mts. 237–238.)

Teos sivuaa sukupuolen käsitettä usealla tavalla. Ensinnäkin teoksessa kuvaillaan ihmiskunnan tulevaisuutta muun muassa siten, että kirjan todellisuudessa liikakansoitus on johtanut evolutiivisesti ja teknologisesti pisteeseen, jossa kaikki ihmiset ovat aluksi homoseksuaalisia ja lopulta sukupuolettomia klooneja. Muutoinkin kyseisessä 1970-luvulla kirjoitetussa kirjassa ilmenee edistyksellisiä sukupuoleen liittyviä piirteitä, joista kenties päällimmäisin liittyy siihen, että päähenkilö Mandellan asetoverit koostuvat tasapuolisesti sekä miehistä että naisista. Sukupuolten välinen tasa-arvo teoksessa ulottuu myös siihen, että esimerkiksi henkilöhahmon sotilasarvosta ei voi tehdä minkäänlaisia päätelmiä henkilöhahmon sukupuolen suhteen.

Lähes kaikki teoksen henkilöhahmot ovatkin sotilaita ja heihin viitataan joko sukunimellä, etunimellä, sotilasarvolla, tarkoitteen vastineella tai persoonapronominilla. Vuonna 1990 julkaistuun suomennokseen *Loputon sota* (LS) tämä vaikuttaa siten, että suomen kielen sukupuolineutraali *hän*-pronomini heikentää henkilöhahmojen sukupuolen ymmärrettävyyttä

ja siten myös hahmoihin tehtyjen viittausten tunnistettavuutta. Siksi tutkielman lähtökohtana on ensinnäkin tarkastella sukupuolineutraalien pronomien vaikutusta kohdetekstiin ja toisaalta selvittämään, millä tavoilla henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi sekä englanninkielisessä lähdetekstissä (TFW) että suomenkielisessä kohdetekstissä (LS).

3.2 Aiheen jatkuvuushypoteesi

Tutkimusmenetelmänä on *aiheen jatkuvuushypoteesi*, joka on kehitetty diskurssianalyysin tarpeisiin, mutta jota voidaan soveltaa myös narratiivien tutkimiseen. Sekä diskurssi että narratiivi ovat käsitteinä varsin laaja-alaisia, mutta tässä tutkielmassa diskurssilla tarkoitetaan esimerkiksi McArthurin ym. (2018, s.v. discourse) määritelmän mukaisesti yleisesti ihmisten välistä puhuttua vuorovaikutusta, kun taas narratiivi puolestaan tarkoittaa esimerkiksi Thornborrow'n ja Coatesin (2005, 1–2) määritelmän mukaisesti kirjoitettua tarinankerrontaa eli juonellista kertomakirjallisuutta.

Aiheen jatkuvuushypoteesia on alun perin sovellettu diskurssin makro- ja mikrotasojen tutkimiseen (Givón 1983, 5). Kun hypoteesia sovelletaan narratiivien tutkimukseen, makrotaso tarkoittaa tekstin temaattista tasoa ja mikrotaso sen tekstuaalista tasoa. Temaattinen taso siis liittyy tekstinulkoisiin ja tekstuaalinen taso tekstinsisäisiin merkityssuhteisiin (VISK 2004 § 446). Narratiivissa kerronnan ensisijaisena aiheena on tekstissä keskeisessä asemassa oleva henkilöhahmo. Tämä keskeinen *toimiva osallistuja* on usein myös lauseista muodostuvien *temaattisten kappaleiden* subjekti. Jotta narratiivin ensisijaista aihetta voidaan analysoida, täytyy tekstiä siis tutkia sekä temaattiselta että lauseopilliselta kannalta. (Givón 1983, 5–7.)

Aiheen jatkuvuushypoteesin mukaan sanat saavat toisiinsa liittyviä merkityksiä tekstin mikro- eli lausetasolla, jolloin sanojen merkityssuhteiden informaatioarvoa voidaan tarkastella tekstinsisäisesti lauserakenteiden perusteella. Lauseista koostuvat temaattiset kappaleet muodostavat laajoja kerronnallisia kokonaisuuksia, jotka vaikuttavat aiheen ymmärrettävyyteen makrotasolla. Makrotason teemaa eli tekstin sisältämiä tekstinulkoisia merkityssuhteita voidaan prosessoida vasta silloin, kun lauseita käsitellään lausekokonaisuuksina eli *lauseketjuina*. (Fox 1987b, 93.)

Lauseketjut muodostavat laajempia kerronnallisia yksiköitä, jotka voivat olla joko temaattisia kappaleita, kerronnallisia lukuja tai kokonaisia narratiiveja. (Mts. 5–7.) Aiheen jatkuvuutta voidaan tarkastella narratiiveissa sekä tekstin temaattisen että tekstuaalisen sisällön kautta,

sillä aiheen jatkuvuus ilmenee lauseketjujen teemana makro- eli teematasolla ja heijastuu tekstin rakenteeseen myös mikro- eli lausetasolla. Siksi myös henkilöhahmoon viittaava anafora liittyy kyseisen ihmistarkoitteen rooliin sekä narratiivin ensisijaisena aiheena että lauseketjun subjektina.

Jatkuvuushypoteesin mukaan henkilöhahmon ymmärrettävyys ilmenee pääasiassa kolmella tavalla, jotka voidaan havaita sekä tekstin makro- että mikrotasoilla. Narratiivissa esiintyvät jatkuvuuden muodot ovat seuraavanlaiset:

- 1) temaattinen jatkuvuus
- 2) toiminnallinen jatkuvuus
- 3) aiheen/osallistujien jatkuvuus.

Kyseiset jatkuvuudet ovat niin sanotussa *implikationaalisessa hierarkiassa*. Toisin sanoen alempi eli mikrotason jatkuvuus on alisteinen ylemmän tason jatkuvuudelle, mutta alemman tason jatkuvuus ei vaikuta ylemmän tason jatkuvuuteen. Aiheen jatkuvuushypoteesin mukaan temaattinen jatkuvuus on hierarkiassa ylimpänä, jolloin se liittyy eniten jatkuvuuden makrotasoon, kun taas aiheen/osallistujien jatkuvuus on havaittavissa eniten tekstin mikrotasolla. (Givón 1983, 7–8.)

Koska temaattinen jatkuvuus on hierarkiassa ylimpänä, se on läsnä enimmäkseen tekstin makrotasolla ja ilmenee siksi suhteellisen epäselvästi tekstin mikrotasolla eli lauserakenteissa. Temaattinen jatkuvuus liittyy siis pääasiassa tekstinulkoisiin merkityssuhteisiin, jotka voivat olla varsin tulkinnanvaraisia. Tietyn henkilöhahmon keskeisyys temaattisessa jatkuvuudessa on kuitenkin mahdollista havaita myös mikrotasolla, kun tarkastellaan lauseketjujen subjektia. Tietyissä tapauksissa lauseketjun teema voidaan tunnistaa, kun tarkkaillaan subjektia sekä kanonisessa SVO- että sen vastaisessa OVS-sanajärjestyksessä. (Mts. 7–8.)

Toiminnallisella jatkuvuudella tarkoitetaan sitä, että diskurssiyksikön sisältämä informaatio esitetään lineaarisesti eli *temporaalisilta suhteiltaan* luonnollisessa järjestyksessä (VISK 2004 § 1122). Narratiivin makrotasolla tämä ilmenee siten, että yleensä tapahtumat kuvaillaan tekstissä kronologisesti luonnollisessa järjestyksessä, mikä helpottaa kerronnallisen jakson aiheen ymmärrettävyyttä (Givón 1983, 8). Mikro- eli lausetasolla toiminnallinen jatkuvuus on pääasiassa havaittavissa lauseketjujen aikarakenteissa, jotka puolestaan muodostuvat lauseiden verbien aikamuotojen ja aspektimerkitysten perusteella (VISK 2004 § 1498).

Hierarkiassa alin eli aiheen/osallistujien jatkuvuus on tämän tutkielman kannalta tärkein jatkuvuuden taso. Aiheen/osallistujien jatkuvuus voidaan havaita sekä makro- että mikrotasoilla, sillä jatkuvuus liittyy ihmistarkoitteen rooliin sekä kerronnallisen jakson ensisijaisena aiheena että lauseenjäsenenä. Diskurssissa jatkuvuus tarkoittaa sitä, että tietty osallistuja on toiminnaltaan keskeisessä asemassa koko diskurssiyksikön keston ajan. Narratiivissa keskeinen henkilöhahmo assosioidaan ensinnäkin makrotasolla narratiivin senhetkiseksi aiheeksi, minkä lisäksi henkilöhahmo on mikrotasolla tekstin ensisijainen teema, jolloin se on myös usein lauseketjun subjekti. (Givón 1983, 8.)

Aiheen/osallistujien jatkuvuus ilmenee narratiiveissa siten, että tekstissä esiteltävä toimiva osallistuja eli *agentti* on tekstissä keskeisessä asemassa tekstin aiheena temaattisella tasolla (Fox 1987b, 139). Henkilöhahmon keskeinen asema temaattisella tasolla heijastuu myös lausetasolle. Vaikka henkilöhahmon semanttinen rooli joko *toimijana* eli subjektina tai *kokijana* eli objektina liittyy vahvasti tekstinulkoisiin merkityksiin, temaattinen keskeisyys määrittää henkilöhahmon roolin myös tekstin sisällä joko lauseketjun subjektina ja objektina. (VISK 2004 § 446.)

Keskeinen ja toiminnallinen henkilöhahmo on siis myös narratiiveissa lause- eli mikrotason subjekti (Givón 1983, 8). Henkilöhahmon sukupuolen ymmärrettävyys saattaa kuitenkin heikentyä esimerkiksi silloin, kun kerronnan lineaarisuus häiriintyy. Kun englanninkielistä tekstiä tarkastellaan mikrotasolla, henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi sukupuolta ilmaisevien vastineiden ja persoonapronominien avulla, mutta ymmärrettävyyttä heikentää muun muassa anaforan viittauskohteen monitulkintaisuus ja häiriöt lauseketjujen ajallisessa jatkuvuudessa. (Mts. 10–12; VISK 2004 § 1122.)

Aiheen jatkuvuushypoteesin mukaan diskurssi ja narratiivi poikkeavat toisistaan anaforan suhteen. Suurin ero on se, että narratiiveissa pronominaalinen viittaus korrelaattiin ei ole rakenteellisesti yhtä monimutkaista kuin diskurssissa. Diskurssissa pronomini voi kontekstisidonnaisesti viitata varsin etäällä mainittuun ihmistarkoitteeseen, kun taas narratiivissa pronominaalinen viittaus on ensisijaisesti sidoksissa lauseiden väliseen hierarkiaan, joka puolestaan perustuu narratiivin ajalliseen jatkuvuuteen. (Fox 1987b, 141–142.) Koska aiheen/osallistujien jatkuvuus on narratiiveissa suoraviivaisempaa kuin diskurssissa, pronominaalisen anaforan ymmärrettävyys riippuu pitkälti korrelaatin ja anaforan välisestä etäisyydestä. (Fox 1987a, 157–158.)

Kun tarkastellaan korrelaatin ja anaforan välistä etäisyyttä, narratiivit eroavat diskurssista myös toisella tavalla. Narratiiveissa viittauksen etäisyys korrelaattiin korostuu, sillä lauseiden välinen suhde on erittäin lineaarinen, ja lauseita voidaan siksi pitkälti käsitellä samanarvoisina yksikköinä riippumatta kerronnan tasoista ja narratiivin toiminnallisista jaksoista. (Fox 1987a, 158.) Diskurssissa osallistuja tulkitsee anaforan viittauskohteen pitkälti kontekstin perusteella, kun taas narratiiveissa lukija pystyy palaamaan taaksepäin tekstissä. Mahdollisuus palata narratiivissa henkilöhahmon ensimainintaan korostaa lauseketjujen samanarvoisuutta. (Fox 1987b, 142–143.)

Koska anaforat viittaavat narratiiveissa korrelaattiin verrattain lineaarisesti, henkilöhahmon ymmärrettävyys säilyy temaattisen tason ensisijaisena aiheena riippumatta peräkkäisten lauseiden hierarkiasta. Lausetasolla tekstin ensisijainen aihe kuitenkin määräytyy lauseketjun subjektin informaatioarvon tai merkittävyyden mukaisesti. Koska toimivan osallistujan tunnistettavuus on kerronnallisen jakson ensisijainen aihe, se sijoittuu subjektina yleensä SVO-sanajärjestyksen mukaisesti lauseketjun alkuun. Myös aiempaan lauseeseen viittaava anafora, joka on oman lauseensa subjekti, sijoittuu yleensä lauseketjun alkuun. Myös henkilöhahmon ensimaininta sijaitsee yleensä lauseketjun alussa, jolloin ensimaininta voi olla korrelaattina sekä lauseen sisäisille että lauseiden välisille anaforille. (Givón 1983, 8–10.)

Henkilöhahmon ensimainintaa voidaan pitää narratiivin ensisijaisena aiheena myös siksi, että lausetasolla henkilöhahmo voidaan yleensä tunnistaa ihmistarkoitteisen NP:n eli erisnimen tai tarkoitteen vastineen avulla. Tällainen NP on aina määräisessä muodossa, jolloin se viittaa aina tiettyyn entiteettiin, joka voidaan tunnistaa ja erottaa muista ihmistarkoitteista. (VISK 2004 § 1409.) Koska ihmistarkoitteinen NP on mikrotasolla määräisessä muodossa, se on helposti tunnistettavissa tekstin temaattiseksi aiheeksi ja on siksi nopeasti palautettavissa lukijan mieleen, kun anafora sitä vaatii. Toisin sanoen määräinen muoto merkitsee NP:n ensisijaiseksi aiheeksi myös narratiivin makrotasolla (Givón 1983, 8–10.)

Narratiiveissa henkilöhahmon sukupuolen ymmärrettävyys vaikuttaa aiheen jatkuvuuteen etenkin silloin, kun teksti sisältää viittauksia muihin, eri sukupuolta oleviin henkilöhahmoihin. Aiheen jatkuvuushypoteesin mukaan henkilöhahmon sukupuoleen viittaava anafora vaikuttaa *semanttisen informaation saatavuuteen*, joka puolestaan helpottaa diskurssin aiheen ymmärrettävyyttä. (Mts. 11.) Keskeisen henkilöhahmon sukupuolen ymmärrettävyys edesauttaa säilyttämään kyseisen henkilöhahmon lauseketjun subjektina ja siten myös kerronnallisen jakson aiheena (mts. 13).

3.3 Viittauskeinot aineistossa

Aineistossa ihmistarkoitteeseen viitataan yhteensä neljällä erilaisella viittauskeinolla, ja aineiston analyysi perustuu näiden viittauskeinojen välisten etäisyyksien vertailemiseen lähde- (TFW) ja kohdetekstissä (LS). Analyysi keskittyy sekä henkilöhahmojen tunnistettavuuteen että sukupuolen ymmärrettävyyteen. Siksi alla on eritelty, kuinka henkilöhahmojen identiteetti tai sukupuoli tulee ilmi viittauskeinojen avulla sekä lähde- että kohdetekstissä:

- 1) *pronomini* tarkoittaa joko yksikön kolmannen persoonan pronominia eli persoona-, possessiivi- tai refleksiivipronominia tai kvanttoripronominia. Kohdetekstissä (LS) tähän viittauskeinoon lasketaan mukaan myös objektin refleksiiviaines. Lähdetekstissä (TFW) ensisijaisia pronomineja ovat henkilöhahmojen sukupuolta ilmaisevat *he-* ja *she-*persoonapronominit sekä niiden mahdolliset taivutusmuodot. Kohdetekstissä ensisijainen pronomini on sukupuolineutraali *hän-*persoonapronomini sekä sen mahdolliset taivutusmuodot. Viittauskeino ilmaisee henkilöhahmon sukupuolta ainoastaan englanninkielisessä lähdetekstissä. (Sczesny ym. 2016.)
- 2) *Henkilöhahmon sukunimi* ei tuo ilmi henkilöhahmon sukupuolta kummassakaan tekstissä, mutta kyseessä on eksplisiittinen hahmon henkilöllisyyteen viittaava keino, jonka sijainti joko korrelaattina tai sitä lähellä sijaitsevana anaforan keinona edistää henkilöhahmon erottelemista muista tarkoitteista ja siten lisää narratiivin aiheen tunnistettavuutta. (Givón 1983.)
- 3) *Henkilöhahmon etunimi* eroaa henkilöhahmon sukunimestä siten, että sen avulla voidaan ilmaista henkilöhahmon sukupuoli sekä lähde- että kohdetekstissä. Etunimen sukupuoliviittaus perustuu kahteen oletukseen. Ensinnäkin on oletettava, että etunimen ilmaisema sukupuoli vastaa henkilöhahmon sukupuolta englanninkielisessä lähdetekstissä (Barry & Harper 1982; Larson 2011). Toiseksi on oletettava, että suomenkielinen lukija ymmärtää kohdetekstissä esiintyvän englanninkielisen etunimen sukupuolen. Viittauskeino siis ilmentää henkilöhahmon sukupuolen sekä lähde- että kohdetekstissä vain tietyissä tapauksissa. (Lampinen 2001.)
- 4) *Tarkoitteen vastine* on ihmistarkoitteinen NP, joka tuo ilmi henkilöhahmon sukupuolen. Sukupuoli voi tulla ilmi kahdella tavalla. Geneerisesti

maskuliiniset sanat kuten *lääkintämies* viittaavat maskuliinisen kielenaineksen avulla eksplisiittisesti miesvaltaiseen tarkoitejoukkoon, vaikka joukkoon lukeutuva ihmistarkoite edustaisikin eri sukupuolta. (Engelberg 2016b). Piilosukupuolen sisältävät sanat kuten *sotilas* viittaavat puolestaan implisiittisesti kielenulkoiseen tarkoitejoukkoon, jonka edustajat yleensä kuuluvat tiettyyn sukupuoleen (Engelberg 2007; Hellinger & Bußmann 2001). Molemmat muodot vaikuttavat henkilöhahmon sukupuolen ymmärrettävyyteen sekä lähde- että kohdetekstissä.

Edellä mainituista viittauskeinoista ainoastaan pronominaalinen viittaus tuo ilmi ihmistarkoitteen biologisen sukupuolen poikkeuksetta, mutta vain englanninkielisessä lähdetekstissä (TFW). Jotta voidaan analysoida sitä, kuinka henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi suomenkielisessä kohdetekstissä (LS), jokaisen viittauskeinon kohdalla on otettava huomioon kielenulkoinen konteksti, joka liittyy yksittäiseen ja määräiseen ihmistarkoitteeseen.

3.4 Aineiston analyysin kohteet

Analyysi keskittyy tapoihin, joilla henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi henkilöhahmon ensimaininnan yhteydessä sekä lähdetekstissä (TFW) että kohdetekstissä (LS). Analyysin tarkoituksena on selvittää, minkälaisilla viittauskeinoilla henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi suomenkielisessä kohdetekstissä ilman, että kielessä voidaan käyttää sukupuolta ilmaisevaa yksikön kolmannen persoonan pronominia. Jotta analyysi on mahdollista, on ensin eriteltävä ne lähde- ja kohdetekstin piirteet, jotka vaikuttavat sukupuoliviittauksen toteutumiseen.

Sekä lähde- että kohdetekstissä ihmistarkoitteisiin viitataan yhteensä neljällä eri viittauskeinolla. Nämä viittauskeinot voivat olla joko korrelaatteja tai toisaalta korrelaattiin viittaavia anaforia. Analyysi perustuu viittauskeinojen etäisyyksien vertaamiseen lähde- ja kohdeteksteissä. Analyysin kohteena ovat seuraavat viittauskeinot:

- 1) henkilöhahmoon viittaava pronomini
- 2) henkilöhahmon sukunimi
- 3) henkilöhahmon etunimi
- 4) henkilöhahmoon viittaava tarkoitteen vastine.

Keskityn tarkastelemaan, kuinka sukupuoliviittaukset lähde- (TFW) ja kohdeteksteissä (LS) eroavat toisistaan, kun vertaillaan henkilöhahmojen ensimainintoja ja niihin myöhemmin viittaavia anaforia. Suomen kielessä ainoastaan henkilöhahmon etunimi ja henkilöhahmoon viittaava vastine voivat tuoda ilmi henkilöhahmon sukupuolen, mutta henkilöhahmoin viitataan kohdetekstissä myös persoonapronominilla ja erisnimellä eli suku- tai etunimellä. Siksi analyysi jakautuu niiden kohdetekstin käännösratkaisuiden mukaisesti, joilla viittauskeinot ilmaisevat sukupuolen kohdetekstissä. Analyysi käsittelee seuraavia käännösratkaisuja:

- 1) viittaus sukupuolineutraalilla pronominilla
- 2) sukupuoliviittaus etunimellä
- 3) sukupuoliviittaus tarkoitteen vastineella.

Kohdetekstin (LS) käännösratkaisujen osalta tutkin anaforan etäisyyttä korrelaattiin sekä sana- että kirjainmerkkimäärien mukaisesti, ja vertailen tuloksia lähdetekstissä (TFW) esiintyviin etäisyyksiin. Tutkin myös sitä, missä määrin kohdetekstin käännösratkaisut ovat yhdenmukaisia lähdetekstin viittauskeinojen kanssa siinä, miten ne ilmaisevat henkilöhahmojen sukupuolen. Lisäksi tarkastelen jokaisen käännösratkaisun kohdalla sellaisia lähde- ja kohdekielen piirteitä, jotka vaikuttavat siihen, tuleeko henkilöhahmon sukupuoli ilmi hahmon ensimaininnan yhteydessä.

Ensimmäinen käännösratkaisu eli *viittaus sukupuolineutraalilla pronominilla* tarkoittaa, että lähdetekstin (TFW) sukupuolta ilmaiseva *he-* tai *she-*persoonapronomini on käännetty kohdetekstissä (LS) sukupuolineutraalilla *hän-*persoonapronominilla. Tällöin henkilöhahmon sukupuoli voidaan tuoda ilmi vaihtoehtoisilla viittauskeinoilla. Keskityn tarkastelemaan kahta aineistossa esiintyvää vaihtoehtoista viittauskeinoa, jotka vaikuttavat siihen, kuinka eksplisiittisesti henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä. Ensimmäinen viittauskeino liittyy tarkoitteen vastineen piilosukupuoleen ja toinen puolestaan suomen kielen sukupuolineutraaliin refleksiivipronominiin.

Toinen käännösratkaisu eli *sukupuoliviittaus etunimellä* tarkoittaa, että sekä lähde- (TFW) että kohdetekstissä (LS) viitataan henkilöhahmon sukupuoleen tämän etunimen avulla. Tällöin sukupuolen ilmenemiseen vaikuttaa ensisijaisesti se, vastaako etunimi henkilöhahmon biologista sukupuolta. Etunimi saattaa siis olla joko hahmon sukupuolen mukainen tai sen vastainen. On olemassa kaksi osatekijää, jotka vaikuttavat siihen, kuinka henkilöhahmon

sukupuoli tulee ilmi. Osatekijöitä ovat ensinnäkin etunimen etymologisesti sisältämä sukupuoliviittaus sekä se, kuinka englanninkielisen etunimen sukupuoliviittaus on ymmärrettävissä suomenkielisessä kohdekulttuurissa.

Kolmas käännösratkaisu on *sukupuoliviittaus tarkoitteen vastineella*, jolloin ihmistarkoitteinen NP viittaa tiettyyn henkilöhaamoon ja tuo ilmi tämän sukupuolen sekä lähde- (TFW) että kohdetekstissä (LS). Tämän käännösratkaisun yhteydessä kohdeteksti saattaa poiketa yhdenmukaisuudesta lähdetekstin viittauskeinon kanssa. Se, kuinka eksplisiittisesti tai todenmukaisesti sukupuoli tulee ilmi, riippuu pitkälti lähde- ja kohdekielten ja -kulttuurien välisistä eroista. Aineiston perusteella hahmon sukupuoli voi kyseisen käännösratkaisun kohdalla tulla ilmi neljällä tavalla:

- 1) vastine ilmaisee sukupuolta molemmissa teksteissä
- 2) vastine ilmaisee sukupuolta ainoastaan kohdetekstissä
- 3) vastine on korrelaatti
- 4) vastine on anafora.

Tutkin jokaisen käännösratkaisun kohdalla henkilöhaamoon viittaavien anaforien etäisyyksiä korrelaattiin eli viittauksen kohteena olevan henkilöhaamon ensimainintaan. Lisäksi tarkastelen sitä, minkälaisia eroja on havaittavissa lähdetekstissä (TFW) esiintyvien viittauskeinojen ja kohdetekstin (LS) käännösratkaisujen välillä. Ensisijaisesti vertailen kuitenkin sitä, kummassa tekstissä henkilöhaamon sukupuoli tulee ilmi aikaisemmin. Analyysin ensisijaisena tarkoituksena on siis selvittää, missä määrin suomen kielen sukupuolineutraali *hän*-pronomini vaikuttaa siihen, kuinka henkilöhaamon sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä.

Jotta viittauskeinojen eroavaisuuksia lähde- (TFW) ja kohdeteksteissä (LS) voidaan analysoida määrällisesti, on anaforan etäisyys korrelaattiin mitattu kahdella menetelmällä. Ensinnäkin etäisyys on laskettu sen sanamäärän mukaisesti, joka sijaitsee korrelaatin ja siihen viittaavan anaforan välillä. Laskentatavan mukaan ensimaininnan ja sitä seuraavan sanan etäisyydeksi merkitään yksi (1) sana. Toisaalta etäisyys on laskettu myös korrelaatin ja anaforan välillä sijaitsevien kirjainmerkkien määrän mukaisesti.

Kirjainmerkkimäärä sisältää kirjainten lisäksi myös kaikki tekstissä mahdollisesti esiintyvät luvut, välimerkit ja välilyönnit. Peräkkäisten sanojen välissä sijaitseva välilyönti lasketaan yhdeksi kirjainmerkiksi. Kahden peräkkäisen sanan etäisyys on siis sanamäärältään yksi (1)

sana, jolloin etäisyytenä on yksi (1) kirjainmerkki. Kahden erillisen laskentatavan tarkoituksena on minimoida hättavaikutuksia, jotka syntyvät eroista englannin ja suomen kielten sanojen keskimääräisten pituuksien välillä (Heikkinen, Lehtinen & Lounela 2001, 13; Bochkarev, Shevlyakova & Soloyev 2015, 151).

4 SUKUPUOLIVIITTAUSTEN ANALYYSI

Tämä aineiston analyysiin keskittyvä luku jakautuu kolmeen osaan kohdetekstissä *Loputon sota* (LS) esiintyvien käännösratkaisujen mukaisesti. Aluksi tutkin sitä, kuinka sukupuolineutraali persoonapronomini vaikuttaa siihen, miten henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi suomenoksessa. Toiseksi tarkastelen sitä, kuinka etunimi toimii sukupuolta ilmaisevana tarkoitteen vastineena. Viimeiseksi analysoin sitä, miten henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi tarkoitteen vastineen avulla joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti.

4.1 Viittaus sukupuolineutraalilla pronominilla

4.1.1 Vastineen piilosukupuoli

Kun henkilöhahmon sukupuoleen viitataan lähdetekstissä *The Forever War* (TFW) anaforisesti ainoastaan pronominilla, kohdetekstissä (LS) käännösratkaisuna on viitata henkilöhahmoon yhdenmukaisesti lähdetekstin kanssa eli ainoastaan sukupuolineutraalilla pronominilla. Kun persoonapronomini on molemmissa teksteissä pääasiallisena anafora, henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi vaihtoehtoisten viittauskeinojen avulla. Ensimmäinen analysoitava henkilöhahmo on *Ho*, jonka arvonimike (korpraali) on piilomaskuliininen ja viittaa implisiittisesti sukupuoleen, joka on henkilöhahmon biologisen sukupuolen vastainen.

Taulukosta 1 voidaan nähdä henkilöhahmon ensimmäinen (*corporal Ho* ja *korpraali Ho*), ensimmäinnän sisältämät viittauskeinot ihmistarkoitteeseen (*tarkoitteen vastine* ja *sukunimi*) sekä ensimmäintään viittaavien anaforisten viittauskeinojen (*sukunimi* ja *persoonapronomini*) etäisyydet ensimmäintään lähde- (TFW) ja kohdeteksteissä (LS). Etäisyydet esitetään taulukossa sekä sana- että kirjainmerkkimäärien mukaisesti. Analyysin yhteydessä esitetyt taulukot on järjestetty lähdetekstissä esiintyvien viittauskeinojen mukaisesti siten, että taulukossa on ylimpänä on ensimmäinen anaforinen viittauskeino. Taulukoissa henkilöhahmon sukupuolen ilmaisevat viittauskeinot ja niiden etäisyydet esitetään lihavoituina.

Taulukko 1. Viittaukset henkilöhahmoon *Ho* ja viittausten etäisyydet ensimainintaan

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäinen	corporal Ho			korpraali Ho		
	Viittauksen etäisyys ensimainintaan			Viittauksen etäisyys ensimainintaan		
	Viittaus- keino	Sanamäärä	Kirjain- merkki- määrä	Viittaus- keino	Sanamäärä	Kirjain- merkki- määrä
Tarkoitteen vastine	corporal	0	0	korpraali	0	0
Sukunimi	Ho	0	0	Ho	0	0
Sukunimi	Ho	4	28	Ho	3	28
Persoonapronomini	her	27	157	hänelle	18	141
Etunimi	–	–	–	–	–	–

Kuten taulukko 1 osoittaa, henkilöhahmon *Ho* ensimmäinen sisältää molemmissa teksteissä tarkoitteen vastineen eli hahmon arvonimikkeen (*corporal* ja *korpraali*) ja sukunimen (*Ho*) (TFW, 32; LS, 37). Vaikka hahmon arvonimikettä voidaan sen tarkoitejoukon takia pitää molemmissa kielissä piilomaskuliinisena, hahmon ensimmäinen ei kummassakaan tekstissä viittaa eksplisiittisesti ihmistarkoitteen sukupuoleen. Henkilöhahmon ensimmäinen ei sisällä sukupuoliviittausta, joka edistäisi hahmon sukupuolen ymmärrettävyyttä, mutta se sisältää määräisen erisnimen (*Ho*), joka viittaa tiettyyn entiteettiin ja siten helpottaa hahmon tunnistettavuutta.

Taulukosta 1 voidaan nähdä, että molemmissa teksteissä henkilöhahmoon viitataan ensimmäisen jälkeen anaforisesti yhteensä kahdella viittauskeinolla: ensimmäinen anafora on hahmon sukunimi (*Ho*) ja seuraava anafora on persoonapronomini (*her* ja *hänelle*). Taulukko osoittaa myös sen, että lähdetekstissä (TFW) sukunimi ilmenee neljän (4) sanan eli 28 kirjainmerkin jälkeen hahmon ensimmäinnasta. Tämä on havaittavissa myös englanninkielisestä aineistoesimerkistä 1a, jossa voidaan nähdä henkilöhahmon ensimmäinen (*corporal Ho*), ensimmäinen anafora (*Ho*) sekä sitä seuraava, ensimmäinen sukupuolta ilmaiseva anafora (*her*). Aineistoesimerkeissä analyysin kohteena olevat viittauskeinot esitetään kursivoituina:

(1a) '*Corporal Ho*, this is corporal Mandella.' *Ho* was in charge of the life-support unit.

'Go away, Mandella, I'm busy.'

'You're going to be busier.' I outlined the problem to *her*. (TFW, 32.)

Sen lisäksi, että henkilöhahmon sukunimi sisältyy molemmissa teksteissä hahmon ensimmäiseen, hahmon tunnistettavuutta helpottaa entisestään se, että sukunimi toistuu

dialogin ulkopuolella eli minäkertojan tasolla varsin lähellä ensimmäintä (ks. esimerkki 1a). Lähdetekstissä (TFW) hahmon tunnistettavuus lauseketjun ensisijaisena aiheena kuitenkin heikentyy, sillä ennen ensimmäistä hahmoon viittaavaa anaforaa (*Ho*) tekstissä esitellään minäkertojaan viittaava NP (*corporal Mandella*). Tällöin lauseketju sisältää useita henkilöhahmoja, jotka voidaan käsittää toimiviksi osallistujiksi eli lauseketjun subjektiksi.

Kuten taulukko 1 osoittaa, suomenkielisessä kohdetekstissä (LS) ensimmäinen anafora eli hahmon sukunimi sijaitsee kolmen (3) sanan eli 28 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Jos etäisyyttä verrataan englanninkieliseen lähdetekstiin (TFW), ensimmäinen anafora on kohdetekstissä (LS) sanamäärältään yhden (1) sanan lähempänä ja kirjainmerkkimäärältään täsmälleen yhtä etäällä korrelaatista. Kohdetekstin yhdenmukaisuus lähdetekstin kanssa on havaittavissa myös suomenkielisestä aineistoesimerkistä 1b, jossa voidaan nähdä korrelaatti (*korpraali Ho*), ensimmäinen anafora (*Ho*) sekä seuraava anafora eli sukupuolineutraali pronomini (*hänelle*):

(1b) ”*Korpraali Ho*, tässä korpraali Mandella.” *Ho* oli vastuussa ylläpitoyksiköstä.

”Mene pois, Mandella. Minulla on kiire.”

”Kohta on vielä kiireempi.” Selostin *hänelle* lyhyesti ongelman. (LS, 37-38.)

Taulukosta 1 on myös nähtävissä, että henkilöhahmon sukunimen (*Ho*) etäisyys korrelaattiin on teksteissä varsin samankaltainen, mistä johtuen henkilöhahmo on lähes yhtä helposti tunnistettavissa molemmissa teksteissä. Sukunimi ei kuitenkaan ilmaise hahmon sukupuolta kummassakaan tekstissä, joten sen toistuminen pian ensimmäinnän jälkeen ei vaikuta hahmon sukupuolen ymmärrettävyyteen.

Sekä lähde- että kohdetekstissä seuraava ensimmäintään viittaava anafora on persoonapronomini. Lähdetekstissä (TFW) pronomini (*her*) ilmaisee henkilöhahmon naiseksi 27 sanan eli 157 kirjainmerkin jälkeen hahmon ensimmäinnasta, kun taas kohdetekstissä (LS) sukupuolineutraali pronomini (*hänelle*) esiintyy hieman aikaisemmin eli 18 sanan tai 141 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Vaikka kohdetekstissä viittauskeino on lähempänä ensimmäintä, lähdetekstin anaforinen persoonapronomini ilmaisee henkilöhahmon sukupuolen eksplisiittisesti. Koska henkilöhahmoon *Ho* ei sukunimen ja anaforisen persoonapronominin lisäksi viitata muilla viittauskeinoilla, voidaan tässä yhteydessä sanoa, että kohdetekstissä henkilöhahmon sukupuoli ei tule lainkaan ilmi. Toisin sanoen suomen kielen sukupuolineutraali persoonapronomini heikentää kohdetekstin tapaa ilmentää henkilöhahmon sukupuoli.

Kohdetekstissä sotilasarvon (*korpraali*) piilomaskuliinisuus ei ilmaise naispuolisen henkilöhahmon sukupuolta eksplisiittisesti tai todenmukaisesti. Vaihtoehtoisena käännösratkaisuna olisi hyödyntää sukupuolta ilmaisevaa puhuttelumuotoa dialogin sisällä siten, että kyseinen vastine viittaisi eksplisiittisesti henkilöhahmon sukupuoleen. Vaikka aineistoesimerkeissä 1a ja 1b keskenään keskustelevat henkilöhahmot edustavat samaa sotilasarvoa (*korpraali*), soveltamalla suomen sotilaskielen käytänteitä voitaisiin henkilöhahmon sukupuoleen viitata kohdetekstissä esimerkiksi siten, että lähdetekstin ensimmäintä (*corporal Ho*) suomennettaisiin puhuttelumuodolla (*rouva korpraali*) (YLPALVO 2009, 25, 120). Tällöin henkilöhahmon ensimmäintä olisi dialogin sisällä sukupuolta ilmentävä NP (*rouva korpraali*), kun taas hahmon sukunimi (*Ho*) ilmenisi dialogin ulkopuolella neljän (4) sanan eli 30 kirjainmerkin päässä ensimmäinnasta. Sukunimi, joka erottaa hahmon muista ihmistarkoitteista, ei tällöin ilmenisi ensimmäinnassa, joten vaihtoehtoinen käännösratkaisu helpottaisi henkilöhahmon sukupuolen ymmärrettävyyttä, mutta häiritsisi hahmon tunnistettavuutta.

4.1.2 Sukupuolineutraali refleksiivipronomini

Kun lähdetekstissä (TFW) henkilöhahmon sukupuoleen viitataan anaforisesti persoona- ja refleksiivipronominilla, suomen kielen sukupuolineutraali refleksiivipronomini saattaa vaikuttaa siihen, kuinka henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä (LS). Henkilöhahmo *Quinsana* esitellään molemmissa teksteissä hahmon sukunimellä (*Quinsana*) ja tehtävänimikkeellä (*pilot* ja *ohjaaja*), jotka yhdessä muodostavat NP:n, joka viittaa ihmistarkoitteeseen. Hahmon tunnistettavuutta helpottaa se, että ensimmäintä sisältää molemmissa teksteissä hahmon sukunimen, joka viittaa tekstinulkoisesti tiettyyn eroteltavissa olevaan ihmistarkoitteeseen (ks. taulukko 2).

Taulukko 2. Viittaukset henkilöhahmoon *Quinsana* ja viittausten etäisyydet ensimainintaan

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäinen	Quinsana, our pilot			ohjaajamme Quinsana		
	Viittauksen etäisyys ensimmäiseen			Viittauksen etäisyys ensimmäiseen		
	Viittauskeino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä	Viittauskeino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä
Sukunimi	Quinsana	0	0	Quinsana	0	0
Tarkoitteen vastine	pilot	0	0	ohjaaja	0	0
Refleksiivipronomini	himself	10	49	itseään	7	38
Persoonapronomini	he	16	90	hän	11	76
Etunimi	–	–	–	–	–	–

Vaikka tarkoitteen vastineen (*pilot* ja *ohjaaja*) ilmaisemaa tarkoitejoukkoa voidaan yleisen käsityksen mukaan pitää miesvaltaisena, tehtävänimike ei ole eksplisiittisesti maskuliininen. Siksi henkilöhahmon sukupuoli ei tule ilmi ensimmäisen yhteydessä kummassakaan tekstissä. Kuten aineistoesimerkki 2a osoittaa, lähdetekstissä (TFW) sukupuolen ymmärrettävyyttä heikentää lisäksi subjektin ellipsi, jolloin hahmon ensimmäisen jälkeisessä sivulauseessa on niin sanottu nolla-anafora:

(2a) *Quinsana, the pilot*, was only a lieutenant, but was allowed to call *himself* captain aboard the vessel, where *he* outranked all of us (- -) (TFW, 41.)

Sivulauseesta puuttuu subjekti, joka viittaisi päälauseen subjektin (*Quinsana, the pilot*), mikä voidaan havainnollistaa asteriskin avulla seuraavanlaisesti: ”(- -) but * was allowed to call himself captain aboard the vessel (- -)” (mts. 41). Koska sivulauseesta puuttuu hahmon sukupuolen ilmaiseva anaforinen persoonapronomini (*he*), ensimmäinen sukupuolta ilmaiseva viittauskeino on samassa lauseessa myöhemmin sijaitseva refleksiivipronomini (*himself*), jonka avulla henkilöhahmo tulee ilmi mieheksi kymmenen (10) sanan eli 49 kirjainmerkin päässä korrelaatista (*Quinsana, our pilot*) (ks. taulukko 2).

Kuten aineistoesimerkki 2b osoittaa, kohdetekstissä (LS) tehtävänimike (*ohjaaja*) sisältyy päälauseeseen siten, että tehtävänimike edeltää hahmon sukunimeä, jolloin NP on muodossa *ohjaajamme Quinsana*:

(2b) *Ohjaajamme Quinsana* oli vain luutnantti, mutta sai kutsua *itseään* kapteeniksi aluksella, jossa *hän* oli arvoltaan ylempi kuin kaikki muut (- -) (LS, 48.)

Myös kohdetekstissä (LS) ensimmäisen jälkeisessä sivulauseessa on subjektin ellipsi, ja puuttuva subjekti voidaan havaita asteriskin avulla: ”(- -) mutta * sai kutsua itseään

kapteeniksi aluksella (- -)” (LS, 48). Myös kohdetekstissä kyseinen lause sisältää refleksiivipronominin (*itseään*), joka sijaitsee seitsemän (7) sanan eli 38 kirjainmerkin päässä korrelaatista (*ohjaajamme Quinsana*) (ks. taulukko 2). Refleksiivipronomini viittaa edellisen lauseen korrelaattiin, joten sen funktio on puhtaasti anaforinen. Koska sekä persoona- että refleksiivipronomit ovat suomen kielessä sukupuolineutraaleja, refleksiivipronominin etäisyys korrelaattiin ei kuitenkaan vaikuta hahmon sukupuolen ymmärrettävyyteen kohdetekstissä.

Refleksiivipronominin jälkeen henkilöhahmoon viitataan molemmissa teksteissä anaforisella persoonapronominilla (*he* ja *hän*). Kuten taulukko 2 osoittaa, lähdetekstissä (TFW) persoonapronomini (*he*) sijaitsee 16 sanan eli 90 kirjainmerkin päässä ensimaininnasta, kun taas kohdetekstissä (LS) persoonapronomini (*hän*) sijaitsee lähempänä korrelaattia eli ainoastaan 11 sanan tai 76 kirjainmerkin päässä. Koska suomen kielen persoonapronomit ovat sukupuolineutraaleja, persoonapronomini (*hän*) ei kuitenkaan tuo ilmi hahmon sukupuolta. Jotta sukupuolen ymmärrettävyys vahvistuisi kohdetekstissä, henkilöhahmoon täytyisi viitata joko sukupuolta eksplisiittisesti ilmaisevalla tarkoitteen vastineella tai hahmon etunimellä.

4.2 Sukupuoliviittaus etunimellä

4.2.1 Henkilöhahmon sukupuolen mukainen etunimi

Henkilöhahmoihin viitataan molemmissa teksteissä myös etunimen avulla. Tällöin kohdetekstin (LS) analyysissa on otettava huomioon, että henkilöhahmon biologinen sukupuoli saattaa erota sukupuolesta, joka assosioidaan tiettyyn englanninkieliseen etunimeen. Henkilöhahmon *Freeland* ensimaininta tapahtuu molemmissa teksteissä hahmon sukunimen (*Freeland*) avulla, mikä helpottaa hahmon tunnistettavuutta sekä lähde- että kohdetekstissä. Molemmissa teksteissä ensimmäinen anafora on hahmon etunimi (*Jeff*), mikä paitsi lisää hahmon tunnistettavuutta, myös oletuksellisesti ilmaisee hahmon miespuoliseksi (ks. taulukko 3).

Taulukko 3. Viittaukset henkilöhahmoon *Freeland* ja viittausten etäisyydet ensimmäintään

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäintä	Freeland			Freeland		
	Viittauksen etäisyys ensimmäintään			Viittauksen etäisyys ensimmäintään		
	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä
Sukunimi	Freeland	0	0	Freeland	0	0
Etunimi	Jeff	1	1	Jeff	4	21
Persoonapronomini	he	4	25	hän	7	49
Tarkoitteen vastine	–	–	–	–	–	–

Kuten taulukko 3 osoittaa, etunimi ilmenee molemmissa teksteissä varsin lähellä korrelaattia. Lähdetekstissä (TFW) sukupuolta ilmaiseva etunimi on sana, joka sijaitsee välittömästi ensimmäinnän jälkeen eli yhden (1) sanan tai yhden (1) kirjainmerkin päässä korrelaatista. Kohdetekstissä (LS) etunimi puolestaan sijaitsee neljän (4) sanan eli 21 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Erot etäisyyksissä johtuvat lähde- ja kohdetekstien erilaisista lauserakenteista. Kuten aineistoesimerkki 3a osoittaa, lähdetekstissä korrelaatti (*Freeland*) sijaitsee lauseessa, jossa on muodollinen subjekti (*there*):

(3a) There was a seat next to *Freeland*.

’Jeff – feeling better?’ He still looked a little pale. (TFW, 11.)

Kuten aineistoesimerkki 3a osoittaa, muodollinen subjekti tekee korrelaatista (*Freeland*) lauseen objektin ja siirtää sen lauseen loppuun, jolloin seuraavassa lauseessa sijaitseva etunimi (*Jeff*) ilmenee dialogin sisällä heti seuraavana sanana korrelaatin jälkeen.

Kohdetekstissä (LS) vastaava lause ei sisällä muodollista subjektia, mikä on nähtävissä aineistoesimerkistä 3b:

(3b) *Freelandin* vieressä oli paikka.

”Jeff – meneekö paremmin?” Hän näytti yhä hiukan kalpealta. (LS, 12.)

Kohdetekstissä (LS) subjekti (*Freeland*) on kanonisen SVO-sanajärjestyksen mukaisesti lauseen alussa, joten korrelaatin sijainti lauseessa on päinvastainen lähdetekstiin (TFW) verrattuna. Vaikka myös kohdetekstissä seuraava lause alkaa etunimen avulla toteutuvalla anaforisella viittauksella (*Jeff*), sanajärjestyksestä johtuen ensimmäisen anaforan etäisyys korrelaattiin eli neljä (4) sanaa tai 21 kirjainmerkkiä on suurempi kuin lähdetekstissä (ks. taulukko 3).

Kuten taulukko 3 osoittaa, lähdetekstissä (TFW) seuraava anafora on persoonapronomini (*he*), joka merkitsee tarkoitteen eksplisiittisesti mieheksi varsin lähellä korrelaattia eli neljän (4) sanan tai 25 kirjainmerkin päässä ensimmäinnasta (*Freeland*). Kohdetekstissä (LS) sijainniltaan vastaava anafora on persoonapronomini (*hän*), joka sijaitsee lähes kaksi kertaa niin etäällä kuin lähdetekstissä, sillä pronominin etäisyys korrelaattiin (*Freeland*) on seitsemän (7) sanaa eli 49 kirjainmerkkiä.

Taulukosta 3 on myös nähtävissä, että kohdetekstissä (LS) henkilöhahmon sukupuoli on pääteltävissä ainoastaan hahmon etunimen perusteella. Etymologisesti angloamerikkalaiset etunimet ilmentävät kantajansa sukupuolen, ja englanninkielisen etunimen sisältämä sukupuoliviittaus on usein tunnistettavissa myös suomenkielisessä kohdekulttuurissa. On kuitenkin suhtauduttava varauksella siihen, että henkilöhahmon biologinen sukupuoli tulisi ilmi todenmukaisesti hahmon etunimen avulla. Henkilöhahmon *Freeland* kohdalla etunimi kuitenkin vastaa hahmon sukupuolta, sillä etunimi (*Jeff*) juontuu muinaisranskan nimestä *Godefroy*, ja kaikkia kyseisen nimen johdannaisia käytetään yksinomaan miehen niminä angloamerikkalaisessa kulttuurissa (Hanks, Hardcastle & Hodges 2006, s. v. Jeff).

4.2.2 Henkilöhahmon sukupuolen vastainen etunimi

Henkilöhahmon *McCoy* ensimmäinen tapahtuu lähdetekstissä (TFW) epämääräisellä kvanttoripronominilla (*somebody*). Epämääräinen kvanttoripronomini ilmaisee, että viittauskohteena oleva ihmistarkoite on määrätön eli yksi laajemmasta tarkoitejoukosta ja siksi toistaiseksi tunnistamaton. Kuten taulukko 4 osoittaa, kohdeteksti (LS) on tässä suhteessa yhdenmukainen lähdetekstin kanssa, sillä myös kohdetekstissä hahmon ensimmäinen tapahtuu kvanttoripronominilla (*joku*).

Taulukko 4. Viittaukset henkilöhahmoon *McCoy* ja viittausten etäisyydet ensimainintaan

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäinen	somebody			joku		
	Viittauksen etäisyys ensimmäintään			Viittauksen etäisyys ensimmäintään		
	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä
Kvanttoripronomini	somebody	0	0	joku	0	0
Persoonapronomini	she	9	48	–	–	–
Possessiivipronomini 1	–	–	–	hänen	8	52
Sukunimi	McCoy	11	56	McCoy	11	75
Possessiivipronomini 2	her	14	78	–	–	–
Etunimi	Sean	17	98	Sean	13	88
Tarkoitteen vastine	small women	286	1 561	pienet naiset	217	1 641

Korrelaatti (*somebody* ja *joku*) on molemmissa teksteissä sekä tuntematon että sukupuolineutraali, mikä häiritsee sekä henkilöhahmon tunnistettavuutta että tämän sukupuolen ymmärrettävyyttä. Lähdetekstissä (TFW) henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi heti ensimmäisen anaforan yhteydessä, sillä persoonapronomini (*she*) merkitsee hahmon eksplisiittisesti naiseksi jo yhdeksän (9) sanan eli 48 kirjainmerkin päässä korrelaatista (*somebody*), kuten on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 4a:

(4a) *Somebody* came up and touched helmets with me. 'William?' *She* had *MCCOY* stenciled above *her* face-plate. (TFW, 20.)

Kohdetekstissä (LS) ensimmäinen anafora eli possessiivipronomini (*hänen*) on sijainniltaan varsin yhdenmukainen lähdetekstin (TFW) kanssa, mikä voidaan nähdä aineistoesimerkistä 4b:

(4b) *Joku* tuli luokseni ja painoi kypäränsä omaani. "William?" *Hänen* kypärässään luki *MCCOY*. (LS, 23.)

Kohdetekstissä (LS) possessiivipronominin (*hänen*) etäisyys korrelaattiin (*joku*) on kahdeksan (8) sanaa eli 52 kirjainmerkkiä, mikä eroaa lähdetekstin ensimmäisen anaforan (*she*) etäisyydestä ainoastaan yhdellä (1) sanalla ja neljällä (4) kirjainmerkillä (ks. taulukko 4). Huomionarvoista on, että tekstien lauserakenteellisten erojen vuoksi kohdetekstissä on yksi anafora vähemmän kuin lähdetekstissä (TFW). Toisin sanoen kohdetekstin lauseessa "Hänen kypärässään luki MCCOY" possessiivipronomini (*hänen*) ilmaisee samaa asiaa kuin lähdetekstin persoonapronomini (*she*) ja possessiivipronomini (*her*) lauseessa "She had MCCOY stenciled above her face-plate" (LS, 23; TFW, 20). Siksi kohdetekstissä on myös

vähemmän mahdollisuuksia korvata anaforisia pronomineja viittauskeinoilla, jotka toisivat ilmi hahmon sukupuolen.

Kyseisessä lauseessa henkilöhahmoon viitataan molemmissa teksteissä myös henkilöhahmon sukunimellä (*McCoy*), joka helpottaa hahmon tunnistettavuutta. Seuraava henkilöhahmon sukupuolen ilmaiseva viittauskeino on hahmon etunimi (*Sean*). Taulukosta 4 voidaan nähdä, että lähdetekstissä (TFW) etunimi ilmenee dialogin sisällä 17 sanan eli 98 kirjainmerkin päässä korrelaatista, mikä on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 4c:

(4c) 'Hi, *Sean*. Anything special?' (TFW, 20.)

Kuten taulukko 4 osoittaa, tekstit ovat varsin yhdenmukaisia siinä, kuinka etäällä korrelaatista etunimi sijaitsee, mutta kohdetekstissä (LS) henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi neljä (4) sanaa eli kymmenen (10) kirjainmerkkiä aikaisemmin kuin lähdetekstissä (TFW). Kyseessä on ensimmäinen sukupuolta ilmaiseva anafora kohdetekstissä, joka on nähtävissä aineistoesimerkistä 4d:

(4d) "Hei, *Sean*. Mitä asiaa?" (LS, 23.)

Vaikka oletetaan, että etunimi (*Sean*) ilmentää henkilöhahmon sukupuolen todenmukaisesti, sukupuolen ymmärrettävyys on kohdetekstissä (LS) huomattavasti heikompaa kuin lähdetekstissä (TFW). Kuten taulukko 4 osoittaa, etunimi on ensimmäinen kohdetekstissä potentiaalisesti sukupuolta ilmaiseva viittauskeino, joka sijaitsee 13 sanan tai 88 kirjainmerkin päässä korrelaatista, kun taas lähdetekstissä (TFW) ensimmäinen sukupuolta ilmaiseva anaforinen viittauskeino on persoonapronomini (*she*), joka sijaitsee yhdeksän (9) sanan eli 48 kirjainmerkin päässä korrelaatista.

Henkilöhahmon *McCoy* kohdalla etunimeä (*Sean*) ei kuitenkaan voida pitää viittauskeinona, jolla hahmon sukupuoli tulee ilmi, sillä nimi juontuu seemiläisten kielten kieliryhmään kuuluvasta nimestä *Johanan*, joka on etymologisesti maskuliininen (Hanks ym. 2006, s. v. John, Sean). Koska henkilöhahmo on lähdetekstissä (TFW) esiintyvien pronomien (*she* ja *her*) perusteella nainen, nimen sukupuoliviittaus on henkilöhahmon biologisen sukupuolen vastainen.

Kuten taulukko 4 osoittaa, henkilöhahmon *McCoy* biologinen sukupuoli tulee ilmi eksplisiittisesti myös kohdetekstissä (LS) tarkoitteen vastineen (*pienet naiset*) avulla, joka sijaitsee 217 sanan eli 1 641 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Kyseinen leksikaalisesti feminiininen vastine voidaan nähdä myös aineistoesimerkistä 4e:

(4e) Se vaikuttaa aina *pieniin naisiin* enemmän kuin muihin. (LS, 24.)

Kohdetekstin (LS) viittauskeino on yhdenmukainen lähdetekstin (TFW) kanssa, jossa eksplisiittisesti sukupuolta ilmaiseva vastine (*small women*) merkitsee hahmon naiseksi 286 sanan eli 1 561 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Lähdetekstissä esiintyvä leksikaalisesti feminiininen viittauskeino on nähtävissä aineistoesimerkistä 4f:

(4f) It always affects the *small women* more than anybody else. (TFW, 22.)

Kuten taulukko 4 osoittaa, kyseessä on kohdetekstin (LS) ensimmäinen viittauskeino, joka tuo ilmi hahmon sukupuolen. Jos kyseisen anaforan etäisyyttä verrataan lähdetekstin (TFW) ensimmäiseen sukupuolta ilmaisevaan viittaukseen (*her*), ero etäisyyksissä on valtava. Kohdetekstissä (LS) etäisyys korrelaatiin (*joku*) ja ensimmäisen sukupuolta ilmaisevan anaforan (*pienet naiset*) välillä on sanamäärältään 24-kertainen ja kirjainmerkkimäärältään 34-kertainen, kun sitä verrataan lähdetekstin (TFW) korrelaattiin (*somebody*) ja ensimmäiseen sukupuolta ilmaisevaan anaforaan (*she*).

4.3 Sukupuoliviittaus tarkoitteen vastineella

4.3.1 Vastine ilmaisee sukupuolta molemmissa teksteissä

Kun sukupuoliviittaus tapahtuu tarkoitteen vastineella, henkilöhahmon sukupuoli saattaa tulla ilmi sekä lähde- että kohdetekstissä. Hahmon *Bovanovitch* tapauksessa vastine on sukupuolta eksplisiittisesti ilmaiseva, leksikaalisesti feminiininen puhuttelumuoto (*girl* ja *tytykkä*). Kuten taulukko 5 osoittaa, hahmoon viitataan anaforisesti molemmissa teksteissä aikaisemmin myös persoonapronominilla, mutta koska suomen kielen persoonapronominit ovat sukupuolineutraaleja, kyseessä on ainoa hahmon sukupuoleen viittaava anafora kohdetekstissä (LS).

Taulukko 5. Viittaukset henkilöhahmoon *Bovanovitch* ja viittausten etäisyydet ensimainintaan

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäinen	Bovanovitch			Bovanovits		
	Viittauksen etäisyys ensimainintaan			Viittauksen etäisyys ensimainintaan		
	Viittaus- keino	Sanamäärä	Kirjain- merkki- määrä	Viittaus- keino	Sanamäärä	Kirjain- merkki- määrä
Sukunimi	Bovanovitch	0	0	Bovanovits	0	0
Persoonapronomini	her	26	131	hän	17	125
Tarkoitteen vastine	girl	177	1 001	tyyppiä	141	1 048
Etunimi	–	–	–	–	–	–

Taulukko 5 osoittaa, että henkilöhahmon *Bovanovitch* ensimmäinen tapahtuu molemmissa teksteissä hahmon sukunimen avulla. Lähdetekstissä (TFW) esiintyvä sukunimi (*Bovanovitch*) on kohdetekstissä (LS) käännetty suomen kielen konventioiden mukaiseen muotoon (*Bovanovits*), mutta korrelaattina sukunimi vahvistaa hahmon tunnistettavuutta molemmissa teksteissä. Taulukosta 5 on myös nähtävissä, että lähdetekstissä (TFW) hahmo merkitään naiseksi ensimmäisen kerran anaforisella persoonapronominilla (*her*). Kohdetekstissä (LS) ensimmäinen anaforinen persoonapronomini (*hän*) sijaitsee lähempänä korrelaattia kuin lähdetekstin ensimmäinen viittauskeino, mutta kohdetekstissä henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi ihmistarkoitteen vastineella (*tyyppiä*) huomattavasti myöhemmässä vaiheessa.

Lähdetekstissä (TFW) ensimmäinen anafora (*her*) ilmentää henkilöhahmon naiseksi 26 sanan eli 131 kirjainmerkin päässä ensimmäinnasta (*Bovanovitch*), kuten on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 5a:

- (5a) I guess we were the only ones paying really close attention when *Bovanovitch* got into trouble. All of us were a good two hundred meters away. With my image converter turned up to about forty power, I watched *her* disappear over the rim of the crater. (TFW, 21.)

Taulukosta 5 on nähtävissä, että myös kohdetekstissä (LS) ensimmäinen viittauskeino on anaforinen persoonapronomini (*hän*), jonka etäisyys korrelaattiin on 17 sanaa eli 125 kirjainmerkkiä. Kohdetekstissä etäisyys korrelaattiin on yhdeksän (9) sanaa tai kuusi (6) kirjainmerkkiä lyhyempi kuin lähdetekstissä (TFW). Korrelaatin (*Bovanovits*) ja anaforan (*hän*) välinen etäisyys kohdetekstissä voidaan havaita myös aineistoesimerkistä 5b:

- (5b) Me olimme kai ainoat jotka kuuntelivat kunnolla, kun *Bovanovits* joutui vaikeuksiin. Me kaikki olimme yli kahdensadan metrin päässä. Kuvamuuntimeni oli neljäkymppin teholla ja katselin, kun *hän* katosi kraatterin reunan yli. (LS, 25.)

Taulukosta 5 voidaan havaita, että lähdetekstissä (TFW) henkilöhahmon sukupuoleen viitataan myöhemmin myös eksplisiittisesti sukupuolta ilmaisevalla vastineella (*girl*). Leksikaalisesti feminiininen vastine esiintyy dialogin sisällä 177 sanan eli 1 001 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Tarkoitteen vastine on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 5c:

(5c) 'And we'd just have to leave you there, *girl*.' (TFW, 22.)

Kohdeteksti (LS) on tässä suhteessa varsin yhdenmukainen lähdetekstin (TFW) kanssa, sillä myös kohdetekstissä hahmo merkitään naiseksi eksplisiittisesti sukupuolta ilmaisevalla vastineella (*typykkä*) 141 sanan eli 1 048 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Suomenkielinen viittauskeino voidaan nähdä aineistoesimerkistä 5d:

(5d) ”Ja meidän olisi silloin jätettävä sinut sinne, *typykkä*.” (LS, 25.)

Kuten taulukko 5 osoittaa, tarkoitteen vastine on kohdetekstissä (LS) 36 sanaa lähempänä korrelaattia kuin lähdetekstissä. Tästä huolimatta vastine on kirjainmerkkien määrässä mitattuna lähdetekstissä (TFW) 47 kirjainmerkkiä lähempänä korrelaattia kuin kohdetekstissä. Ero etäisyyksissä on siis sana- ja kirjainmerkkimäärien keskiarvoa ajatellen varsin yhdenmukainen.

Jos kuitenkin verrataan keskenään viittauskeinoja, jotka teksteissä ilmaisevat hahmon sukupuolen, voidaan nähdä, että ero etäisyyksissä on huomattava. Lähdetekstissä (TFW) ensimmäinen persoonapronomini (*her*) sijaitsee 26 sanan eli 131 kirjainmerkin päässä korrelaatista, kun taas kohdetekstissä (LS) tarkoitteen vastine (*typykkä*) sijaitsee 141 sanan eli 1 048 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Ensimmäinen hahmon sukupuolen ilmentävä anafora on siis kohdetekstissä (LS) sanamäärältään yli viisinkertaisen ja kirjainmerkkimäärältään tasan kahdeksankertaisen etäisyyden päässä, kun sitä verrataan lähdetekstin (TFW) vastaavaan.

Henkilöhahmon *Bovanovitch* kohdalla sukupuoliviittauksen käännösratkaisu perustuu siihen, että kohdetekstissä (LS) sukupuoli tulee ilmi yhdenmukaisesti lähdetekstissä (TFW) esiintyvän vastineen kanssa. Käännösratkaisun päällimmäisenä ongelmana on se, että lähdetekstissä (TFW) sukupuolen ilmaisevat vastineet vaikuttavat esiintyvän täysin sattumanvaraisesti. Syynä on oletettavasti se, että englannin kielen pronominit ilmaisevat tarkoitteen sukupuolta, ja siksi tarkoitteen vastineen ensisijaisena funktiona ei ole toimia ensisijaisena sukupuolen ilmaisevana anaforana.

Toisaalta käännösratkaisun ongelmana on se, että molemmissa kielissä leksikaalisesti feminiininen tarkoitteen vastine voi viitata myös mieheen, jos sitä käytetään loukkaavana ilmaisuna. Mieheen kohdistuva naissukupuoleen viittaava loukkaus ilmaisee, että viittauskohteena oleva mies on jollain tavalla naismainen, mikä tekee ilmauksesta sekä homofobisen että seksistisen. (Cameron 1996, 135.) Siksi myös sukupuolen eksplisiittisesti ilmentävä vastine ei välttämättä ole henkilöhahmon biologisen sukupuolen mukainen. Sukupuoliviittauksen todenmukaisuus riippuu siis kontekstista, ja koska henkilöhahmoon *Bovanovitch* ei kohdetekstissä (LS) viitata vaihtoehtoisella viittauskeinolla, joka ilmentäisi hahmon biologisen sukupuolen, on kiistanalaista, voidaanko kohdetekstissä (LS) esiintyvää vastinetta lainkaan käsitellä viittauskeinona, jonka avulla henkilöhahmon sukupuoli tulisi ilmi todenmukaisesti.

4.3.2 Vastine ilmaisee sukupuolta ainoastaan kohdetekstissä

Kun henkilöhahmoon viitataan molemmissa teksteissä tarkoitteen vastineella, vastine saattaa ilmaista henkilöhahmon sukupuolta eksplisiittisesti ainoastaan kohdetekstissä (LS). Kuten taulukko 6 osoittaa, henkilöhahmon *Jones* ensimmäinen tapahtuu molemmissa teksteissä hahmon tehtävänimikkeen avulla. Lähdetekstissä (TFW) tehtävänimike (*medic*) viittaa implisiittisesti henkilöhahmon sukupuoleen tarkoitejoukon oletetun sukupuolijakauman avulla, joten se ei sisällä miessukupuoleen eksplisiittisesti viittaavia kielenaineiksia.

Taulukko 6. Viittaukset henkilöhahmoon *Jones* ja viittausten etäisyydet ensimmäintään

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäinen	medic			lääkintämies		
	Viittauksen etäisyys ensimmäintään			Viittauksen etäisyys ensimmäintään		
	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä
Tarkoitteen vastine	medic	0	0	lääkintämies	0	0
Puhuttelunimi	Doc	2	14	Tohtori	1	1
Persoonapronomini	he	22	120	hän	13	93
Sukunimi	Jones	147	791	Jones	113	837
Etunimi	—	—	—	—	—	—

Taulukosta 6 voidaan kuitenkin nähdä, että kohdetekstissä (LS) hahmon ensimmäinen on geneerisesti maskuliininen tehtävänimike (*lääkintämies*). Henkilöhahmon ensimmäintään

voidaan siis pitää eksplisiittisesti sukupuolta ilmaisevana, sillä tehtävänimikkeen maskuliininen *mies*-pääte viittaa miesvaltaiseen tarkoitejoukkoon.

Kohdetekstissä (LS) tehtävänimike (*lääkintämies*) on siis korostuneesti mieskeskeinen, sillä maskuliinisista kielenaineksistaan huolimatta se potentiaalisesti kattaa myös naispuoliset toimijat. Maskuliinista toimijaluonnehdintaa tarkasteltaessa on kuitenkin otettava huomioon, että *mies*-sanana sisältävä arvo- tai tehtävänimike ei välttämättä vastaa henkilöhahmon biologista sukupuolta. On kuitenkin otettava huomioon, että kyseinen eksplisiittisesti maskuliiniseen toimijaan viittaava vastine on kohdetekstin korrelaatti, johon muut viittauskeinot viittaavat anaforisesti, jolloin sen sisältämä miehinen kielenaines korostuu ja saattaa joko vahvistaa tai heikentää hahmon sukupuolen ymmärrettävyyttä.

Lähdetekstissä (TFW) ensimmäinen korrelaattiin (*medic*) viittaava anafora on nimipuhuttelun muoto (*Doc*), jonka semanttinen sisältö oletettavasti liittyy hahmon tehtävänimikkeeseen tai -koulutukseen. Puhuttelumuotoon perustuva piilomaskuliininen anafora ilmenee lähdetekstissä dialogin sisällä kahden (2) sanan eli 14 kirjainmerkin päässä korrelaatista, kuten on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 6a:

(6a) I chinned the *medic's* combination. 'Doc, this is Mandella. You wanna come over here for a minute?'

'Sure, where are you?' I waved and *he* walked over from poolside. (TFW, 30.)

Kohdeteksti (LS) on tältä osin varsin yhdenmukainen lähdetekstin kanssa, sillä myös kohdetekstissä ensimmäisenä anaforana on henkilöhahmon puhuttelunimi (*Tohtori*). Puhuttelunimi on tarkoitejoukkonsa vuoksi piilomaskuliininen, ja se sijaitsee dialogin sisällä ainoastaan yhden (1) sanan eli yhden (1) kirjainmerkin päässä henkilöhahmon ensimmäinnasta, kuten voidaan nähdä aineistoesimerkistä 6b:

(6b) Kytkin leuallani yhteyden *lääkintämieheen*. ”*Tohtori*, tässä Mandella. tulisitko tänne hetkeksi?”

”Totta kai, missä olet?” Minä heilutin kättäni ja *hän* käveli lammikolle. [*sic*] (LS, 36.)

Hahmon puhuttelunimi (*Doc* ja *Tohtori*) sisältää molemmissa kielissä piilomaskuliinisia merkityksiä, sillä se sisältää viittauksen lääketieteelliseen ammattinimikkeeseen, jonka tarkoitejoukkoa voidaan pitää ensisijaisesti miesvaltaisena. Tästä huolimatta henkilöhahmon sukupuoli ei tule puhuttelunimen avulla eksplisiittisesti ilmi kummassakaan tekstissä, joten se ei vaikuta hahmon sukupuolen ymmärrettävyyteen.

Taulukosta 6 on nähtävissä, että lähdetekstissä (TFW) hahmo merkitään ensimmäisen kerran eksplisiittisesti mieheksi maskuliinisella persoonapronominilla (*he*), joka sijaitsee 22 sanan eli

120 kirjainmerkin päässä korrelaatista (*medic*). Kohdetekstissä (LS) persoonapronomini (*hän*) sijaitsee 13 sanan tai 93 kirjainmerkin päässä korrelaatista (*lääkintämies*) eli lähempänä ensimainintaa kuin lähdetekstin vastaava persoonapronomini (*he*). On huomionarvoista, että kohdetekstissä sukupuolineutraalia pronominia on edeltänyt kaksi piilomaskuliinista viittauskeinoa: geneerisesti maskuliininen ensimaininta (*lääkintämies*) ja piilomaskuliininen puhuttelumuoto (*Tohtori*). Kyseiset viittauskeinot leimaavat tarkoitteen miespuoliseksi, vaikka suomenkielinen kohdeteksti ei sisällä ainuttakaan viittauskeinoa, joka eksplisiittisesti ilmentäisi hahmon sukupuolen.

Kuten taulukko 6 osoittaa, henkilöahmon sukunimi (*Jones*) on viimeinen henkilöahmon ensimainintaan viittaava anafora molemmissa teksteissä. Lähdetekstissä (TFW) sukunimi sijaitsee 147 sanan eli 791 kirjainmerkin päässä korrelaatista, kun taas kohdetekstissä (LS) sukunimi esiintyy 113 sanan eli 837 kirjainmerkin jälkeen (TFW, 31; LS, 36). Sukunimi sijaitsee molemmissa teksteissä varsin kaukana korrelaatista, mikä osaltaan vaikeuttaa henkilöahmon erottelemista muista tarkoitteista ja siten heikentää henkilöahmon tunnistettavuutta.

Viittauskohteen ymmärrettävyyttä häiritsee myös se, että sukunimeä (*Jones*) edeltää kolme erilaista anafora, jotka viittaavat ihmistarkoitteeseen. Vaikka kohdetekstissä (LS) hahmon sukupuoli ei tule lainkaan ilmi eksplisiittisesti, henkilöahmoon viittaava tehtävänimike (*lääkintämies*) ja puhuttelunimi (*Tohtori*) vaikuttavat siihen, kumman sukupuolen edustajaksi hahmo assosioidaan. Useat erilaiset viittauskeinot siis saattavat vaikuttaa paitsi henkilöahmon sukupuolen ymmärrettävyyteen, myös henkilöahmon tunnistettavuuteen. Henkilöahmon *Jones* tapauksessa viittauskeinot tosin viittaavat samaan ihmistarkoitteeseen, mutta lukuisat keskenään kilpailevat NP:t, jotka muistuttavat erisnimeä tai puhuttelumuotoa, saattavat aiheuttaa monitulkintaisuutta siitä, viittaavatko anaforat tiettyyn vai lukuisiin ihmistarkoitteisiin.

Vaikka etäisyys korrelaatin ja sukunimen välillä on pitkä, lähdetekstissä (TFW) hahmon tunnistettavuutta helpottaa se, että sukunimi (*Jones*) ilmaistaan osana NP:tä, jossa hahmon puhuttelunimi (*Doc*) toimii etunimen kaltaisena määritteenä. Lähdetekstissä sukunimi mainitaan siis ensimmäistä kertaa muodossa *Doc Jones*, jolloin uusi viittauskeino (*Jones*) esitellään samalla kun ensimmäinen anafora (*Doc*) toistuu tekstissä. Kyseinen NP on nähtävissä aineistoesimerkistä 6c:

(6c) 'Uh-oh,' *Doc Jones* said (TFW, 31).

Myös kohdetekstissä (LS) hahmon sukunimi (*Jones*) mainitaan ensimmäisen kerran osana NP:tä, jossa toistuu ensimmäinen anafora (*Tohtori*). Kohdetekstissä hahmon tunnistettavuutta tosin heikentää se, että anaforan yhteydessä ensimmäinen viittauskeino (*Tohtori*) esiintyy lyhennetyssä muodossa. Kirjoitusasu on nähtävissä aineistoesimerkistä 6d:

(6d) ”Ohhoh!” *Tri Jones* sanoi (LS, 36).

Kohdetekstissä (LS) viimeisenä viittauskeinona on siis NP *Tri Jones*, jossa puhuttelunimen lyhennetty kirjoitusasu (*Tri*) eroaa puhuttelunimen edellisestä maininnasta (*Tohtori*). Käännösratkaisu siis osaltaan lisää ihmistarkoitteen monitulkintaisuutta ja siksi häiritsee viittauskohteen ymmärrettävyyttä.

4.3.3 Vastine korrelaattina

Henkilöhahmon ensimmäinen saattaa molemmissa teksteissä sisältää tarkoitteen vastineen, jonka avulla hahmon sukupuoli tulee ilmi eksplisiittisesti. Kuten taulukko 7 osoittaa, henkilöhahmon *Singer* ensimmäinen tapahtuu molemmissa teksteissä sukupuolta ilmaisevalla tarkoitteen vastineella (*one of 'my' men* ja *yksi 'minun' miehistäni*), jolloin hahmon sukupuolen ymmärrettävyys korostuu sekä lähde- että kohdetekstissä.

Taulukko 7. Viittaukset henkilöhahmoon *Singer* ja viittausten etäisyydet ensimmäintään

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäinen	one of 'my' men			yksi 'minun' miehistäni		
	Viittauksen etäisyys ensimmäintään			Viittauksen etäisyys ensimmäintään		
	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä
Tarkoitteen vastine	one of 'my' men	0	0	yksi 'minun' miehistäni	0	0
Possessiivipronomini	his	4	20	–	–	–
Objektin refleksiiviaines	–	–	–	selälleen	3	20
Sukunimi	Singer	8	40	Singer	6	46
Etunimi	–	–	–	–	–	–

Taulukosta 7 voidaan myös nähdä, että korrelaatti ei kummassakaan tekstissä sisällä henkilöhahmon erisnimeä, jonka avulla henkilöhahmo voitaisiin erotella muista ihmistarkoitteista. Koska korrelaattina on molemmissa teksteissä tarkoitteen vastine, joka edeltää tunnistettavissa olevaa määrällistä ihmistarkoitetta (*Singer*), korrelaatti viittaa

ihmistarkoitteeseen kataforisesti eli eteenpäin tekstissä. Henkilöhahmon ensimaininta on siis molemmissa teksteissä määrätön, jolloin se ainoastaan ilmaisee, että ihmistarkoite kuuluu laajempaan tarkoittejoukkoon, joka on maskuliinisten kielenainesten (*men* ja *miehistäni*) vuoksi tulkittavissa geneerisesti miesvaltaiseksi. Siksi hahmon tunnistettavuus ensimaininnan yhteydessä on varsin heikko sekä lähde- että kohdetekstissä.

Lähdetekstissä (TFW) ensimmäinen korrelaattiin (*one of 'my' men*) viittaava sukupuolen ilmentävä anafora on possessiivipronomini (*his*), joka sekin viittaa kataforisesti tunnistettavaan ja määrälliseen ihmistarkoitteeseen (*Singer*). Lähdetekstissä maskuliininen pronomini (*his*) kuitenkin vahvistaa oletuksen, että miesvaltaiseen tarkoittejoukkoon kuuluva ihmistarkoite on todella mies. Possessiivipronominin etäisyys korrelaattiin on lähdetekstissä neljä (4) sanaa eli 20 kirjainmerkkiä, mikä on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 7a:

(7a) We were carrying the permaplast layers to the building site – two people can carry one easily – when *one of 'my' men* slipped and fell on *his* back.

'Damn it, *Singer*, watch your step.' (TFW, 30.)

Myös kohdetekstissä (LS) korrelaattina on tarkoitteen vastine (*yksi 'minun' miehistäni*), joka ilmaisee, että tarkoittejoukko on geneerisesti miespuolinen. Myös kohdetekstissä korrelaatti viittaa kataforisesti ihmistarkoitteeseen, määrälliseen ja tunnistettavaan NP:hen (*Singer*). Toisin kuin lähdetekstissä (TFW), kohdetekstin ensimmäinen korrelaattiin viittaava anafora ei ole possessiivipronomini. Kielten välisistä lauseopillisista eroista johtuen korrelaattiin viitataan kohdetekstissä anaforisesti lauseen objektilla ja sen possessiivisuffiksilla (*selälleen*), kuten on nähtävissä aineistoesimerkistä 7b:

(7b) Kannoimme ikimuovilevyjä rakennuspaikalle – kaksi voi helposti kantaa yhden levyn – kun *yksi 'minun' miehistäni* liukastui ja kaatui *selälleen*.

”Piru vieköön, *Singer*, katso mihin astut.” (LS, 35.)

Suomen kielessä pronominaalinen viittaus voidaan korvata objektin taivutusmuodolla, mikä eittämättä vaikuttaa siihen, kuinka sukupuoli voidaan tuoda kielessä ilmi anaforisesti. Koska suomen kieli ei tässä yhteydessä vaadi sekä possessiivipronominia että objektia (esim. *hänen selälleen*), kohdetekstistä (LS) puuttuu yksi mahdollinen lauseenjäsen eli persoona- tai refleksiivipronomini, joka voitaisiin mahdollisesti korvata vastineella, joka toisi hahmon sukupuolen ilmi.

Yleisesti tarkoittejoukkoon viittaava, geneerisesti maskuliininen ensimaininta (*yksi 'minun' miehistäni*) on ainoa kohdetekstissä (LS) esiintyvä viittauskeino, jonka avulla henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi. Kyseisen vastineen sisältämä sukupuoliviittaus on kuitenkin

monitulkintainen, sillä kyseessä on sekä suomen yleis- että sotilaskieleen vakiintunut yleispätevästi miehinen ilmaus (*miehet*). Toisin sanoen tarkoitejoukkoon kuuluvan yksilön sukupuoli saattaa todellisuudessa poiketa miesvaltaisesta tarkoitejoukosta. Koska objektin refleksiiviaines (*selälleen*) on sukupuolineutraali, henkilöhahmon *Singer* sukupuoli ei tule kohdetekstissä (LS) eksplisiittisesti lainkaan ilmi.

Myös englannin kielessä yleispätevästi maskuliininen ilmaus (*men*) liittyy paitsi sotilaskielen konventioihin, myös kielen yleisiin ilmauksiin. Siksi henkilöhahmon *Singer* kohdalla sukupuoliviittauksen todenmukaisuutta tulee käsitellä varauksella molemmissa teksteissä. Tarkoitejoukkoon kuuluvien yksilöiden sukupuolen kannalta monitulkintaisuutta lisää molemmissa teksteissä se, että korrelaatti (*one of 'my' men* ja *yksi 'minun' miehistäni*) viittaa tarkoitejoukkoon, joista ainoastaan henkilöhahmo *Singer* yksilöidään lähdetekstissä (TFW) mieheksi maskuliinisen possessiivipronominin (*his*) avulla. Siksi on periaatteessa mahdotonta sanoa, ovatko muut tarkoitejoukkoon kuuluvat ihmiset todellisuudessa miespuolisia.

Henkilöhahmon tunnistettavuuteen vaikuttaa molemmissa teksteissä myös se, että hahmon sukunimi (*Singer*) on viimeinen ensimmäintään viittaava anafora. Tällöin sekä ensimmäintä että aiemmat anaforat viittaavat erisnimeen kataforisesti. Erisnimen sijainti viimeisenä viittauskeinona heikentää hahmon tunnistettavuutta molemmissa teksteissä. Kuten taulukko 7 osoittaa, lähdetekstissä (TFW) sukunimi sijaitsee kahdeksan (8) sanan eli 40 kirjainmerkin päässä ensimmäinnasta, kun taas kohdetekstissä (LS) sukunimen etäisyys korrelaattiin on kuusi (6) sanaa eli 46 kirjainmerkkiä. Vaikka lähdetekstissä (TFW) hahmon sukupuoli tulee ilmi sekä korrelaatin (*one of 'my' men*) että persoonapronominin (*his*) avulla, sukunimi (*Singer*) on ainoa viittauskeino, jolla henkilöhahmo voidaan erottaa muista ihmistarkoitteista. Myös kohdetekstissä (LS) korrelaatti (*yksi 'minun' miehistäni*) ja sukupuolineutraali objektin refleksiiviaines (*selälleen*) viittaavat sukunimeen kataforisesti, mikä heikentää henkilöhahmon tunnistettavuutta.

4.3.4 Vastine anaforana

Kun vastine viittaa tarkoitteen sukupuoleen anaforisesti, sukupuoliviittauksen eksplisiittisyys saattaa vaihdella lähde- ja kohdetekstin välillä. Aineiston perusteella anaforan sukupuoliviittauksen eksplisiittisyys riippuu pitkälti siitä, kuinka yhdenmukainen kohdetekstin (LS) vastine on verrattuna lähdetekstissä (TFW) esiintyvään vastineeseen. Kuten taulukosta 8 voidaan nähdä, henkilöhahmon *Williamson* kohdalla hahmon sukupuoli ei

kohdetekstissä tule piilomaskuliinisen vastineen (*komentaja*) avulla ilmi yhtä eksplisiittisesti kuin lähdetekstin geneerisesti maskuliinisella vastineella (*man*).

Taulukko 8. Viittaukset henkilöhahmoon *Williamson* ja viittausten etäisyydet ensimainintaan

Viittaus henkilöhahmoon	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
Ensimmäinen	sub-major Williamson			alimajuri Williamson		
	Viittauksen etäisyys ensimmäiseen			Viittauksen etäisyys ensimmäiseen		
	Viittauskeino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä	Viittauskeino	Sanamäärä	Kirjainmerkkimäärä
Tarkoitteen vastine	sub-major	0	0	alimajuri	0	0
Sukunimi	Williamson	0	0	Williamson	0	0
Tarkoitteen vastine 1	man	2	6	komentaja	2	15
Persoonapronomini	he	55	315	hän	48	356
Tarkoitteen vastine 2	sir	212	1 213	herra alimajuri	175	1 357
Etunimi	—	—	—	—	—	—

Taulukko 8 osoittaa, että henkilöhahmon *Williamson* ensimmäinen on molemmissa teksteissä NP, joka sisältää hahmon arvonimikkeen (*sub-major* ja *alimajuri*) ja sukunimen (*Williamson*). Taulukosta voidaan myös nähdä, että lähdetekstissä (TFW) ensimmäinen korrelaattiin viittaava anafora on geneerisesti maskuliininen vastine (*man*), joka tuo eksplisiittisesti ilmi, että henkilöhahmo on mies. Taulukosta on nähtävissä myös se, että kohdeteksti ei ole ensimmäisen anaforisen viittauskeino osalta yhdenmukainen lähdetekstin kanssa, sillä kohdetekstin (LS) piilomaskuliininen vastine (*komentaja*) tuo hahmon sukupuolen ilmi ainoastaan implisiittisesti.

Koska kohdetekstissä (LS) ensimmäinen anafora (*komentaja*) ei ilmaise henkilöhahmon sukupuolta eksplisiittisesti, hahmo paljastuu kohdetekstissä mieheksi vasta silloin, kun kohdeteksti mukailee lähdetekstissä myöhemmin esiintyvää, järjestyksessään toista anaforista tarkoitteen vastinetta. Kuten taulukko 8 osoittaa, toinen tarkoitteen vastine on molemmissa teksteissä sotilaskieleen kuuluva leksikaalisesti maskuliininen puhuttelumuoto (*sir* ja *herra alimajuri*).

Lähdetekstissä (TFW) hahmon ensimmäinen (*sub-major Williamson*) sisältää hahmon sotilasarvon (*sub-major*). Kyseisen arvonimikkeen piilomaskuliinisuutta vahvistaa se, että ensimmäisenä anaforana on geneerisesti maskuliininen tarkoitteen vastine (*man*), joka

sijaitsee ainoastaan kahden (2) sanan eli kolmen (3) kirjainmerkin päässä korrelaatista, mikä on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 8a:

(8a) *Sub-major Williamson, the man in charge of Stargate 1, gave us some disconcerting news (- -)* (TFW, 38.)

Kohdetekstissä (LS) sivuutetaan mahdollisuus käyttää sukupuolta ilmaisevaa vastinetta ensimmäisen anaforan kohdalla, sillä henkilöhahmoon ei viitata yhdenmukaisesti lähdetekstin kanssa vastineella, joka olisi eksplisiittisesti maskuliininen (esim. *mies*). Sen sijaan henkilöhahmoon viitataan arvonimikkeellä (*komentaja*), joka saatetaan yleisesti mieltää piilomaskuliiniseksi, mutta joka on muodollisesti sukupuolineutraali. Viittauskeino voidaan nähdä myös aineistoesimerkistä 8b:

(8b) *Alimajuri Williamson, Tähtiportti 1:n komentaja, toi meille ikäviä uutisia (- -)* (LS, 44.)

Kuten myös taulukko 8 osoittaa, lähdetekstissä (TFW) henkilöhahmon sukupuoleen viitataan seuraavan kerran anaforisella persoonapronominilla (*he*) 55 sanan eli 315 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Maskuliininen persoonapronomini merkitsee henkilöhahmon eksplisiittisesti mieheksi, mikä on nähtävissä myös aineistoesimerkistä 8c:

(8c) *He paused to let that soak in.* (TFW, 38.)

Kohdetekstissä (LS) vastaava anaforinen persoonapronomini (*hän*) sijaitsee suunnilleen yhtä etäällä eli 48 sanan tai 356 kirjainmerkin päässä korrelaatista. Kohdetekstissä henkilöhahmon sukupuoli ei kuitenkaan tule ilmi viittauskeinon avulla, kuten voidaan nähdä aineistoesimerkistä 8d:

(8d) *Hän piti tauon, että ehtisimme tajuta asian kunnolla.* (LS, 44.)

Lähdetekstissä (TFW) seuraava sukupuolta ilmaiseva vastine esiintyy dialogin sisällä, kun alainen puhuttelee henkilöhahmoa leksikaalisesti maskuliinisella puhuttelumuodolla (*sir*), joka tuo eksplisiittisesti ilmi, että henkilöhahmo on mies 212 sanan eli 1 213 kirjainmerkin päässä ensimaininnasta. Viittauskeino on nähtävissä aineistoesimerkistä 8e:

(8e) *'Sir,' Stein drawled (- -)* (TFW, 39.)

Kuten taulukko 8 osoittaa, kohdetekstissä (LS) esiintyvä viittauskeino on varsin yhdenmukainen lähdetekstin kanssa, sillä myös kohdetekstissä hahmoon viitataan dialogin sisällä leksikaalisesti maskuliinisella puhuttelumuodolla (*herra alimajuri*), joka paljastaa hahmon sukupuolen 175 sanan ja 1 357 kirjainmerkin päässä korrelaatista (LS, 45).

Kyseinen anafora (*herra alimajuri*) on ensimmäinen kohdetekstissä (LS) esiintyvä viittauskeino, jolla hahmon sukupuoli tulee ilmi. Viittauskeinoon etäisyys korrelaattiin on varsin pitkä, joten hahmon sukupuolen ymmärrettävyys on kohdetekstissä paljon heikompi kuin lähdetekstissä (TFW), jossa ensimmäinen sukupuolta ilmaiseva anafora (*man*) sijaitsee ainoastaan kahden (2) sanan eli kolmen (3) kirjainmerkin päässä korrelaatista. Puhuttelumuoto (*herra alimajuri*) on ainoa kohdetekstissä esiintyvä viittauskeino, jonka avulla hahmon sukupuoli tulee eksplisiittisesti ilmi, ja sen etäisyys korrelaattiin on sanamäärältään yli 87-kertainen ja kirjainmerkkimäärältään yli 90-kertainen, kun sitä verrataan lähdetekstissä (TFW) ensimmäisenä esiintyvään sukupuoliviittaukseen (*man*).

4.4 Analyysin yhteenveto

Kohdetekstissä *Loputon sota* (LS) hahmojen sukupuoli tulee heikommin ilmi kuin lähdetekstissä *The Forever War* (TFW), sillä henkilöhahmojen sukupuoli ei tule suomenkielisessä kohdetekstissä ilmi persoonapronominien avulla. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että lähdetekstissä (TFW) hahmojen sukupuoli tulee ilmi pääasiassa pronominaalisen viittauksen avulla. Se, että kohdetekstissä ei ole mahdollista viitata sukupuoleen pronominaalisesti, väistämättä heikentää henkilöhahmojen sukupuolen ymmärrettävyyttä suomennoksessa.

Taulukosta 9 voidaan nähdä, että sukupuoliviittaus toteutuu lähdetekstissä (TFW) useimmiten nimenomaan pronominaalisen viittauksen avulla eli viidessä (5) tapauksessa kahdeksasta (8). Samalla voidaan huomata, että kohdetekstissä (LS) sukupuoliviittaus toteutuu lähes yksinomaan tarkoitteiden vastineiden avulla. Taulukko 9 osoittaa, kuinka etäällä henkilöhahmon ensimmäinnasta ensimmäiset sukupuoliviittaukset esiintyvät sekä lähde- että kohdetekstissä. Taulukossa on esitetty lihavoituna se viittauskeino sana- ja kirjainmerkkimäärineen, joka esiintyy aikaisemmin joko lähde- tai kohdetekstissä.

Taulukko 9. Sukupuoliviittausten etäisyydet henkilöhahmojen ensimainintoihin lähde- ja kohdetekstissä

Henkilöhahmo	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
	Ensimmäinen sukupuolta ilmaiseva viittauskeino			Ensimmäinen sukupuolta ilmaiseva viittauskeino		
	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä
Ho	Persoona-pronomin	27	157	–	–	–
Quinsana	Refleksiivi-pronomin	10	49	–	–	–
Freeland	Etunimi	1	1	Etunimi	4	21
McCoy	Persoona-pronomin	9	48	Tarkoitteen vastine	217	1 641
Bovanovich	Persoona-pronomin	26	131	Tarkoitteen vastine	141	1 048
Jones	Persoona-pronomin	22	120	Tarkoitteen vastine	0	0
Singer	Tarkoitteen vastine	0	0	Tarkoitteen vastine	0	0
Williamson	Tarkoitteen vastine	2	6	Tarkoitteen vastine	175	1 357

Kuten taulukko 9 osoittaa, analyysin kohteena on yhteensä kahdeksan (8) aineistossa esiintyvää henkilöahmoa. Aineiston perusteella henkilöahmojen sukupuoli tulee lähes jokaisen henkilöahmon tapauksessa ilmi aikaisemmin lähdetekstissä (TFW), eli yhteensä kuuden (6) ensimaininnan yhteydessä. Yhden (1) henkilöahmon (*Singer*) kohdalla sukupuoli tulee ilmi samanaikaisesti molemmissa teksteissä, kun taas ainoastaan yhden (1) henkilöahmon kohdalla (*Jones*) sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä (LS) aikaisemmin kuin lähdetekstissä. Aineiston perusteella voidaan siis sanoa, että englanninkielisessä lähdetekstissä henkilöahmojen sukupuoli tulee ilmi useammin ja lähempänä ensimainintaa kuin suomenkielisessä kohdetekstissä.

Taulukko 9 osoittaa, että henkilöahmojen *Ho* ja *Quinsana* kohdalla sukupuoli ei tule kohdetekstissä (LS) ilmi lainkaan, kun lähdetekstissä (TFW) sukupuoli tulee ilmi persoona- tai refleksiivipronominien avulla. Taulukosta on myös nähtävissä, että henkilöahmon *Freeland* kohdalla sukupuoliviittaus toteutuu molemmissa teksteissä hahmon etunimen avulla, ja että lähde- ja kohdetekstien välillä ero korrelaatin ja sukupuoliviittauksen välisissä etäisyyksissä on varsin pieni eli kolme (3) sanaa tai 20 kirjainmerkkiä. Ero etäisyyksissä johtuu kielten lauserakenteellisista eroista, mutta tässä tapauksessa on otettava huomioon, että kahdesta (2) tapauksesta vain yhdessä (1) etunimen sisältämä

sukupuoliviittaus vastaa hahmon biologista sukupuolta. Toisin sanoen aineiston perusteella vaikuttaa täysin sattumanvaraiselta, kuinka todenmukaisesti sukunimi tuo ilmi henkilöahmon sukupuolen.

Taulukosta 9 voidaan myös nähdä, että ainoastaan henkilöahmon *Jones* kohdalla hahmon sukupuoli tulee kohdetekstissä (LS) ilmi aikaisemmin kuin lähdetekstissä (TFW). Myös tällöin on otettava huomioon, että korrelaattina oleva tarkoitteen vastine (*lääkintämies*) viittaa kohdekielellä ihmistarkoitteen sukupuoleen varsin sattumanvaraisesti. Toisin sanoen tehtävänimike viittaa henkilöahmon biologiseen sukupuoleen ainoastaan suomen kielen geneerisesti maskuliinisen kielenaineuksen (*mies*) avulla, joka saattaa poiketa tarkoitteen biologisesta sukupuolesta. (LS, 36; TFW, 30–31.)

Lisäksi taulukko 9 osoittaa, että henkilöahmon *Singer* tapauksessa korrelaattina oleva vastine ilmaisee sukupuolta molemmissa teksteissä. Tässä tapauksessa korrelaatti viittaa ihmistarkoitteeseen geneerisesti maskuliinisen tarkoitejoukon avulla sekä lähdetekstissä (*one of 'my' men*) että kohdetekstissä (*yksi 'minun miehistäni'*) (TFW, 30; LS, 35). Myös tässä tapauksessa on erittäin sattumanvaraista, kuinka viittauskeino tuo ilmi tarkoitteen sukupuolen, sillä sukupuoliviittaus perustuu pitkälti ilmauksiin, jotka ovat vakiintuneet molempiin kieliin. Sama pätee myös henkilöahmoon *Williamson*, jonka kohdalla lähdetekstin geneerisesti maskuliininen sana (*man*) on suomennettu leksikaalisesti maskuliinisella vastineella (*komentaja*) (TFW, 38–39; LS, 44–45). Kielelliset erot vastineiden välillä siis vaikuttavat siihen, kuinka eksplisiittisesti ne tuovat ilmi henkilöahmon sukupuolen.

Aineiston perusteella kohdetekstissä (LS) esiintyy pääasiassa kolme erilaista käännösratkaisua, jotka vaikuttavat sukupuoliviittauksen toteutumiseen suomennoksessa. Ensimmäisessä käännösratkaisussa persoonapronominia ei korvata vaihtoehtoisella viittauskeinolla, jonka avulla viittauskohteen sukupuoli tulisi ilmi suomennoksessa. Toisessa käännösratkaisussa oletuksena vaikuttaa olevan, että henkilöahmon englanninkielinen etunimi tuo ilmi hahmon sukupuolen eksplisiittisesti ja todenmukaisesti myös kohdetekstissä. Kolmas käännösratkaisu puolestaan liittyy tarkoitteiden vastineisiin, joiden avulla henkilöahmon sukupuoli tulee ilmi. Tällöin ihmistarkoitteeseen viittaava NP saattaa tuoda ilmi henkilöahmon biologisen sukupuolen joko todenmukaisesti tai valheellisesti.

Ensimmäisessä käännösratkaisussa lähdetekstin (TFW) sukupuolta ilmaiseva persoonapronomini suomennetaan sukupuolineutraalilla pronominilla. Aineiston perusteella

ratkaisulla on suuri vaikutus siihen, tuleeko kyseessä olevan henkilöhahmon sukupuoli ilmi kohdetekstissä (LS). Henkilöhahmojen *Ho* ja *Quinsana* perusteella voidaan sanoa, että henkilöhahmon sukupuoli ei kohdetekstissä tule eksplisiittisesti lainkaan ilmi, kun suomennos mukailee lähdetekstiä (TFW) ja ensisijaisena käännösratkaisuna on käyttää sukupuolineutraalia persoonapronominia viittaamaan henkilöhahmoon.

Ensimmäisen käännösratkaisun kohdalla henkilöhahmon *Ho* ensimmäinen (*korpraali Ho*) sisältää kohdetekstissä (LS) miesvaltaiseen tarkoittejoukkoon viittaavan vastineen (*korpraali*), joka on leksikaalisesti maskuliininen. Lähdetekstissä (TFW) henkilöhahmo paljastuu naiseksi persoonapronominin (*her*) avulla, mutta kohdeteksti ei sisällä ainoatakaan viittauskeinoa, joka viittaisi eksplisiittisesti hahmon sukupuoleen. Sukupuolen ymmärrettävyys helpottuisi, jos dialogin sisällä tapahtuva ensimmäinen (*korpraali Ho*) korvattaisiin esimerkiksi sukupuolta eksplisiittisesti ilmaisevalla puhuttelumuodolla (*rouva korpraali*) tai jos ensimmäinen anaforinen persoonapronomini (*hänelle*) korvattaisiin sukupuolta eksplisiittisesti ilmaisevalla vastineella (esim. *nainen*). Tällöin hahmon sukupuoli tulisi ilmi myöhemmin tekstin kerronnan tasolla esimerkiksi seuraavanlaisesti: ”Ho oli nainen, joka oli vastuussa (- -)”. (TFW, 32; LS, 37–38.)

Henkilöhahmon *Quinsana* kohdalla voidaan havaita kaksi asiaa, jotka heikentävät hahmon sukupuolen ymmärrettävyyttä kohdetekstissä (LS). Ensinnäkään suomen kielen refleksiivipronomini (*itseään*) ei ilmennä, että henkilöhahmo on mies, toisin kuin lähdetekstissä (TFW) esiintyvä refleksiivipronomini (*himself*). Toiseksi hahmon ensimmäintä seuraa molemmissa teksteissä sivulause, jossa on subjektin ellipsi. Sivulauseen nolla-anaforan vuoksi sen subjektin paikka on tyhjä. Koska subjektin paikka ei sisällä ensimmäintään viittaavaa anaforista persoonapronominia, sitä ei myöskään voida korvata vaihtoehtoisella anaforalla, jolla hahmon sukupuoli voitaisiin tuoda ilmi (esim. *mies*). Toisin sanoen myös henkilöhahmon *Quinsana* kohdalla sukupuolineutraalin persoonapronominin korvaaminen sukupuoliviittauksella toisi hahmon sukupuolen ilmi aikaisemmin kohdetekstissä. (LS, 48; TFW, 41.)

Toinen kohdetekstissä (LS) esiintyvä käännösratkaisu on viitata henkilöhahmon sukupuoleen englanninkielisellä etunimellä. Etunimellä toteutuva sukupuoliviittaus perustuu kahteen oletukseen. Ensinnäkin on oletettava, että henkilöhahmon etunimi on kohdekielessä yleisesti tunnettu ja että sen mielletään kuuluvan tietyn sukupuolen edustajalle. Toiseksi etunimen

sisältämä sukupuoliviittaus riippuu siitä, voidaanko nimeä pitää lähdekielessä yksinomaan tiettyyn sukupuoleen viittaavana vai onko kyseessä niin sanottu *unisex*-nimi.

Henkilöhahmojen *Freeland* ja *McCoy* perusteella ei voida luottaa siihen, että etunimen sisältämä sukupuoliviittaus välttämättä vastaisi henkilöhahmon biologista sukupuolta. Tämä johtuu pääasiassa siitä, että nimeen assosioitava sukupuoli täytyy tulkita tapauskohtaisesti. Esimerkiksi henkilöhahmon *Freeland* kohdalla hahmon etunimi (*Jeff*) on hahmon biologisen sukupuolen mukainen, mutta sukupuoliviittaus voidaan havaita todenmukaiseksi ainoastaan tarkastelemalla lähdetekstiä (TFW). Toisin sanoen maskuliininen persoonapronomini (*he*) on ainoa viittauskeino, jonka avulla hahmon sukupuoli tulee eksplisiittisesti ilmi kummassakaan tekstissä (TFW, 11).

Henkilöhahmon *McCoy* etunimi (*Sean*) viittaa etymologisesti mieheen ja on siksi hahmon biologisen sukupuolen vastainen. Lähdetekstissä (TFW) hahmo paljastuu naiseksi sekä persoonapronominin (*she*), possessiivipronominin (*her*) että tarkoitteen vastineen (*small women*) avulla, ja myös kohdetekstissä (LS) hahmon biologinen sukupuoli tulee ilmi tarkoitteen vastine (*pienet naiset*) avulla (TFW, 20; LS, 24). Suomenkielisessä kohdetekstissä etunimen sisältämä sukupuoli ei kuitenkaan tule ilmi pronominien avulla, joten hahmon sukupuolen ymmärrettävyys riippuu ensinnäkin siitä, esiintyykö lähdetekstissä tarkoitteen vastine, joka tuo ilmi hahmon sukupuolen, ja toisaalta siitä, suomennetaanko kyseinen vastine siten, että se viittaa hahmon sukupuoleen todenmukaisesti.

Kolmas käännösratkaisu liittyy sukupuoliviittaukseen ihmistarkoitteen vastineella, jonka avulla henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi. Henkilöhahmojen *Bovanovitch*, *Jones*, *Singer* ja *Williamson* perusteella lähde- ja kohdetekstit eroavat toisistaan siinä suhteessa, kuinka todenmukaisesti tai eksplisiittisesti tarkoitteen vastine tuo ilmi hahmon sukupuolen. Erot liittyvät pitkälti kielten erilaisiin konventioihin, jolloin sukupuoliviittauksen todenmukaisuus riippuu ensinnäkin siitä, onko vastineena oleva NP geneerisesti maskuliininen vai sisältääkö se piilosukupuolisen merkityksen. Toisaalta sukupuoliviittauksen todenmukaisuus riippuu myös siitä, vastaako henkilöhahmon sukupuoli vastineen ilmaisemaan tarkoitejoukkoon assosioitavaa sukupuolta.

Erot kielten konventioissa voidaan havaita esimerkiksi henkilöhahmon *Jones* kohdalla, jolloin tarkoitteen vastine (*lääkintämies*) ilmaisee hahmon sukupuolen eksplisiittisesti ainoastaan kohdetekstissä (LS, 36). Erot kielten konventioissa vaikuttavat käännösratkaisuihin myös

siten, että kohdetekstissä esiintyvä sukupuoliviittaus ei välttämättä tuo ilmi hahmon sukupuolta yhtä eksplisiittisesti kuin lähdetekstin (TFW) vastaava viittauskeino. Tämä voidaan huomata esimerkiksi henkilöahmon *Williamson* kohdalla, jossa lähdetekstin (TFW) geneerisesti maskuliininen anafora (*man*) tuo ilmi hahmon sukupuolen eksplisiittisesti, kun taas kohdetekstissä (LS) piilomaskuliininen vastine (*komentaja*) tekee saman ainoastaan implisiittisesti. (TFW, 38; LS, 44.)

Henkilöahmon sukupuoli saattaa tulla ilmi joko molemmissa teksteissä tai ainoastaan kohdetekstissä. Kun tarkoitteen vastine ilmentää hahmon sukupuolen molemmissa teksteissä, kyseessä on aineiston perusteella puhuttelumuotoinen yleisnimi, joka tuo hahmon sukupuolen ilmi leksikaalisesti. Tämä voidaan nähdä esimerkiksi henkilöahmon *Bovanovich* kohdalla, jossa kohdetekstin (LS) leksikaalisesti feminiininen yleisnimi (*typykkä*) ilmentää henkilöahmon sukupuolen eksplisiittisesti naiseksi, ja siten mukailee sekä lähdetekstissä (TFW) esiintyvän yleisnimen (*girl*) sijaintia lauseketjussa että sen funktiota sukupuolen ilmaisevana leksikaalisesti feminiinisenä yleisnimenä (LS, 25; TFW, 21–22).

Yleisnimiä tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, että naista tarkoittavaa vastinetta voidaan käyttää myös loukkaavassa tarkoituksessa, kun viittauskohteena on mies. Sukupuoliviittausten suomentamisessa vaikuttaakin olevan perimmäinen ongelma, sillä yksittäinen sukupuoleen viittaava vastine ei välttämättä riitä merkitsemään henkilöahmoa tietyn sukupuolen edustajaksi. Esimerkiksi henkilöahmon *Bovanovich* kohdalla ongelmana on, että viittauskohteen sukupuoli tulee kohdetekstissä (LS) ilmi ainoastaan leksikaalisesti feminiinisellä yleisnimellä (*typykkä*). Toisin sanoen henkilöahmon sukupuoli tulee täysin eksplisiittisesti ilmi ainoastaan lähdetekstissä (TFW), jossa persoonapronomininit merkitsevät hahmon todenmukaisesti naiseksi.

Aineiston perusteella se, esiintyykö hahmon sukupuolen ilmentävä vastine kohdetekstissä (LS), riippuu täysin siitä, esiintyykö vastaava viittauskeino myös lähdetekstissä (TFW). Kohdetekstissä henkilöahmon sukupuoli tulee ilmi tarkoitteen vastineella poikkeuksetta ainoastaan sellaisessa kohdassa lauseketjua, jossa vastaava vastine esiintyy myös lähdetekstissä. Toisin sanoen sukupuoliviittauksen sisältävä tarkoitteen vastine ei kohdetekstissä kertaakaan korvaa sukupuolineutraalia persoonapronominia. Kohdeteksti siis ainoastaan mukailee lähdetekstissä esiintyviä viittauskeinoja, minkä vuoksi tarkoitteen vastinetta ei voida aineiston perusteella pitää käännösratkaisuna, jonka avulla henkilöahmon

sukupuoli tuotaisiin kohdetekstissä ilmi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, eli yhdenmukaisesti lähdetekstin ensimmäisen sukupuolta ilmaisevan anaforan kanssa.

Joissain tapauksissa henkilöhahmon sukupuoli tulee eksplisiittisesti ilmi ainoastaan kohdetekstissä (LS). Tällöin sukupuoliviittaus toteutuu geneerisesti maskuliinisen tarkoitteen vastineen avulla. Ilmiö on nähtävissä henkilöhahmon *Jones* tapauksessa, jossa vastineena on miehisen kielenaineksen sisältävä NP (*lääkintämies*) (LS, 36). Geneerisesti maskuliinisen vastineen sisältämä sukupuoliviittaus liittyy suomen kielen vakiintuneisiin konventioihin, joiden mukaisesti maskuliininen tarkoitejoukko voi viitata molempiin sukupuoliin. Henkilöhahmon *Jones* kohdalla maskuliinisen tehtävänimikkeen ilmaisema sukupuoli vastaa henkilöhahmon sukupuolta, mutta käännösratkaisun yhteydessä herää kysymys siitä, olisiko henkilöhahmon biologinen sukupuoli pyritty ilmaisemaan kohdetekstissä toisella viittauskeinolla, jos hahmo olisi ilmennyt lähdetekstissä (TFW) naiseksi esimerkiksi tarkoitejoukon sukupuolen vastaisella persoonapronominilla.

Kun tarkoitteen vastine sisältyy henkilöhahmon ensimainintaan, se on korrelaatti, johon muut viittauskeinot viittaavat anaforisesti. Henkilöhahmon *Singer* kohdalla ensimaininta tapahtuu molemmissa teksteissä tarkoitejoukkoon yleisesti viittaavan NP:n (*one of 'my' men* ja *yksi 'minun' miehistäni*) avulla, jolloin vastineen sukupuoliviittauksen todenmukaisuus riippuu jälleen kielten konventioista (TFW, 30; LS, 35). Korrelaatti on sekä geneerisesti maskuliininen että määrätön, sillä se ei sisällä määrällistä ihmistarkoitetta, joka viittaisi eksplisiittisesti tiettyyn entiteettiin. Koska korrelaatti ei viittaa suoraan tiettyyn ihmistarkoitteeseen, se viittaa ainoastaan kataforisesti tekstinulkoiseen ja määrälliseen ihmistarkoitteeseen, joka voidaan erotella muista tarkoitteista. Siksi voidaan sanoa, että henkilöhahmon *Singer* kohdalla korrelaattina oleva vastine heikentää henkilöhahmon tunnistettavuutta.

Henkilöhahmon *Singer* tapauksessa korrelaattiin anaforisesti viittaava possessiivipronomini (*his*) merkitsee lähdetekstissä (TFW), että hahmo on mies. Kohdetekstissä (LS) henkilöhahmon sukupuolen ymmärrettävyys puolestaan perustuu yksinomaan vastineen maskuliiniseen kielenaineeseen (*mies*). Myös henkilöhahmon *Singer* yhteydessä herää siis kysymys, olisiko kohdetekstissä käytetty geneerisesti maskuliinisen tehtävänimikkeen (*lääkintämies*) lisäksi toista viittauskeinoa, jos henkilöhahmo olisi nainen, eikä siten olisi lähdetekstissä (TFW) ilmaistun tarkoitejoukon (*men*) sukupuolen mukainen.

Käännösratkaisuna voisi tuolloin olla korvata eksplisiittisesti maskuliininen kielenaines (*mies*) implisiittisellä vastineella, kuten *alainen* tai *sotilas*.

Aineiston perusteella voidaan päätellä, että lähdetekstissä (TFW) vastineen ensisijaisena funktiona ei välttämättä ole tuoda ilmi henkilöhahmon sukupuoli. Kun tarkoitteen vastine on anafora ja viittaa korrelaattiin, joka sisältää hahmon tunnistettavuutta edistävän erisnimen, hahmon sukupuoleen viitataan lähdetekstissä ensisijaisesti pronomineilla. Kuten taulukko 9 osoittaa, pronominaalinen viittaus on lähdetekstissä ensisijainen anaforan keino. Viidessä (5) tapauksessa kahdeksasta (8) ensimmäinen sukupuoli ilmaiseva anafora toteutuu lähdetekstissä joko persoona- tai refleksiivipronominilla.

Tarkoitteen vastineen tärkeys sukupuoliviittauksen muotona korostuu esimerkiksi henkilöhahmon *Williamson* kohdalla, jolloin geneerisesti maskuliininen vastine (*man*) edeltää maskuliinisella persoonapronominilla (*he*) tapahtuvaa anafora (TFW, 38). Tällöin kohdetekstissä (LS) käännösratkaisuna on suomentaa lähdetekstin (TFW) eksplisiittisesti maskuliininen yleisnimi (*man*) tehtävänimikkeellä (*komentaja*), joka tuo ilmi hahmon sukupuolen ainoastaan implisiittisesti sen toimijajoukkoon assosioitavan sukupuolijakauman mukaisesti (LS, 44). Tässä tapauksessa eksplisiittisesti maskuliinisen kielenaineen (*man*) korvaaminen implisiittisellä vastineella (*komentaja*) heikentää henkilöhahmon sukupuolen ymmärrettävyyttä kohdetekstissä.

Lähdetekstissä (TFW) henkilöhahmoon *Williamson* viitataan myöhemmin dialogin sisällä leksikaalisesti maskuliinisella puhuttelumuodolla (*sir*) (TFW, 39). Kyseisen vastineen kohdalla kohdeteksti (LS) mukailee lähdetekstiä, sillä myös kohdetekstissä dialogi sisältää leksikaalisesti maskuliinisen puhuttelumuodon (*herra alimajuri*), joka ilmaisee eksplisiittisesti, että hahmo on mies (LS, 45). Tätä käännösratkaisua tarkasteltaessa on huomioitava, että mikäli kohdetekstin ensimmäinen viittauskeino (*komentaja*) toisi ilmi henkilöhahmon sukupuolen, ensimmäiset sukupuoli ilmaisevat viittauskeinot olisivat molemmissa teksteissä yhtä etäällä korrelaatista.

Vaikka aineisto on määrällisesti varsin rajallinen, sen perusteella voidaan vetää useita johtopäätöksiä. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että kohdetekstissä (LS) esiintyvät viittauskeinot sijaitsevat pitkälti samoissa kohdissa lauseketjuja kuin lähdetekstin (TFW) vastaavat viittauskeinot. Toisin sanoen kohdeteksti mukailee lähdetekstiä varsin yhdenmukaisesti. Lisäksi, jos ei oteta huomioon sukupuoliviittauksia, jotka perustuvat

sattumanvaraisesti kielen konventioihin (esim. *lääkintämies*), kohdetekstissä ei korvata sukupuolineutraaleja viittauskeinoja sellaisilla, jotka toisivat ilmi henkilöhahmon sukupuolen.

Vaikuttaakin siltä, että kohdetekstissä (LS) sukupuoliviittauksen etäisyys korrelaattiin on riippuvainen lähdetekstissä (TFW) esiintyvän vastaavan viittauskeinoon etäisyydestä. Tämä johtunee siitä, että englannin kielen persoonapronominit ilmaisevat ihmistarkoitteen persoonaa, sukua ja määrää. Koska anaforiset pronominit voivat englanninkielisessä lähdetekstissä korvata NP:n myös siinä mielessä, että ne viittaavat tarkoitteen sukupuoleen, muilla viittauskeinoilla ei ole samanlaista funktiota. Siksi tarkoitteen vastineet, jotka sisältävät sukupuoliviittauksen, ilmenevät lähdetekstissä varsin sattumanvaraisesti. Koska kohdetekstin viittauskeinojen sijainnit mukailevat lähdetekstin vastaavia, kohdetekstissä esiintyvät tarkoitteiden vastineet vahvistavat henkilöhahmojen sukupuolen ymmärrettävyyttä vain sattumanvaraisesti.

Analyysin kenties tärkein havainto on se, että sukupuoliviittauksen sisältävä tarkoitteen vastine on ainoa kohdetekstissä (LS) esiintyvä viittauskeino, joka tuo ihmistarkoitteen sukupuolen eksplisiittisesti ilmi. Kuten taulukko 9 osoittaa, viidessä (5) tapauksessa kahdeksasta (8) persoonapronomini on ensimmäinen lähdetekstissä (TFW) esiintyvä anafora, jonka avulla henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi. Taulukosta on myös nähtävissä, että suomenkielisessä kohdetekstissä henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi kuudessa (6) tapauksessa kahdeksasta (8). Kun hahmon sukupuoli tulee ilmi, sukupuoliviittaus toteutuu tarkoitteen vastineella viidessä (5) tapauksessa kuudesta (6). Toisin sanoen ainoastaan yhden (1) henkilöhahmon (*Freeland*) kohdalla sukupuoli tulee ilmi muulla viittauskeinolla kuin tarkoitteen vastineella (LS, 34). Siksi voidaan sanoa, että tarkoitteen vastine on ensisijainen sukupuoli ilmaiseva käännösratkaisu kohdetekstissä.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielman ensisijainen tutkimuskysymys on: heikentävätkö suomen kielen sukupuolineutraalit persoonapronominit tapaa, jolla henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä *Loputon sota* (LS)? Kuten aiemmin on mainittu, aineiston analyysin perusteella voidaan havaita, että ihmistarkoitteen sukupuoli tulee englanninkielisessä lähdetekstissä *The Forever War* (TFW) ilmi pronominin avulla viidessä (5) tapauksessa kahdeksasta (8). Siksi voidaan sanoa, että henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi lähdetekstissä ensisijaisesti pronominien avulla. Lisäksi henkilöhahmon sukupuoli ei ilmene suomenkielisessä kohdetekstissä lainkaan, kun lähdetekstissä ihmistarkoitteen sukupuoleen viitataan ainoastaan persoona- tai refleksiivipronominilla.

Taulukko 10 osoittaa, että suomenkielinen kohdeteksti (LS) pitkälti mukailee englanninkielistä lähdetekstiä (TFW), jos tarkastellaan sitä, mitkä anaforiset viittauskeinot sijaitsevat lähimpinä korrelaattia eli henkilöhahmon ensimmäintä. Taulukossa 10 on esitetty lihavoituna ne korrelaattiin ensimmäisinä viittaavat anaforat sana- ja kirjainmerkkimäärineen, joiden avulla henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi joko kohde- tai lähdetekstissä.

Taulukko 10. Ensimmäiset anaforat ja niiden etäisyydet korrelaattiin lähde- ja kohdetekstissä

Henkilöhahmo	Lähdeteksti (TFW)			Kohdeteksti (LS)		
	Ensimmäinen korrelaattiin viittaava anafora			Ensimmäinen korrelaattiin viittaava anafora		
	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä	Viittaus-keino	Sanamäärä	Kirjain-merkki-määrä
Ho	Sukunimi	6	30	Sukunimi	5	29
Quinsana	Refleksiivi-pronominini	10	49	Refleksiivi-pronominini	7	39
Freeland	Etunimi	1	1	Etunimi	4	21
McCoy	Persoona-pronominini	9	48	Possessiivi-pronominini	8	53
Bovanovich	Persoona-pronominini	26	131	Persoona-pronominini	17	126
Jones	Puhuttelunimi	3	15	Puhuttelunimi	1	3
Singer	Possessiivi-pronominini	5	21	Objektin refleksiivi-aines	4	21
Williamson	Tarkoitteen vastine	2	6	Tarkoitteen vastine	3	18

Taulukosta 10 on nähtävissä, että ensimmäiset anaforiset viittauskeinot ovat molemmissa teksteissä varsin samankaltaisia. Kuudessa (6) tapauksessa kahdeksasta (8) ensimmäinen anafora toteutuu samanlaisella viittauskeinolla molemmissa teksteissä, kun taas kahdessa (2) tapauksessa kielioppierot vaikuttavat siihen, toteutuuko viittaus persoona-, possessiivipronominilla tai objektin refleksiiviaineksella. Taulukosta voidaan myös nähdä, että lähdetekstissä (TFW) henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi ensimmäisen anaforan yhteydessä kuudessa (6) tapauksessa, kun taas kohdetekstissä (LS) henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi ainoastaan yhdessä (1) tapauksessa kahdeksasta (8). Tutkimustulosten valossa ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan siis vastata seuraavanlaisesti: suomennoksessa esiintyvät sukupuolineutraalit pronominit heikentävät henkilöhahmojen sukupuolen ymmärrettävyyttä kohdetekstissä.

Toissijainen tutkimuskysymys on: millaisilla keinoilla henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi suomenkielisessä kohdetekstissä (LS) ilman pronomineja, jotka viittaavat tarkoitteiden sukupuoleen? Jotta tähän tutkimuskysymykseen voidaan vastata, täytyy vertailla tekstien välisiä eroja, jotka liittyvät korrelaattien ja ensimmäisten sukupuoliviittausten välisiin etäisyyksiin. Taulukossa 11 on esitetty kerroin, joka kuvastaa eroja sukupuoliviittausten välisissä etäisyyksissä tekstien välillä. Kerroin on laskettu siten, että joko lähde- tai kohdetekstissä kauempana ensimmäinnasta esiintyvän viittauskeinon etäisyys on jaettu toisessa tekstissä lähempänä ensimmäintä esiintyvän viittauskeinon etäisyydellä. Etäisyyksien eron kerroin on laskettu sekä sana- että kirjainmerkkimäärien perusteella.

Taulukossa 11 etäisyyksien eron välinen kerroin on esitetty joko plus- tai miinusmerkillä. Plusmerkki kertoimen edessä tarkoittaa sitä, että etäisyys on suomenkielisessä kohdetekstissä (LS) pidempi kuin englanninkielisessä lähdetekstissä (TFW). Miinusmerkki kertoimen edessä puolestaan tarkoittaa sitä, että sukupuoliviittaus sijaitsee kohdetekstissä lähempänä korrelaattia kuin lähdetekstissä. Taulukossa on esitetty lihavoituina ne viittauskeinot, joissa henkilöhahmon sukupuoli tulee kohdetekstissä ilmi aikaisemmin kuin lähdetekstissä.

Taulukko 11. Korrelaatin ja lähimmän sukupuoliviittauksen välisen eron kerroin

Henkilöhahmo	Lähimpänä korrelaattia sijaitseva sukupuoliviittaus		Kohdetekstissä (LS) esiintyvän etäisyyden kerroin lähdetekstiin (TFW) verrattuna	
	Lähdeteksti (TFW)	Kohdeteksti (LS)	Etäisyyksien ero (sanamäärä)	Etäisyyksien ero (kirjainmerkkimäärä)
Ho	Persoonapronomini	–	–	–
Quinsana	Refleksiivipronomini	–	–	–
Freeland	Etunimi	Etunimi	+4,0	+21,0
McCoy	Persoonapronomini	Tarkoitteen vastine	+24,1	+34,2
Bovanovich	Persoonapronomini	Tarkoitteen vastine	+5,4	+8,0
Jones	Persoonapronomini	Tarkoitteen vastine	-22,0	-120,0
Singer	Tarkoitteen vastine	Tarkoitteen vastine	0	0
Williamson	Tarkoitteen vastine	Tarkoitteen vastine	+87,5	+226,2

Kuten taulukko 11 osoittaa, vertailemalla sana- ja kirjainmerkkimäärien eroja voidaan havaita, että suomenkielisessä kohdetekstissä (LS) sukupuoliviittauksen etäisyys henkilöhahmon ensimainintaan on keskiarvoisesti pidempi kuin englanninkielisessä lähdetekstissä (TFW). Kahdessa (2) tapauksessa kahdeksasta (8) henkilöhahmon sukupuoli ei tule kohdetekstissä lainkaan ilmi. Taulukosta voidaan siis havaita, että ainoastaan yhdessä (1) tapauksessa kuudesta (6) henkilöhahmon (*Jones*) sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä korrelaatin yhteydessä eli aikaisemmin kuin lähdetekstissä. Lisäksi yhdessä (1) tapauksessa kuudesta (6) henkilöhahmon (*Singer*) sukupuoli tulee ilmi samanaikaisesti korrelaatin yhteydessä molemmissa teksteissä.

Tarkastelemalla taulukkoja 10 ja 11 voidaan havaita kaksi seikkaa, jotka liittyvät siihen, miten henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä (LS) ilman pronominaalista sukupuoliviittauksia. Ensinnäkin taulukosta 10 voidaan nähdä, että kohdetekstissä ensimmäisinä esiintyvät anaforat, ovat viittauskeinoina samanlaisia kuin lähdetekstissä (TFW). Toisaalta taulukosta 11 voidaan nähdä, että kohdetekstissä esiintyvät anaforat, jotka tuovat henkilöhahmon sukupuolen ilmi, sijaitsevat keskiarvoisesti etäämmällä korrelaatista kuin lähdetekstissä esiintyvät sukupuoliviittaukset. Siksi vaikuttaa siltä, että suomenkielisessä kohdetekstissä henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi tarkoitteen vastineen tai etunimen avulla ainoastaan silloin, kun sama viittauskeino ilmenee myös englanninkielisessä lähdetekstissä. Siksi suomenkieliset sukupuoliviittaukset eivät juurikaan vahvista sitä, kuinka hahmojen sukupuoli tulee ilmi kohdetekstissä.

Sukupuoliviittaukseen liittyen tutkielman kenties keskeisin tulos on se, että suomenkielisessä kohdetekstissä (LS) esiintyy ainoastaan kaksi tapaa, joilla henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi eksplisiittisesti. Ensinnäkin sukupuoli tulee ilmi, kun hahmoon viitataan ihmistarkoitteen vastineella, joka tuo ilmi tarkoitteen sukupuolen. Tällöin henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi eksplisiittisesti ainoastaan silloin, kun tarkoitteen vastine on leksikaalisesti sukupuolta ilmaiseva puhuttelumuoto tai yleisnimi, kuten *herra* tai *typykkä* (LS, 45, 25). Hahmon biologinen sukupuoli ei välttämättä tule lainkaan ilmi, kun viittauskeinona on geneerisesti maskuliininen arvo- tai tehtävänimike, kuten *lääkintämies* (mts. 36). Silloin sanan sisältämä sukupuoli perustuu kielessä esiintyvään maskuliiniseen puolueellisuuteen, mistä johtuen nimikkeen maskuliininen kielenaines viittaa miessukupuoleen, riippumatta viittauskohteena olevan yksilön biologisesta sukupuolesta.

Toisaalta henkilöhahmon sukupuoli tulee kohdetekstissä (LS) eksplisiittisesti ilmi silloin, kun hahmoon viitataan tämän etunimellä. Etunimi kuitenkin tuo ilmi hahmon sukupuolen eksplisiittisesti ainoastaan silloin, kun etunimen sisältämä sukupuoliviittaus vastaa hahmon biologista sukupuolta. Toisin sanoen hahmon biologisen sukupuolen vastainen tai molempiin sukupuoliin viittaava eli niin sanottu *unisex*-nimi ei ilmaise hahmon sukupuolta eksplisiittisesti. Etunimen luotettavuutta sukupuoliviittauksessa heikentää entisestään kaksi asiaa. Ensinnäkin nimen kantajan sukupuoleen liittyvät merkityssuhteet perustuvat nimen etymologiaan ja toisaalta ne tuovat henkilön sukupuolen ilmi tavalla, joka on kieli- ja kulttuurisidonnainen.

Englannin kielialueen kulttuurillinen vaikutus on kuitenkin maailmanlaajuisia. Siksi voidaan olettaa, että englanninkieliset etunimet ovat laajalti tunnettuja myös suomenkielisessä kulttuurissa. Englanninkieliset nimet henkilöityvät myös suomenkielisessä kulttuurissa tiettyihin henkilöihin tai henkilöhahmoihin, jotka ovat ennalta tunnettuja. Tällöin lähdekulttuuriin kuuluvat nimet herättävät myös kohdekulttuurissa mielle yhtymiä, jotka viittaavat tietyn sukupuolen edustajaan, mutta joka saattaa olla eri sukupuolta kuin kyseessä oleva henkilöhahmo. Myös tästä syystä aineistossa esiintyviä etunimiä ei voida pitää sukupuolta eksplisiittisesti ilmaisevina. Lisäksi, vaikka nimi saattaa viitata kantajansa biologiseen sukupuoleen, myös molempiin sukupuoliin viittaava *unisex*-nimi perustuu joko maskuliiniseen kantanimeen tai sitten sen nähdään liittyvän tietyn sukupuolen edustajaan. Tällöin nimen kantajan biologinen sukupuoli saattaa olla etunimen etymologisen sukupuolen vastainen.

Henkilöhahmon sukupuoli voi siis tulla ilmi myös etunimen avulla, mutta aineiston perusteella kyseisen viittauskeinon sisältämä sukupuoliviittaus on täysin sattumanvarainen. Toisin sanoen aineisto sisältää kaksi (2) tapausta, joissa sukupuoliviittaus toteutuu hahmon etunimen avulla, mutta ainoastaan yksi (1) aineistossa esiintyvistä etunimistä viittaa todenmukaisesti hahmon todelliseen biologiseen sukupuoleen. Tästä syystä toiseen tutkimuskysymykseen voidaan siis vastata seuraavanlaisesti: tarkoitteen vastine on ainoa viittauskeino, jonka avulla henkilöhahmojen sukupuoli voit tulla eksplisiittisesti ilmi suomenkielisessä kohdetekstissä (LS).

Koska kyseessä on tapaustutkimus, on tutkimustulosten luotettavuuteen suhtauduttava varauksella. Ongelmana on ensinnäkin se, että analysoitava aineisto koostuu ainoastaan yhdestä kaunokirjallisesta teoksesta ja sen suomennoksesta. Siksi tutkielman avulla ei voida rakentaa kattavia anaforisen viittauksen rakennemalleja kummankaan kielen osalta. Ongelmana on myös se, että analysoitavien henkilöhahmojen määrä on varsin rajallinen, sillä analyysi keskittyy ainoastaan kahdeksaan (8) henkilöhahmoon. Aineiston rajallisuudesta huolimatta analyysin avulla voidaan havaita tiettyjä kaavoja, joiden mukaisesti aineistossa viitataan ihmistarkoitteisiin. Aineiston perusteella viittaus ihmistarkoitteeseen tapahtuu joko pronomiinilla, erisnimellä tai tarkoitteen vastineella, joista ainoastaan viimeksi mainittu tuo ilmi tarkoitteen sukupuolen molemmissa teksteissä.

Aineistoa tutkimalla voidaan siis tehdä jonkinlaisia yleistyksiä siitä, millaisilla keinoilla henkilöhahmoihin viitataan tietynlaisessa, rajallisessa aineistossa. Lisäksi aineisto antaa viitteitä siitä, kuinka hahmojen sukupuoli tuodaan ilmi kyseisessä aineistossa. On kuitenkin otettava huomioon, että vaikka aineisto kuuluu ennen kaikkea tieteiskirjallisuuden genreen, se on myös sotakirjallisuutta. Genre, johon aineisto kuuluu, tuntuu vaikuttavan siihen, kuinka henkilöhahmoihin viitataan. Tämän tutkielman aineistoon kuuluvat henkilöhahmot ovat lähes yksinomaan sotilaita, joten viittauskeinot perustuvat pitkälti henkilöhahmojen sukunimiin ja arvo- tai tehtävänimikkeisiin. Näistä sotilaskielen konventioista johtuen aineistossa esiintyvistä viittauskeinoista ei voida tehdä laajempia yleistyksiä, jotka peilaisivat sitä, kuinka henkilöhahmojen sukupuoli tulee yleisellä tasolla ilmi englanninkielisissä kaunokirjallisissa teoksissa tai niiden suomennoksissa. Kattavamman tutkimuksen tekemiseen vaadittaisiin laajempi aineisto, joka koostuisi useista erilaisista teksteistä, jotka kuuluisivat erilaisiin kirjallisuuden genreihin.

Kenties yllättävin tutkimustulos on se, että henkilöhahmojen sukupuoli tulee kohdetekstissä (LS) ilmi usein ainoastaan sukupuoliviittauksen sisältävällä tarkoitteen vastineella, ja että etunimiä ei voida pitää luotettavina viittauskeinoina, jotka toisivat hahmojen sukupuolen ilmi. Etunimien kannalta tulosta saattaa vääristää se, että sotilaskielen konventioiden mukaisesti hahmoihin viitataan aineistossa pääasiassa sukunimellä. Tarkoitteen vastineiden osalta tutkimustuloksia saattaa vääristää se, että usein henkilöhahmoihin viitataan vastineella, joka on geneerisesti maskuliininen. Tällöin sekä sotilaskieleen että kohdekieleen yleisesti vakiintuneet ilmaisut saattavat aiheuttaa sen, että henkilöhahmon biologinen sukupuoli ei vastaa vastineen sisältämää sukupuoliviittausta.

Yllättävää on myös se, kuinka usein tarkoitteen vastineet esiintyvät dialogin sisällä. Aineiston perusteella ilmiö liittyy siihen, että tarkoitteen vastineet ilmenevät dialogissa usein nimipuhuttelun muotoina, kuten yleisnimenä (esim. *typykkä*) ja yleisinä luokkaniminä (esim. *herra*) (LS, 25, 45). Lisäksi yllättävää on se, että hahmoihin voidaan viitata tarkoitteen vastineilla myös kerronnan tasolla, mutta tällöin vastineet ovat lähes yksinomaan arvonimikkeitä (esim. *korpraali*) tai tehtävänimikkeitä (esim. *lääkintämies*) (mts. 37, 36). Aineiston perusteella voidaankin siis havaita tietty kaava, jolla henkilöhahmojen sukupuoli tulee ilmi sekä lähde- että kohdetekstissä. Etu- ja yleisnimien sekä arvo- ja tehtävänimikkeiden tunnistaminen tekstissä ja niiden sisältämien sukupuoliviittausten analysointi voi siis olla käännöstyössä erittäin hyödyllistä silloin kun käännetään luonnollisen suvun kielestä sukupuolineutraaliin kielityyppiin ja toisin päin.

Aineiston analyysin luotettavuutta tarkasteltaessa on myös otettava huomioon valittu tutkimusmenetelmä. Aiheen jatkuvuushypoteesin luotettavuutta lisää se, että sitä soveltamalla tutkimustulokset perustuvat sanojen välisiin etäisyyksiin, jotka ovat puhtaasti laskennallisia. Siinä mielessä tutkimusmenetelmä on kvantitatiivinen, ja sillä voidaan saada määrällisiä tuloksia. Aiheen jatkuvuushypoteesia arvioitaessa täytyy kuitenkin ottaa huomioon aineiston kieliparin väliset erot, jotka liittyvät etenkin kieli- ja lauseoppiin. Kielten väliset erot lauserakenteissa, sanajärjestyksissä ja sanojen keskimääräisissä pituuksissa vaikuttavat väistämättä tutkimustuloksiin myös silloin, kun käytetään aiheen jatkuvuushypoteesin kaltaista määrällistä tutkimusmenetelmää. Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt ottamaan huomioon sanojen pituuksien väliset erot mittaamalla etäisyydet sekä sanamäärän että myös kirjainmerkkien ja välilyöntien määrän perusteella. Tutkimusmenetelmän luotettavuuden kannalta suurimpana ongelmana ovat kuitenkin erot kielten lauserakenteissa ja

sanajärjestyksissä, jotka väistämättä vaikuttavat tiettyjen sanojen välisiin etäisyyksiin. Näiden erojen valossa onkin syytä pohtia, missä määrin on ylipäättään mahdollista tehdä perustavanlaatuisia määrällisiä johtopäätöksiä, kun vertailun kohteena olevat tekstit kuuluvat eri kielijärjestelmiin.

Aiheesta olisikin hyödyllistä tehdä jatkotutkimusta, jossa tarkasteltaisiin laajempaa määrää kaunokirjallisia lähde- ja kohdetekstejä. Tällöin olisi mahdollista selvittää kattavammin, millaisin erilaisin keinoin voidaan eksplisiittisesti ilmaista sukupuolta sukupuolineutraalissa kielityypissä. Toisaalta jatkotutkimus voisi keskittyä myös siihen, kuinka sukupuolineutraalit pronominit vaikuttavat käännöstyöhön, kun käännetään sukupuolineutraalista luonnollisen suvun kieleen. Toisin sanoen olisi mielenkiintoista tarkastella esimerkiksi sitä, kuinka henkilöhahmon sukupuoli tulee ilmi esimerkiksi teoksissa, jotka on käännetty suomesta englannin kieleen. Yksi tutkimuskohteista voisi olla se, kuinka ensimmäisen sukupuolta ilmaisevan anaforan sijainti englanninkielisessä kohdetekstissä saattaa paljastaa henkilöhahmon sukupuolen vastoin suomenkielisen lähdetekstin tekijän oletettua intentiota.

Siitä huolimatta, että viittauskeinojen etäisyys ensimmäintään riippuu kielten rakenteiden ja konventioiden välisistä eroista, aiheen jatkuvuushypoteesin avulla voidaan tarkastella anaforan etäisyyttä korrelaattiin lähde- ja kohdeteksteissä määrällisesti ja mahdollisimman objektiivisesti. Siinä mielessä aiheen jatkuvuushypoteesi on varsin käyttökelpoinen tutkimusmenetelmä, joka vaikuttaa soveltuvan erinomaisesti tutkimukseen, jossa vertaillaan eri tekstien sisältämien sanojen etäisyyksiä toisiinsa. Vaikka aiheen jatkuvuushypoteesi perustuu ensisijaisesti määrällisesti mitattavissa oleviin sanojen välisiin etäisyyksiin, se toisaalta liittyy myös sanojen rooleihin lauseenjäsenenä sekä kerronnallisten kokonaisuuksien temaattisiin aiheisiin. Toisin sanoen aiheen jatkuvuushypoteesin avulla voidaan sekä todentaa analyysin kohteena olevia sanoja että määrittää niiden välisiä etäisyyksiä. Siksi tutkimusmenetelmän avulla voidaan periaatteessa analysoida kielten välisiä eroja myös laajemmalla tasolla. Jatkotutkimuksen avulla voisi periaatteessa olla mahdollista kehittää kattava anaforinen rakennemalli, jolla voitaisiin kartoittaa tarkemmin keinoja tuoda ihmistarkoitteiden sukupuoli ilmi erilaisissa kielissä.

6 LÄHTEET

- Ainsworth, Claire 2015. Sex Redefined. *Nature* 518:7593. Lontoo: Macmillan Publishers Ltd. 288–291.
- Audring, Jenny 2014. Gender as a complex feature. *Language Sciences* 43. Amsterdam: Elsevier. 5–17.
- Barry, Herbert & Aylene Harper 1982. Evolution of Unisex Names. *Names. A Journal of Onomastics* 30:1. Detroit: American Name Society. 15–22.
- Bochkarev, Vladimir, Anna Shevlyakova & Valery Solovyev 2015. Average word length dynamics as indicator of cultural changes in society. *Social Evolution & History* 14:2. Volgograd: Uchitel Publishing House. 153–175.
- Booker, Keith & Anne-Marie Thomas 2009. *The Science Fiction Handbook*. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Cameron, Deborah 1996. *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Engl. alkuteos *Feminism & Linguistic Theory* (1992). Suomennostyön ohjannut: Riitta Oittinen. Tampere: Vastapaino.
- Corbett, Greville 2011. Sex-based and non-sex-based gender systems. Teoksessa Dryer, Matthew & Martin Haspelmath (toim.). *The World Atlas of Language Structures Online* 31. München: Max Planck Digital Library. Saatavilla: <http://wals.info/chapter/31>. [Luettu 22.11.2018]
- Disler, Edith 2005. *Talking in the Ranks: Gender and Military Discourse*. Georgetown University, väitöskirja.
- Engelberg, Mila 2001a. The Communication of Gender in Finnish. Teoksessa Hellinger & Bußmann (toim.). 109–132.
- Engelberg, Mila 2001b. Ihminen ja naisihminen: suomen kielen piilomaskuliinisuus. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4. Helsinki: Suomen naistutkimuksen seura. 23–36.
- Engelberg, Mila 2007. Seksistinen suomi. *Kielikello* 4. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 7–9.
- Engelberg, Mila 2016a. Sukupuolittuneet kielet. *Aikakauslehti Virittäjä* 120:1. Helsinki: Kotikielen seura. 156–160.
- Engelberg, Mila 2016b. *Yleispätevä mies: Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kielio pillistuva maskuliinisuus*. Nordica Helsingiensia 44. Helsinki: Unigrafia.
- Fox, Barbara 1987a. Anaphora in Popular Written English Narratives. Teoksessa Tomlin, Russell (toim.). *Coherence and Grounding in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 157–174.
- Fox, Barbara 1987b. *Discourse Structure and Anaphora: Written and Conversational English*. Cambridge Studies in Linguistics 48. Cambridge: Cambridge University Press.
- Givón, Talmy 1983. Topic Continuity in Discourse: An Introduction. Teoksessa Givón, Talmy (toim.). *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-Language Study*. Typological Studies in Language 3. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 5–42.

- Haegeman, Liliane 2017. Unspeakable sentences. *Linguistic Variation* 17:2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 229–250.
- Hanks, Patrick, Kate Hardcastle & Flavia Hodges 2006. *A Dictionary of First Names*. 2. painos. Oxford: Oxford University Press.
- Heikkinen, Vesa, Outi Lehtinen & Mikko Lounela 2001. Kuvia kirjoitetusta suomesta. *Kielikello* 3. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 12–15.
- Hellinger, Marlis & Hadumod Bußmann 2001. Gender across languages: The linguistic representation of women and men. Teoksessa Hellinger, Marlis & Hadumod Bußmann (toim.). *Gender Across Languages: The linguistic representation of women and men* 2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 1–26.
- Jokela, Hanna 2017. Se-pronomini muodollisena subjektina suomenoppijoiden teksteissä. *Lähivõrdlusi – Lähivertailuja* 27. Tallinna: Eesti Rakenduslingvistika Ühing. 107–131.
- Kaiser, Elsi 2003. Word order, grammatical function, and referential form: On the patterns of anaphoric reference in Finnish. Teoksessa Dahl, Anne, Kristine Bentzen & Peter Svenovius (toim.). *The Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics*. Nordlyd 31:1. Tromssa: Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. 245–260.
- Kallio, Jussi 1978. *Kolmannen persoonan dilemmat*. Sananjalka 20. Turku: Fennicum.
- Laakso-Tammisto, Liisa 2007. Sukupuoli käänöksessä. *Kielikello* 4. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 16–17.
- Laitinen, Lea 2005. *Hän*, the third speech act pronoun in Finnish. Teoksessa Laury, Ritva (toim.). *Minimal reference: The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 75–106.
- Laitinen, Lea 2006. Zero Person in Finnish: A grammatical resource for construing human reference. Teoksessa Helasvuo, Marja-Liisa & Lyle Campbell (toim.). *Grammar from the Human Perspective. Case, space and person in Finnish*. 209–231.
- Lampinen, Arja 2001. Etunimen valinta – haasteellista kielenkäyttöä. *Kielikello* 2. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 4–8.
- Larson, Carlton 2011. Naming Baby: The Constitutional Dimensions of Naming Rights. *George Washington Law Review* 80:1. Washington, D.C.: GW Law. 159–201.
- Lissa, Caspar van, Marco Caraccio, Thom van Duuren & Bram van Leuven 2016. Difficult Empathy. The Effect of Narrative Perspective on Readers' Engagement with a First-Person Narrator. *DIEGESIS. Interdisciplinary E-Journal for Narrative Research* 5:1. 43–63.
- Lobeck, Anne & Kristin Denham 2014. *Navigating English Grammar: a guide to analyzing real language*. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- LS = Haldeman, Joe 1990. *Loputon sota*. Engl. alkuteos *The Forever War* (1974). Suomentanut: Veikko Rekunen. Hyvinkää: Book Studio.
- McArthur, Tom, Jacqueline Lam-McArthur & Lise Fontaine 2018. *The Oxford Companion to the English Language*. 2. painos. Oxford: Oxford University Press.

- Merritt, Rebecca Davis & Cynthia Kok 1995. Attribution of gender to a gender-unspecified individual: An evaluation of the people=male hypothesis. *Sex Roles* 33:3–4. Amsterdam: Elsevier. 145–157.
- Miller, Casey & Kate Swift 2001. *The Handbook of Nonsexist Writing*. Lincoln: iUniverse.com, Inc.
- Mühlhauser, Peter & Rom Harré 1990. *Pronouns and People: The Linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Nuoranne, Otto 2012. Hen on heistä kaikkein kaunein. *Kielikello* 3. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 32–33.
- Ochs, Elinor 1992. Indexing Gender. Teoksessa Duranti, Alessandro & Charles Goodwin (toim.). *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press. 335–358.
- Prewitt-Freilino, Jennifer, Andrew Caswell & Emmi Laakso 2012. The Gendering of Language: A Comparison of Gender Equality in Countries with Gendered, Natural Gender, and Genderless Languages. *Sex Roles* 66:3–4. New York: Springer Publishing Co. 268–281.
- Roberts, Adam 2009. Introduction. Teoksessa Haldeman 1974. vii–ix.
- Rossi, Leena-Maija 2010. Mies ei ole pronomini - vaikka siltä saattaa näyttää. Teoksessa Kyrölä, Katariina (toim.). *Journalismikritiikin vuosikirja 2010. Media & viestintä* 1. Tampere: Journalismien tutkimusyksikkö. 144–150.
- Sczesny, Sabine, Magda Formanowicz & Franziska Moser 2016. Can Gender-Fair Language Reduce Gender Stereotyping and Discrimination? *Frontiers in Psychology* 7:25. Lausanne: Frontiers. 1–11.
- Siemund, Peter 2008. *Pronominal Gender in English. A Study of English Varieties from a Cross-Linguistic Perspective*. New York: Routledge.
- Silveira, Jeannette 1980. Generic masculine words and thinking. *Women's Studies International Quarterly* 3. Amsterdam: Elsevier. 165–178.
- Stahlberg, Dagmar, Friedrike Braun, Lisa Irmen & Sabine Sczesny 2007. Representations of the Sexes in Language. Teoksessa Fiedler, Klaus (toim.). *Social communication. A Volume in the series Frontiers of Social Psychology*. New York: Psychology Press. 163–187.
- Svevonijs, Peter 2002. *Subjects, Expletives, and the EPP*. Oxford: Oxford University Press.
- Thornborrow, Joanna & Jennifer Coates 2005. The sociolinguistics of narrative. Identity, performance, culture. Teoksessa Thornborrow, Joanna & Jennifer Coates (toim.). *The Sociolinguistics of Narrative*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 1–16.
- TFW = Haldeman, Joe 1974. *The Forever War*. Uudistettu painos (2010). Lontoo: Orion Books Ltd.
- VISK 2004 = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. Saatavilla: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>. [Luettu 03.04.2019]

- Von Heuzinger, Klaus 2002. Reference and representation of pronouns. Teoksessa Simon, Horst & Heike Wiese (toim.). *Pronouns – Grammar and Representation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 109–135.
- Wales, Katie 1996. *Personal pronouns in present-day English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- YLPALVO 2009 = Pääesikunta, henkilöosasto 2009. *Yleinen palveluohjesääntö*. Helsinki: Suomen puolustusvoimat.

7 SUMMARY

Introduction

The primary research question of this thesis is as follows: to what extent does the genderless Finnish language structure hinder the ability of a Finnish translation to signify biological gender of human referents in a work of fiction originally written in English? The secondary research question is: what alternative methods of gender signification can be utilized in the translation to signify biological gender in a language such as Finnish that does not include a pronominal gender system? The problem of translating gendered pronouns is an issue that affects all genderless languages, even in narrative fiction, where improper translation of gendered sentence elements can greatly reduce the transmission of the assumed intention of an author. Therefore, the ability to pinpoint alternative methods of character gender expression is of great importance in the field of translation studies, especially when translating texts from natural gender to genderless language systems.

The research material of the thesis consists of the science fiction novel *The Forever War* (Haldeman [TFW], 1974) and its Finnish translation *Loputon sota* (Haldeman [LS], 1990). In order to determine whether character gender signification is hindered by the Finnish genderless language system, initial human referents and subsequent anaphoric references must first be identified, and the distances between them must be measured in both the English source text (TFW) and the Finnish target text (LS). Differences in these findings must then be compared and contrasted. Finally, alternative methods of signifying character gender that are applied in the target text must be analyzed and contrasted with the source text.

The research method utilized in this thesis is called *the topic-continuity hypothesis* (Givón, 1983). According to the hypothesis, a character that is introduced in a central thematic position in a narrative also acts as the primary topic of the narrative. Therefore, the identification of the primary topic is affected by the distance between the initial introduction of the character and subsequent gendered references that are made to the character. Comparing the distances between initial referents and subsequent references that are found in both the source and target texts, it is possible to ascertain in which text character gender is revealed sooner. Analyzing the distances and different methods of gender signification in both texts will then hopefully answer both research questions.

Theoretical Background

Research on pronominal anaphora has its basis in discourse analysis. In research concerning the English language, methods from discourse analysis have been applied into the study of literature (e.g. Fox, 1987a, 1987b), but most of the research concentrates in differences in clausal hierarchy between spoken discourse and written narratives. On the other hand, research concerning the Finnish language concentrates mainly on spoken discourse, and is focused on the utilization of different pronouns when referring to either various discourse participants or to referents outside the discourse (e.g. Kallio, 1978; Laitinen, 2005). In fact, when it comes to gender signification in narratives, there does not seem to be any extensive research that would focus specifically on the differences between natural gender and genderless language systems.

Because of the lack of prior research in translation studies that is directly applicable to the demands of this thesis, the topic-continuity hypothesis is utilized as the primary research method. The key theoretical concepts that are used in the analysis include *referents*, *anaphora*, and so-called *alternative referents*. Because the focus is on signification of character gender, the concept of referents is restricted to include only human referents. These referents are primarily *intratextual*, which means that they are words to which other words refer within the text. Simultaneously, referents are also *extratextual*, which means that they signify *definite entities* that exist outside the text. Because the focus is on character gender, definite entities indicate human referents that can be identified and differentiated from other human referents. (Iso suomen kielioppi [VISK], 2004, s. v. entiteetti; Mühlhäusler & Harré, 1990, p. 9; McArthur, Lam-McArthur, & Fontaine, 2018, s. v. definite article.)

Anaphora is strongly interlinked with the concept of referents. Anaphoric references can be made with nouns or noun clauses (henceforth NP), but prototypically an anaphor indicates pronoun that refers backwards in the text (VISK 2004 § 1428). An anaphor signifies both the initial, intratextual referent within the text, as well as the extratextual entity to which the initial referent refers outside the text. (Ibid, § 1405, 1406). Since anaphora is primarily pronominal, and all third person pronouns signify gender in the English language, the inclusion of anaphora is crucial in the comparison of gendered references in natural-gendered and genderless languages (Wales, 1996, pp. 21–26). As the primary research method, the topic-continuity hypothesis is utilized to examine the distance between the initial referent and subsequent anaphoric references within the text (Givón, 1983).

An alternative referent is an NP that refers to a human referent either anaphorically or cataphorically, which means it refers to a referent forward in text (Mühlhäusler & Harré, 1990, p. 9). In both English and Finnish languages, alternative referents can signify the biological gender of a human referent. Alternative referents can be *generically masculine*, in which case an NP contains linguistic elements that explicitly refer to the male sex, as is the case, for example, in the NP *foreman*, where the suffix *man* directly signifies that the referent belongs in the masculine gender. (Engelberg, 2016b, p. 10.)

Alternative referents can also be *lexically* or *semantically gendered*, in which case an NP refers to a group of referents, the individuals in which are primarily perceived as belonging to a specific gender. Therefore, an individual referent becomes signified as belonging to the same gender as the majority of the individuals in the referent group. Examples of lexically gendered alternative referents include NPs such as *nurse* and *soldier*, which refer primarily to the feminine and masculine gender, respectively. (Ibid, p. 21; Hellinger & Bußmann, 2001, pp. 10–11.)

Method and Material

The research material consists of the science fiction novel *The Forever War* (TFW), first published in 1974, and its Finnish translation *Loputon sota* (LS), published in 1990. The main character of the novel, William Mandella, is a male soldier who also acts as the first-person narrator of the story. Even though the novel is set in the future, it is based on the experiences of the author, Joe Haldeman, as a U.S. veteran of the Vietnam War (Roberts, 2009, p. vii).

The eponymous war in *The Forever War* is fought in outer space between humankind and a species of aliens from the star system of Taurus. The title also relates to time dilation, which in the novel causes time to run relatively slowly for the soldiers who travel to outer space. Therefore, the theme of the novel concerns not only horrors of war, loss of fellow soldiers, and fear of the unknown, but also a sense of alienation experienced by the soldiers. In other words, as the veterans visit Earth in between their tours, the planet has changed into something unrecognizable in their eyes during the centuries they have spent away in outer space. (Ibid, pp. viii-ix.)

The novel begins as Mandella is in military training, where it is revealed to him that humankind knows virtually nothing about their alien enemy, who has started the war by attacking human spaceships in outer space. After training, the troops travel to a distant planet

in order to take over an enemy outpost, and engage the unknown enemy in close-quarters combat. During the battle, it becomes apparent that humans have no way of communicating with the enemy. The Taurans communicate only telepathically, and do not seem to understand the concept of hand-to-hand combat. Therefore, the human soldiers are able to defeat the enemy quite effortlessly. (Booker & Thomas, 2009, pp. 236–237.)

After the battle, as the human troops are traveling to another planet, they are suddenly attacked by Tauran spaceships. Because of time dilation, the technology of the enemy spaceships is now centuries more advanced, which causes the human troops to lose the battle. Mandella is wounded in the attack, and is sent to Earth to recover. As time dilation has caused thousands of years to pass on Earth, Mandella finds that humankind has evolved to a point where people do not reproduce naturally, but are in fact genderless clones. (Ibid, pp. 237–238.)

Back on Earth, Mandella discovers that the war against the Taurans was originally started by humans, their objective being to improve Earth's economy by increasing production in the military-industrial complex. At this point, as humankind has evolved over the centuries, humans are finally able to communicate telepathically with the aliens, bringing the thousand-year war to an end. Because of the effects of time dilation, Mandella has during this time aged only a few years, but is nevertheless sent to retire on a planet where war veterans are still allowed to live and reproduce as individuals, as they are kept as a sort of genetic backup copy, in case something were to happen to the clone society on Earth. (Ibid, pp. 237–238.)

The material under analysis consists of the initial introductions of eight (8) characters in the original novel, i.e. source text (TFW), and of their corresponding appearances in the Finnish translation, i.e. target text (LS). In order to compare character gender signification in both texts, the initial introductions in the source text are such that they all include gendered references to the human referents. The method of analysis is based on the topic-continuity hypothesis, and is focused on measuring the distances between the initial referents and anaphoric references that signify gender in both texts (Givón, 1983).

When studying two different language systems, one has to take into account any differences in the language structures that might affect research results. In this study, the primary concern in this regard has to do with differences in average word length between the source and target languages (Heikkinen, Lehtinen, & Lounela, 2001, p. 13; Bochkarev, Shevlyakova, &

Soloyev, 2015, p. 151). In order to compare and contrast distances between referents and anaphors as objectively as possible, word distances have been measured using two methods. Distances are first measured by word count and, secondly, by the number of alphabetic characters, numerals, punctuation marks, and blank spaces between the words.

Central Observations

Based on the research material, the genderless pronouns in the Finnish language do, in fact, have an effect on the way character gender is signified in the Finnish translation. When a gendered pronoun is the sole anaphoric reference made to a human referent in the source text (TFW), the biological gender of the referent is never explicitly signified in the target text (LS). In such cases, biological gender of a referent is signified in the target text solely by NPs that act as alternative referents to the extratextual entity. It must be noted that alternative referents often signify gender implicitly, and that the implied gender does not necessarily correlate with the biological gender of the human referent (Engelberg, 2001a, pp. 118–119). According to the analysis, rules of Finnish grammar further hinder gendered references, as reflexive pronouns in the source text are occasionally replaced in the target text with a possessive suffix that is added to the object of the clause (VISK 2004 § 95).

One of the ways to signify character gender is to refer to a character using their given name. When a given name acts as the primary gender reference in the source text (TFW), the actual biological gender of the character is not necessarily signified in the target text (LS) (Lampinen, 2001, p. 5). This is because of culture-bound and etymological implications that dictate the implied gender of any Anglo-American given name (Larson, 2011, p. 200). Therefore, according to the research material, the capability of a given name to signify biological gender in the target text is quite random. In fact, analysis of the target-text material implies that there is a 50 percent chance that the etymological gender of a given name either correlates with or differs from the biological gender of a referent (TFW, pp. 11, 20; LS, pp. 12, 23).

In some cases, character gender is signified by a gendered alternative referent that signifies gender in both the source (TFW) and target texts (LS). In these cases, gender signification in the target text is wholly dependent on the occurrence of a similar gendered reference in the source text. In other words, gendered alternative referents are not employed in the target text in order to substitute other, gender-neutral methods of reference, but are used in accordance

with their corresponding occurrence in the source text. Therefore, it can be said that gendered alternative referents are not utilized in the target text as a translation solution to signify gender.

The capability of alternative referents to signify biological gender depends on several factors, most of which have to do with the different language systems under analysis. The primary factor is that the English and Finnish languages have different linguistic conventions when it comes to generically masculine NPs. For example, the English title *medic* can only be considered semantically masculine because of the implied gender of the majority of individuals in the signified group of referents (TFW, p. 30). However, its Finnish counterpart *lääkintämies* includes the suffix *mies*, which translates literally into *man* (LS, p. 36). Therefore, it explicitly signifies the referent as male, based only on the masculinity implied by the referent group (Engelberg, 2016b, p. 21).

A gendered alternative referent can act as either an initial referent or an anaphor. In the first sense, it is the initial and primary referent to an extratextual entity, to which all subsequent anaphora refers within the text (VISK 2004 § 1405, 1428). In such cases the implied gender signified by the alternative referent becomes accentuated. As an initial referent, it signifies gender in all future gender-neutral anaphoric references that refer to the same extratextual entity. This becomes an issue mostly in the Finnish target text (LS), where character gender is not explicitly signified by anaphoric pronouns (Engelberg, 2016a, p. 159). In Finnish, if the gender implied by an alternative referent in the target text does not correlate with a character's biological gender, the character's actual gender cannot be signified by pronouns, but only by other gendered alternative referents. Analysis of the material implies that the occurrence of subsequent gendered alternative referents in the target text depends solely on whether corresponding referents also occur in the source text (TFW).

According to the research material, there exist several gendered alternative referents that refer anaphorically to a certain character in the source text (TFW). In such cases, the capability of a reference to signify biological gender in the target text (LS) depends on the different linguistic conventions of the two languages. For example, in the source text, the character *Williamson* is referred to anaphorically by two subsequent gendered alternative referents (*man* and *sir*, respectively) (TFW, pp. 38–39). In the target text, the first of these gendered alternative referents is translated as *komentaja*, which means *commander*, and can in both languages be considered only implicitly gendered or semantically masculine (LS, p. 44). The second

occurrence of a gendered alternative referent in the source text (TFW) is a form of address (*sir*), translated as *herra alimajuri*, which means *sir sub-major* (LS, 45).

Arguably the most significant finding that concerns methods of gendered reference is that, in the target text (LS), the importance of alternative referents that signify character gender becomes highly emphasized. Additionally, it is important to notice that, according to the research material, characters' given names cannot be wholly trusted to signify gender correctly (Barry & Harper, 1982, p. 15; TFW, p. 20; LS, p. 23). Also surprising were the effects on gender reference caused by both the utilization of zero anaphora in the source text (TFW) and the addition of possessive suffixes to clausal objects in the target text, as well as the effects of these factors on the distances between referents and anaphora (Haegeman, 2017, pp. 243–244; Svevonius, 2002, pp. 5–6; TFW, pp. 30, 41; LS, pp. 35, 48).

Conclusions

The objective of this thesis is to answer the following primary research question: to what extent does the lack of gendered pronouns affect character gender signification in the Finnish translation? In conclusion, it can be said that the absence of gendered pronouns has a huge effect on the way character gender is signified in the target text (LS). In fact, in cases where gendered pronouns are the primary method of reference in the source text (TFW), character gender is not signified explicitly in the target text at all. In such instances gender signification seems to be mostly left to chance, as gender signification in the target text relies solely on the occurrence of alternative methods of gender signification in the source text, i.e. the occurrence of gendered alternative referents.

The secondary research question is as follows: what types of alternative methods of gender reference are utilized in the target text (LS)? In two (2) cases of the total eight (8) characters under observation, character gender is not implied at all in the target text. Out of the total six (6) cases where character gender is signified in the target text, signification is achieved by utilizing alternative gendered referents in five (5) cases. Therefore, it can be said that the results show that most of gender signification in the target text is achieved by alternative gendered referents. However, it must be noted that in these cases the capability of alternative referents to correctly signify biological gender is affected by the different linguistic conventions of the two languages in question.

This thesis is essentially a case study and, therefore, it is relatively difficult to evaluate the significance of the findings to the field of translation studies. In other words, because the analysis is focused on merely eight (8) character introductions, this thesis provides a rather limited data pool, from which it is somewhat challenging to draw any comprehensive conclusions. The primary problem is that the thesis focuses on both a single work of narrative fiction and a single translation. Concerning the source text (TFW), since the novel represents the distinct writing style of a single author and belongs in a specific literary genre, variety in both character introduction and reference is relatively limited. Regarding the target text (LS), the translation represents the distinct translatorial style, competence, and sensibilities of a single translator. Therefore, any gender references that exist in the target text must be viewed as representing the methods of a single individual. In that sense, the material does not comprise a data pool that is comparative, let alone comprehensive.

Because of the aforementioned limitations, further study is needed in order to map out a more comprehensive schema concerning gender signification in narratives belonging to genderless language systems. On the other hand, it might be of particular interest to study texts written originally in a genderless language (e.g. Finnish) and the translations of these texts into natural gender languages (e.g. English). For example, in the translation of genderless pronouns into gendered pronouns, premature signification of human gender can prove to be a translatorial problem, especially if one takes into account the assumed intentions of the author of the source text. In other words, when studying narratives originally written in a genderless language, it might be assumed that the author has made conscious efforts to keep character gender a secret until an exact point in the narrative.

In spite of the fact that the different language structures and linguistic conventions of the source and target languages affect the distances between referents and references, the topic-continuity hypothesis enables us to quantitatively and quite objectively compare and contrast word distances between the source (TFW) and target texts (LS). In this sense, the topic-continuity hypothesis would seem to be a research method that is highly applicable in the study of gender signification in narratives. Applying the research method it is possible to combine qualitative elements, such as the study of thematic topics and sentence elements, with measurable and verifiable results, such as word distances. Therefore, the method could possibly be applied in further, more extensive research concerning patterns that govern translation of gendered references in different language systems.